

Извештај на Граѓанското општество

за имплементацијата на Стратегијата за Ромите во Република Македонија
и Акционите планови за Декадата во

МАКЕДОНИЈА

во 2012 година

Извештај на Граѓанското општество

за имплементацијата на Стратегијата за Ромите во Република Македонија
и Акционите планови за Декадата во

МАКЕДОНИЈА

во 2012 година

Подготвен од страна на коалицијата на граѓански организации составена од следните организации

Асоцијација ИнСоК – Иницијатива за социјална промена (водечка организација)

Хуманитарното и добротворно здружение на Ромите “Месечина”

Асоцијацијата за демократски развој на Ромите “Сонце”

Ромскиот образовен центар “Амбрела”

INSOC
Initiative for Social Change

Roma Democratic
Development Association
Sonce

Автори

Ебен Фридман ■ Ферди Исмаили ■ Гордана Родиќ-Китановски
Самет Скендери ■ Љатифе Шиковска ■ Мухамед Точи

Координиран од

Фондацијата Секретаријат за Декадата за вклучување на Ромите
(Decade of Roma Inclusion Secretariat Foundation)

во соработка со Програмата за правење што е можно повеќе од фондовите на ЕУ
(Making the Most of EU Funds for Roma) и

Канцеларијата на ромски иницијативи на Фондациите за отворено општество
(Roma Initiatives Office of the Open Society Foundations)

DECADE OF
ROMA INCLUSION
2005-2015
www.romadecade.org

OPEN SOCIETY
FOUNDATIONS

Издавач

Decade of Roma Inclusion Secretariat Foundation
Teréz körút 46.
1066 Budapest, Hungary
www.romadecade.org

Ликовно и графичко обликување: www.foszer-design.com

©2013 Decade of Roma Inclusion Secretariat Foundation

Сите права ги задржува издавачот. Ниту еден дел од оваа публикација не смее да се размножува, складира во систем за обновување или да се пренесува, во кои било форми или со какви било средства, без дозвола на издавачот.

ISSN: 2064-0749

Сите извештаи од набљудувањата од граѓанските организации се достапни на www.romadecade.org

Овој извештај беше подготвен од страна на коалицијата за граѓанско општество сочинета од следниве организации: Асоцијација Иницијативата за социјална промена ИнСоК (Скопје), Хуманитарното и добротворно здружение на Ромите “Месечина” (Гостивар), Асоцијацијата за демократски развој на Ромите “Сонце” (Тетово), и Ромскиот образовен центар “Амбрела” (Шуто Оризари – Скопје). Водечки истражувач на коалицијата е Ебен Фридман (независен консултант) и менаџер на проектот е Гордана Родик-Китановски (независен консултант / Ромски образовен центар “Амбрела”).

Автори на извештајот се: Ебен Фридман (независен консултант), Ферди Исмаили (Асоцијација за демократски развој на Ромите “Сонце”), Гордана Родик-Китановски (независен консултант / Ромски образовен центар “Амбрела”), Самет Скендери (Асоцијација Иницијативата за социјална промена ИнСоК (Скопје)), Љатифе Шиковска (Ромски образовен центар “Амбрела”), и Мухамед Точи (Хуманитарно и добротворно здружение на Ромите “Месечина”). Следниве истражувачи беа вклучени во проектот: Недиме Алиевска, Абдулселама Арифи, Мартина Асановски, Џенгис Хусеини, Самедин Кананоски, Рабија Мамудоска, Ирфан Мартез, Аида Мустафовска, Шенај Османов, Сабина Рамаданова, Љатифе Шиковска, Ервин Шиковски, Шукри Точи, и Феризан Зекиров.

Во советувањето за извештајот беа вклучени следниве организации: Фондацијата Секретаријат за Декадата за вклучување на Ромите, одделот на Централноевропскиот Универзитет за јавна политика, Европскиот центар за правата на Ромите, Хабитат, Ромскиот образовен фонд и од Фондацијата Отворено Општество: Програмата за правење што е можно повеќе од фондовите на ЕУ (*Making the Most of EU Funds for Roma*), Канцеларијата за ромски иницијативи и Ромската здравствена програма.

Во пилот годината 2012, Секретаријатот на Декадата одлучи да ги поддржи извештаите од коалициите за граѓанско општество во седум земји (Албанија, Бугарија, Унгарија, Македонија, Романија, Словачка, Шпанија) и Канцеларијата за ромски иницијативи беше овластена за дополнителен извештај од Република Чешка. Покрај тоа Секретаријатот на Декадата направи јавен образец за да ги охрабри другите чинители во граѓанското општество да ја набљудуваат имплементацијата на Националните стратегии за интеграција на Ромите (НСИР) и Акционите планови на Декадата.

Во извештаите, коалициите за граѓанско општество дополнуваат или презентираат алтернативни информации во извештаите за напредокот на Декадата поднесени од Владите учеснички во Декадата за вклучување на Ромите и во било кои извештаи поднесени од Држави договорни страни до Европската комисија за имплементација на нивната НСИР. Овие извештаи не се наменети да го заменат квантитативното следење и евалуација од страна на државните органи, туку да го емитуваат локалното знаење во процесите на националната и европската политика и се одразуваат на вистинското социјално влијание на владините мерки. Извештаите на граѓанското општество обезбедуваат дополнителни податоци на оние официјалните, алтернативни податоци каде што не постои официјален податок, или алтернативно толкување на објавени податоци.

Проектот е координиран од Фондацијата Секретаријат за Декадата за вклучување на Ромите во соработка со Програмата за правење што е можно повеќе од фондовите на ЕУ (*Making the Most of EU Funds for Roma*) и Канцеларијата на ромски иницијативи.

СОДРЖИНА

Извршно резиме	7
Препораки	15
Скратеници	21
Вовед	23
1. Структурни предуслови	27
2. Анти-дискриминација	35
3. Образование	41
4. Вработување	47
5. Здравствена заштита	51
6. Домување	55
Студии на случај	59
Библиографија	71
Анекс 1	79
Анекс 2	81
Анекс 3	91
Анекс 4	93

ИЗВРШНО РЕЗИМЕ

Општа проценка

Иако *Стратегијата за Ромите во Република Македонија* од 2004 остана релевантна и во 2012 како широка рамка за политика насочена кон подобрување на ситуацијата на ромската популација во земјата, имплементацијата во 2012 беше несигурна дури и кога Македонија претседаваше со Декадата за вклучување на Ромите. Наодите од прегледот на имплементација на Националните акциони планови за образование, вработување, здравство и домување спроведена во средината на 2012 година не беа применети, и ниту еден од акционите планови не беше заменет или ажуриран по истекот на крајот од 2011.

Координацијата на централно ниво и помеѓу централно и локално ниво остана како проблем, како и достапноста на релевантните податоци и финасирањето на имплементацијата на иницијативите за Ромите и на централно и на локално ниво. Додека воспоставените успешни програми во претходните години генерално беа продолжени и беше воведена надежна програма за здравствено медијаторство, недостасуваа јасни знаци на владината обврзаност да се одржат и прошират сите релевантни програми во наредните години со цел да се исполнат постоечките потреби.

Наоди

Структурни предуслови

Без оглед на одредениот степен на конфузија кој произлезе од поделбата на одговорностите за координирање на работата на централно ниво за вклучување на Ромите помеѓу Одделението за имплементација на Стратегијата и Декадата за вклучување на Ромите во рамките на Министерството за труд и социјална политика и Министерот без ресор за Декадата за вклучување на Ромите и Стратегијата за Ромите во Република Македонија, одговорноста за секојдневната координација остана во Министерството за труд и социјална политика, во голем дел како резултат на фактот дека Министерот без ресор нема свој буџет.

Локалните власти биле вклучени во имплементацијата на *Стратегијата за Ромите во Република Македонија* од 2004 и Националните акциони планови преку изработка на локални акциони планови, потпишување на меморандуми за соработка со централната власт, како и преку обезбедување на простор за Ромските информативни центри (РИЦ-еви). Вклучувањето на граѓанското општество во развојот и спроведувањето на *Стратегијата* од 2004 и Националните акциони планови е посеопфатна и поконзистентна, понекогаш до точка на ставање на НВОи на ризик од губење на својата независност при ослободувањето на државата од обврските кон своите граѓани. Иако ромските невладини организации одиграа централна улога во работењето на РИЦ-евите, не постои доказ дека Центрите ја следеле имплементацијата на *Стратегијата* од 2004 како што било замислено. Конечно, претставници на ромските НВОи учествуваа во Националното координативно тело, но оваа институција во голем дел беше неактивна од 2008 година.

Има малку докази за успешна координација помеѓу различните слоеви на управување кои се вклучени во имплементацијата на Стратегијата за Ромите од 2004 во Република Македонија и Националните акциони планови. Во случај на локалните акциони планови, се чини дека координацијата е ограничена на договор за заедничките цели. Иако централната влада обезбедува финансирање за предлог-проекти поднесени од страна на општините кои ја имплементираат *Стратегијата* од 2004 година и Националните акциони планови, отсуството на формални критериуми за оценување на овие предлози сугерира дека вистинската координација преку овој механизам за финансирање е минимална. Целите на Ромските информативни центри вклучуваат формирање на структури за соработка со општинските институции за прашања поврзани со *Стратегијата* од 2004 и Декадата, но спроведувањето на оваа цел е крајно ограничена. Исто така, имаше извештаи за злоупотреба на Ромските информативни центри за политички цели.

Воведувањето на политика наменета за Ромите со *Стратегијата за Ромите во Република Македонија* од 2004 генерално служеше за да ги дополни главните политики. Сепак, проектите финансирани врз основа на меморандум за соработка помеѓу општината и централната власт за подобрување на инфраструктурата во де факто сегрегирани ромски населби не се во согласност со целта на општите политики. Исто така потребно е да се обрне внимание на тековната изградба на средното училиште во Шуто Оризари за да се осигура дека објектот ќе се заврши, опреми и екипира на таков начин за да обезбеди квалитетно образование за жителите на општината, а во исто време да ја промовира интеграцијата преку привлекување на припадници од другите етнички заедници.

И покрај вклучувањето на конкретни индикатори за повеќето мерки од петте Национални акциони планови усвоени во рамките на Декадата за вклучување на Ромите, мониторингот и евалуацијата се обично отсутни. Додека Одделението за имплементација на Стратегијата и Декадата за вклучување на Ромите собира податоци за активностите на ресорните министерства кон имплементација на *Стратегијата* од 2004 и Националните планови, не постои унифицирана база на податоци која содржи информации важни за прилагодување и ревизија на стратегиите како што е потребно. Покрај тоа, извештаите доставени од ресорните министерства за спроведување на Националните акциони планови не се однесуваат на конкретните мерки во рамките на тие планови. Конечно, наодите од прегледот на имплементација на Националните акциони планови за образование, вработување, здравство и домување не биле применети, како што никој од акционите планови не се заменил или журирал по неговото истекување на крајот од 2011 година.

Финансирањето за имплементацијата на акционите планови усвоени и на централни и на локални нивоа во рамките на Декадата за вклучување на Ромите се покажа како временски несоодветно, и изгледите за подобрување во периодот 2014-2020 најдобро кажано се нејасни. На централно ниво, буџетските средства за мерките содржани во Националните акциони планови во голема мера се ад хок, со буџетски предлози во последен момент поднесени од страна на ресорните министерства често радикално намалени и без никакво објаснување од Министерството за Финансии. Финансирањето за имплементацијата на локалните акциони планови исто така беше проблематично, во голем дел поради нецелосната фискална децентрализација која често резултираше со чекање средства од ресорните министерства за општините. Не беа доделени никакви средства на ромските НВОи во рамките на двата релевантни предлог проекти финансирани од ЕУ склучени во 2012 година. Планирањето на распределбата на средствата за вклучување на Ромите во периодот 2014-2020 е оставено на ресорните министерства и средствата во голема мера зависат од присуството во рамките на ИПА структурите на соодветните министерства на одделни вработени кои имаат преглед на и / или пристап до совети во врска со потребите на Ромите.

Недостасуваат знаци за јасна заложба за обезбедување на финансирање на сите мерки содржани во било кој од Националните акциони планови усвоени во рамките на Декадата за вклучување на Ромите, како и во *Стратегијата* од 2004 со своите 10 приоритетни области. Во исто време, тековните повлекувања на меѓународните донатори, заедно со тенденцијата меѓу оние кои остануваат да поддржуваат краткорочни проекти, додека бараат докази за влијанието што може реално да се очекува само во проекти со среден или долг рок, значи дека НВОи во Македонија често се фатени во финансирачки вакуум.

Ромските НВОи се неподготвени за аплицирање за ИПА фодовите поради придружните административни и финансиски барања. Како резултат на тоа, ромските НВОи почесто се помлади партнери во апликации предводени од поголеми, попознати не-ромски организации. Фактот дека сите апликации за финансирање од ЕУ поднесени од ромските НВОи во Македонија биле неуспешни со себе носи ризик дека овие НВОи ќе бидат обесхрабрани да се обидат да им пристапат на таквите фодови во иднина.

Анти-дискриминација

Конкретни напори до денес за да се осигура дека сите Роми се регистрирани биле преземени првенствено од страна на НВОи. *Стратегијата за интензивирање на социјалното вклучување на Ромите во системот на социјална заштита во Република Македонија за периодот 2012-2014 година* бележи пораст со официјално внимание на прашањето за лична документација, со мапирање на состојбата завршена до почетокот на 2013 година и преземени се почетни чекори за намалување на утврдената бројка на Роми без целосна лична документација за 10% за секоја година од имплементацијата на оваа Стратегија.

Ако меѓуетничките односи во Македонија се карактеризираат со пониски нивоа на дискриминација и расизам кон Ромите отколку во другите земји во регионот, исто така, имаше малку напори да се подигне свеста и да се гради јавно разбирање за придобивките за целото општество од интеграцијата на Ромите. Исто така имаше малку службени напори за промовирање на свеста за правата кај ромските граѓани. Од друга страна, високи претставници постојано служат како модели во промовирањето на почитувањето на Ромите, и не треба да се потценува симболичното значење на присуство на ромскиот Министер без ресор во Владата на Република Македонија.

Вниманието на институционалниот расизам и дискриминацијата во 2012 година беше концентрирано во приоритетните области образование и здравство. Во областа на образованието, официјалното внимание на процедурата за запишување на децата во специјалното образование се зголеми, како што Министерството за образование регистрира случаи на деца запишани во специјалното образование без соодветна документација и иницираше дискусија за можностите за менување на процедурите за запишување на таков начин што ќе ја спречи злоупотребата од страна на институциите за специјално образование и ромските родители. Во областа на здравството, 15 Ромски здравствени медијатори со седиште во општинските здравствени домови започнаа со работа во мај 2012 година. Пример за назадување во областа на институционалната дискриминација доаѓа во форма на етничко профилирање од македонската гранична полиција, што резултираше со значително зголемување на фреквенцијата со која Ромите со македонско државјанство се спречени да ја напуштат земјата, поради загриженоста на Западна Европа со ромската миграција.

Додека Комисијата за заштита од дискриминација обезбедува правна помош за индивидуални жалби и спроведува независни истраги на случаи за анти-дискриминација врз основа на етничката припадност, таа секогаш не ги проследува жалбите во рамките на задолжителната граница од три месеци и досега не одигра улога во проценувањето на владините стратегии, акциони планови или програми насочени кон Ромите. Проблемите покренати од страна на учесниците во фокус групата од ромските НВОи го вклучија отсуството на Ромите во Комисијата и очекуваното отфрлање на жалба ставена на чекање (и задоцнета) од страна на Комисијата, поднесена во врска со инцидент на наводно дискриминаторско ограничување на слободата на движење.

Имплементацијата на пресудите на Европскиот суд за човекови права поврзани со Ромите во Македонија се склучила пред 2012 година. Додека *Законот за спречување и заштита од дискриминација* од 2010 дозволува колективни жалби пред македонските судови, меѓу прашањата за неусогласеност со Расната директива на ЕУ и Директивата за еднакво вработување е неупотребата на статистички податоци како доказ во случаи на индиректна дискриминација. Друг важен недостаток е тоа што *Законот* не се однесува на сегрегацијата како на посебна форма на дискриминација. Независноста и непристрасноста на Комисијата за заштита од дискриминација е под знак прашалник со оглед на тоа дека три од седум члена се вработени во државните институции.

Службените напори за заштита на ромските деца како особено ранлива група беа ограничени во 2012 година на правото на образование. Проектот “Инклузија на ромските деца во јавни детски градинки”, продолжи да се спроведува во 18 општини. На ниво на основно образование, уписот на ромските деца без пречки во развој во училишта и паралелки за деца со ментална попреченост се здоби со зголемено институционално внимание како проблем, но се уште не се решава во форма на институционални промени. Конечно, на ниво на средно образование програмата за условен паричен надоместок обезбедува месечна субвенција за домаќинствата кои примаат социјална помош за секое дете запишано во средно образование кое ги исполнува барањата за посетеност, со Роми 10,2% од сите корисници на програмата во учебната 2011-2012 година.

Отсуството на јасна врска помеѓу Националниот акционен план за унапредување на општествената положба на жената Ромка и Националните акциони планови усвоени во областите на образование, вработување, здравство и домување во комбинација со недостаток на докази за имплементација на претходното сугерира дека има мал, доколку го има, напредок кон задоволување на потребите на жените Ромки. Ова гледиште е поддржано од резултатите од истражувањето спроведено во изготвувањето на овој извештај: 63,7% пријавиле недостиг на акција од страна на централната власт и 76,1% укажаа на пасивност од страна на локалната власт за подобрување на состојбата на жените Ромки.

И покрај укажувањата дека девојките и жени Ромки кои живеат во прифатилиште во Чичино Село на периферијата на Скопје може да бидат жртва на трговија со луѓе, ова прашање нема добиено внимание од македонските власти како проблем кој особено ги засега Ромите. Иако тоа може да се должи на фактот дека Ромите во Македонија не се често жртва на трговијата со луѓе, нивната севкупна ранлива позиција укажува на важноста на етнички разделените податоци во оваа област, кои во моментот недостасуваат.

Имплементацијата на антидискриминационото законодавство во Македонија донесе малку корист за ромското население во земјата. Заклучно со декември 2012 година, ниеден суд во Македонија не издаде одлука врз основа на *Законот за спречување и заштита од дискриминација*. Згора на тоа, Комисијата за заштита од дискриминација донесе единствена позитивна одлука на жалба поднесена од страна на или во име на Ромите во април 2013 година. Ниското ниво на свест за дискриминацијата и нејзините правни лекови во рамките на населението во Македонија во целина и посебно меѓу ромското население во земјата се особено отежнати од нејасната поделба на трудот меѓу институциите задолжени за имплементација на анти-дискриминацискиот закон во земјата.

Образование

Додека достапните информации сугерираат дека сегрегираниите училишта и паралелки за Ромите се повеќе исклучок отколку правило, податоците за уделот на децата во сегрегираното образование не се достапни и немало видлив напредок во решавањето на овој феномен во 2012 година, со жалба поднесена во 2011 во врска со училишната сегрегација во Битола уште необработена од страна на Комисијата за заштита од дискриминација, уште од средината на април 2013 година.

Одделни проекти имплементирани на различни локалитети во соработка со Министерството за образование и наука за промовирање на инклузивно образование беа поддржани во 2012 година од страна на Делегацијата на ЕУ, Норвешкото Министерство за надворешни работи, ОБСЕ, Детската фондација Песталоци, Ромскиот образовен фонд, УНЕСКО, УНИЦЕФ и УСАИД . Сепак, 44,1% од испитаниците во анкетата спроведена за потребите на овој извештај мислеа дека содржината за Ромите во предметите кои се изучуваат во училиштата е ретка, со уште 30,2% кои очигледно не биле во можност да дадат одговор на ова прашање.

Не се преземени мерки во текот на изминатата година за решавање на дискриминацијата во пристапот до образованието и дискриминаторскиот третман на ромските ученици во училиште, со трите очигледни случаи на етнички базирано насилство против Ромите во ОУ “Страшо Пинџур” во скопската општина Ѓорче Петров кои не беа соодветно истражени.

Следејќи ги наодите од истражувањето спроведено од страна на Канцеларијата на Народниот правобранител во 2010 година и од страна на невладините организации во 2011 и 2012 година, Министерството за образование и наука презеде мерки со регистрирање на случаи на деца запишани во специјалното образование без соодветна документација и иницирање на дискусија за можностите за менување на процедурите за запишување на таков начин за да се спречи злоупотребата од страна на институциите за специјално образование и ромските родители. Наодите од истражувањето спроведено за овој извештај понатаму укажуваат на ниското ниво на свеста кај Ромите за преголемата застапеност во специјалното образование како проблем. Ова откритие за возврат може да се одрази во недостаток на разбирање на природата на специјалното образование.

Уписните стапки меѓу Ромите продолжуваат да заостануваат зад оние на не-Ромите, во 74% наспроти 90% во основното образование и 27% наспроти 65% во средното образование. Нема владини иницијативи за да се обезбеди дека ромските (или други) деца го завршуваат основното образование и не постои официјален стратешки документ за справување со прераното напуштање на школувањето. Во (задолжително) средно образование, постои програма за стипендирање на Роми, како и за условни парични трансфери за промовирање на завршувањето на средното образование кај децата од семејства кои добиваат социјална парична помош. Владата на Република Македонија има средено ословодување од административните такси за сертификат за имунизација неопходен за упис во основното образование, исто така, обезбедува бесплатни учебници, превоз, и интернатно сместување на Ромите во средно образование.

Во учебната 2011-2012 година, проектот "Инклузија на деца Роми во јавните предучилишни установи" опфати 380 деца во 18 предучилишни установи во 18 општини. Ромите ангажиран преку проектот за работа во предучилишни установи досега ниту се вработени на долгорочна основа, ниту се постојано платени. Од испитаниците на анкетата спроведена за изготвувањето на овој извештај, речиси три четвртини (74,3%) посочи дека учеството на ромските деца во предучилишните установи се зголеми во текот на последните две години, иако не постојат податоци за трендовите при запишување. Згора на тоа, како што е случај во основното и средното образование, Ромите учествуваат во предучилишното образование со пониска стапка отколку нивните соседи не-Роми.

Систем на афирмативна акција врз основа на етнички дефинираните приемни квоти во јавните институции за високо образование е во сила од крајот на 1990-тите. Степенот до кој овие квоти се достапни за Ромите е нејасен во отсуство на мониторинг, со известувања од страна на ромските студенти и НВОи дека не-Ромите често изјавуваат ромска етничка припадност се со цел полесно да бидат примени во високото образование.

Вработување

Оперативниот план за активни програми и мерки за вработување за 2012-2013 на Министерството за труд и социјална политика се состои од три видови на субвенционирани програми за вработување: општа програма која се однесува на 600 невработени лица од кои до 100 треба да бидат избрани од ранливите групи, програма за лица со попреченост, како и пилот-програмата за 15 невработени лица. Додека ниту програмата за лица со попреченост, ниту пилот програмата не беше насочена кон Ромите, 31 од 81 ромски кандидати од програмата за општо субвенционирано вработување беа прифатени.

Оперативниот план за активни програми и мерки за вработување за 2012-2013 на Министерството за труд и социјална политика вклучува пилот-програма на локално ниво јавна работа за 20 невработени лица со целна група Роми, со програма за јавни работи за 2 000 невработени лица чија целна група не се Ромите воведена во средината на 2012 година. Додека не постојат податоци за бројот на Ромите кои учествуваа во пилот програмата, поголемата програма за јавна работа регистрираше 141 ромски корисници, до крајот на октомври 2012 година.

Ромите претставуваа целна група на практикантската програмата вклучена во *Оперативниот план за активни програми и мерки за вработување за 2012-2013* на Министерството за труд и социјална политика. Програмата не вклучува квота за Роми, но цели кон вкупно 233 регистрирани невработени лица на возраст под 27. Не се достапни податоци за покриеноста на Ромите преку оваа програма.

Оперативниот план за активни програми и мерки за вработување за 2012-2013 содржи три програми за обука наменета за обучување на невработените лица со ретки вештини важни за побарувачката на пазарот на трудот, со цел да се олесни успешниот (повторен) влез на пазарот на трудот. Иако ниту во една од трите програми не се експлицитно наведени Ромите, 105 Роми аплицираа за третата програма, а 22 беа прифатени. Дополнителни 62 Роми беа обучени во рамките на програми финансирани од ИПА во 2012 година. Не беа преземени мерки во 2012 година за да се решат посебните бариери на пазарот на труд со кои се соочуваат жените Ромки, со податоците собрани од локалните Центри за вработување кои укажуваат на тоа дека активните мерки за вработување на жените Ромки се ниски.

Менито за активни мерки за вработување за 2012 година на Министерството за труд и социјална политика вклучува програма за самовработување со која се таргетираат 900 невработени лица и пилот-програма која комбинира обука за занимања за кои побарувачката ја надминува понудата со дополнителна поддршка за самовработување на 10 невработени лица, како и обука за 2 000 невработени лица за вештини за започнување и водење на бизнис. Ниту една од овие програми посебно ги нема Ромите како целна група, со мал број на Роми кои имале корист од нив (под 100) во 2012 година како и во претходните години. Состојбата на жените Ромки неформално вработени на долгорочна основа како помошнички во не-ромски домаќинства не е предмет на официјалното внимание.

Иако Ромите во Македонија живеат концентрирани во градовите, тие сепак се карактеризираат како целна група на земјоделската субвенциска програма. Згора на тоа, наместо насочување кон зголемување на мобилноста на учесниците на пазарот на труд, програмата е насочена кон 100 (невработени) приматели на социјална парична помош за регистрација како индивидуални земјоделци.

Ромите беа вклучени како експлицитна целна група во програмите за вработување спроведени од страна на националната Агенција за вработување од 2009 година. Ако сите програми за вработување насочени кон Ромите во 2012 година оперирале со нивниот официјален капацитет во однос на ромските учесници, вкупниот број на Роми корисници на овие програми ќе беше 453. Додека оваа бројка може да донесе намалување од околу 4,3% во невработеноста кај Ромите, нецелосните податоци даваат можност да се заклучи само дека најмалку 263 Роми имаат корист од програмите за вработување во 2012 година, со повеќето лица вклучени во оваа бројка кои се опфатени со програми чија цел не се исклучиво Ромите. Доколку сите познати ромски корисници се тргнат од регистарот на невработени како резултат на нивното учество во активните програми и мерки, Агенцијата за вработување може да каже дека успелала да ја намали невработеноста кај Ромите со скромни 2,5%.

Здравствена заштита

Мнозинството (61,6%) од испитаниците на анкетата спроведена за изготвувањето на овој извештај сметаат дека државата ја подобрува состојбата на Ромите во областа на здравството. Како што е соопштено во резултатите од Регионалното истражување за Ромите од УНДП, Светска банка и ЕК, додека пристапот до здравственото осигурување е на високо ниво меѓу Ромите, повеќе од две третини од Ромите не се во можност да си ги дозволат препишаните лекови.

Во отсуство на официјални податоци, достапните информации сугерираат дека напредокот во последните неколку години во решавањето на формалните пречки за пристап до здравствената заштита се одржа стабилен во 2012 година. Меѓу испитаниците на анкетата спроведена за изготвувањето на овој извештај, додека најголем дел (39,6%) е на мислење дека покривањето на Ромите со здравствено осигурување не се сменило со текот на последните две години, значителен дел (31,5%) од испитаниците го посочиле зголемувањето на бројот на Роми со здравствено осигурување, со само пет% изразувајќи го ставот дека бројот на Роми со здравствено осигурување се намалил во текот на последните две години.

Ромите претставуваат експлицитна целна група во четири официјални програми на Министерството за здравство усвоени во 2012 година, но недостасуваат податоци за имплементацијата на активностите предвидени за Ромите во рамките на овие програми. Во 2012 година, како и во претходните години, информациите за пристапот на Ромите до здравствената заштита и целокупната здравствена состојба на ромската популација генерално доаѓаат од истражувања кои се преземаат од страна на локалните

невладини и меѓународни организации, а не од државни институции. Во отсуство на податоци, невозможно е да се покаже напредок.

Доказите за дискриминаторски третман на Ромите во здравствените институции се бројни иако анегдотски. Иако во 2010 година *Законот за спречување и заштита од дискриминација* го покрива здравственото осигурување, како и здравствената заштита, од април 2013 година ниеден суд во Македонија не издал било каква одлука (без разлика дали во врска со здравјето или не), врз основа на антидискриминационото законодавство и Комисијата за заштита од дискриминација основана со законот требаше допрва да донесува позитивна одлука за која било од четирите жалби поврзани со дискриминација на Ромите во здравството врз основа на етничка припадност.

Додека Македонија усвои легислатива за правата на пациентите во 2008 година, вклучувајќи и одредби за следење на локално ниво, степенот до кој оваа легислатива успеа во обезбедувањето реална одговорност за кршење на правата на пациентите е нејасно, со достапни информации кои укажуваат на тоа дека свеста за таквите права е мала и меѓу пациентите (вклучувајќи но не ограничувајќи се на Роми) и меѓу обезбедувачите на здравствени услуги. Корупцијата во здравството е проблем кој не е признат од страна на Владата.

Ромите се целна група на активностите за подигање на свеста предвидени во *Програмата за активна здравствена заштита на мајки и деца* и *Програмата за физички испитувања на учениците и студентите* на Министерството за здравство, но не постојат податоци за спроведувањето на овие активности. Покрај овие две програми, брошури на ромски за здрав начин на живот и здравствена заштита беа изготвени во 2012 од страна на Министерството за здравство во соработка со Институтот за јавно здравје и беа дистрибуирани од страна на Центрите за јавно здравје во општини со поголем број Роми.

Координација меѓу секторите за систематски, интегриран пристап кон здравјето е повеќе исклучок отколку правило. Постојат анегдотски докази дека работата на Ромските здравствени медијатори во осум општини низ целата земја придонела за координација помеѓу секторот за здравствена заштита и образовните институции во 2012 година. Сепак, не постои доказ за зголемена координација помеѓу секторот за здравствена заштита и институциите одговорни за домување, вработување или антидискриминација, а продолжителен неуспех на Националното координативно тело за исполнување на својата улога придонесува кон оваа ситуација.

Без оглед на сегашниот недостиг на јавно достапни податоци за индикаторите со кои се мери ефикасноста на работата на Ромските здравствени медијатори, првите месеци од имплементацијата на проектот укажуваат на тоа дека овој проект е пример за добра пракса во изработка. Достапните информации укажуваат дека Ромските здравствени медијатори се повеќе се признати како ресурс од страна на државните институции во рамките на Министерството за образование и наука, Министерството за внатрешни работи и Министерството за труд и социјална политика, како и на Министерството за здравство, од една страна и од локалните ромски заедници од друга страна. Сепак, статусот на вработеност на здравствените медијатори Роми не им обезбедува ниту осигурување, ниту сигурност на работното место.

Домување

Нема достапни податоци за бројот на Роми кои живеат во сегрегирани средини во Македонија, а немало и мерки за промовирање на станбена десегрегација. Како резултат на тоа, исто така нема мерливи показатели за било каква промена во бројот на Ромите што живеат во сегрегирани средини во 2012 година. Од друга страна, не постојат противречности помеѓу главните политики за домување и целта на десегрегацијата, а главниот проект за социјални станови во државата распределува станови на ромски семејства во етнички мешани станбени згради низ целата земја.

Наодите на Регионалното истражување за Ромите од УНДП, Светска банка и ЕК укажуваат на тоа дека пристапот до вода, канализација и електрична енергија се релативно непроблематични за ромската популација во целина.

На ист начин на кој приоритетот на поголемите ромски населби за инфраструктурни подобрувања во *Стратегијата за Ромите во Република Македонија* од 2004 ризикува со зајакнување на постојната просторна одвоеност помеѓу Ромите и не-Ромите, со финансирањето во 2012 година (како и во претходните години) врз основа на договорите помеѓу општините и Министерот без ресор се подобри пристапот до инфраструктурата на комуналните услуги и социјалните услуги без да се осврне внимание на де факто станбената сегрегација. Испитаниците не пријавија никаква промена во условите на локалната инфраструктура во последните две години.

Од 2008 година, "Проектот за домување на социјално ранливите групи Ф/П 1674" на Министерството за транспорт и врски е насочен експлицитно кон Ромите во исто време вклучувајќи ги Ромите и во други (т.е., не-етнички) категории за распределба на социјалните станови во етнички мешани станбени згради субвенционирани од Владата. Од 220 станови завршени во 2012 година, 199 беа доделени (во почетокот на 2013 година), со 33 (16,6%) наменети за Ромите.

Иако *Стратегијата за Ромите во Република Македонија* од 2004 година повикува на координација во напорите за подобрување на состојбата со домување на Ромите со напорите во Декадата во приоритетните области на вработување и образование, не се преземени чекори за да се прошири опсегот на интервенциите за домување, урбанистичко планирање и рурален развој за тие да станат делови на сеопфатен, секторски пристап.

Додека 14 општини изготвија и усвоија локални акциони планови за Ромите во приоритетната област домување, не постои конзистентна врска помеѓу локалните акциони планови и Националниот акционен план за домување усвоен во рамките на Декадата. Од друга страна, седум локални инфраструктурни проекти беа финансирани во 2012 година врз основа на Меморандум за соработка помеѓу општинските власти и централната власт како што беше претставено од страна на Министерот без ресор за Декадата за вклучување на Ромите и Стратегијата за Ромите во Република Македонија. Донаторска конференција беше организирана во април 2012 година од страна на Министерот без ресор за Декадата за вклучување на Ромите и Стратегијата за Ромите во Република Македонија да бара финансирање за проект на Општина Кочани за изградба на колективно сместување за дислоцирање на 42 ромски семејства од напуштените касарни, но без успех.

Малиот дел решени апликации според *Законот за постапката за бесправно изградени објекти* од 2011 остава отворени прашања за вистинските перспективи за легализација на нелегалните населби населени со Роми (и други). Дури и во овој момент, сепак, може да се очекува дека значителен (ако е непознат) број на Роми ќе бидат оставени како бездомници по одбивањето на нивните барања за легализација и уривање на нивните живеалишта како што е предвидено со **Законот**. И покрај препораката на *Стратегијата за Ромите во Република Македонија* од 2004, не постои план кој ќе понуди алтернативно сместување на раселените сопствениците на срушените нелегални живеалишта.

ПРЕПОРАКИ

Препораките кои го сочинуваат ова поглавје се базираат на анализата на развојната политика поврзана со Ромите во Македонија во Поглавје I-VI на овој извештај. Со цел обезбедување на јасни насоки за дејствување за справување со очигледните недостатоци од анализата, дополнета е сеопфатна листа со препораки за подолг рок со две клучни краткорочни препораки.

Структурни предуслови

- *Консолидирање на координацијата на Стратегијата и Декадата.* Одговорностите за координацијата на активностите поврзани со имплементацијата на *Стратегијата за Ромите во Република Македонија* од 2004 и Декадата за вклучување на Ромите треба да бидат разјаснети и поедноставени со тоа што една институција ќе биде одговорна за координацијата меѓу Владата и меѓународни институции, меѓу националните институции и помеѓу национално и локално нивоа во однос на спроведувањето на *Стратегијата* од 2004 и Декадата. Во согласност со структурата на Декадата, одговорноста за сите три вида на координација треба да е во рацете на Национален координатор за Декадата, кој треба редовно да комуницира со Секретаријатот на Декадата за вклучување на Ромите како одговорна институција за меѓународна координација на политиките кои се однесуваат на Ромите. Националниот координатор треба да има статус еквивалентен на министер или заменик-министер, како и буџет поставен на минимално ниво доволно за финансирање на мерките предвидени со Националните акциони планови, со сите големи буџетски извори за мерките предвидени со Националните акциони планови концентрирани во оваа институција.
- *Ревитализирање и реструктурирање на Националното координативно тело.* Одржливата вклученост на ромските НВОи во координирање и следење на имплементацијата на Националните акциони планови усвоени во рамките на Декадата за вклучување на Ромите треба да биде обезбедена со враќање на Националното координативно тело во функција. За таа цел, Националното координативно тело треба да се рedefинира како структура раководена од институција која е одговорна за целокупната координација на *Стратегијата* од 2004 и Декадата за да ги врши следниве функции:
 - Обезбедување на редовен форум за размена на информации и координација во спроведувањето на активностите во рамките на Декадата и *Стратегијата* од 2004, и во владините институции и меѓу владините институции од една страна и невладини организации од друга страна;
 - Обезбедување на совети за дополнителните мерки потребни за обезбедување на имплементација на Националните акциони планови;
 - Подготовка на резолуции за прашања од интерес на ромската популација за вниманието на владата и на општата јавност; и
 - Информирање на јавноста најмалку еднаш годишно за преземените активности на централно и на локално ниво кон имплементација на *Стратегијата* од 2004 и Националните акциони планови усвоени во рамките на Декадата за вклучување на Ромите.

Членството во Националното координативно тело, исто така, треба да се рedefинира и да се состои од раководители на сектори од следните министерства: Култура; Економија; Образование и наука; Финансии; Надворешни работи; Здравство; Внатрешни работи; Правда; Труд и социјална политика;

Локална самоуправа; Транспорт и врски. Агенцијата за остварување на правата на припадниците на заедниците; Националната агенција за вработување, Канцеларијата на Народниот правобранител, Секретаријатот за спроведување на Охридскиот рамковен договор, како и Државниот завод за статистика, исто така, треба да бидат застапени во Националното координативно тело. Дополнително, Националното координативно тело треба да вклучуваат претставник од Организацијата на единиците на локална самоуправа, како и тројца претставници од ромските НВОи: по еден од Централна, Источна и Западна Македонија.

- *Вградување мониторинг и евалуација во процесот на креирање политики.* Идната политика кон Ромите и на централно и на локално ниво треба да се базира на квантитативна и квалитативна проценка на потребите која обезбедува вклучување на жените Ромки на истиот степен како и ромските мажи. Како составен дел на оваа проценка, треба да се состави преглед на сите завршени и тековни проекти (без разлика дали се имплементирани од страна на официјалните институции или од страна на НВОи) за секоја приоритетна област на Декадата со цел промовирање на јасна и ефикасна поделба на трудот. Дизајнот на мерки треба да вклучува јасни одредби за известување, со стандардни образци развиени за да се олесни собирањето на квантитативните податоци за буџетските расходи и бројот на корисници, како и квалитативна проценка на имплементација со предлози за дополнителни мерки кои може да се покажат како неопходни. Етнички расчленетите податоци релевантни за следење на спроведувањето на сите мерки содржани во сите акциони планови за Декадата треба да се собираат и да се одржуваат во согласност со стандардите на ЕУ за заштита на податоците. Улогата на Државниот завод за статистика во однос на следење на спроведувањето на акционите планови за Декадата треба да се дефинира јасно и соодветно да се финансира. Тековниот мониторинг на имплементацијата од страна на надлежните власти треба да биде дополнет со периодични надворешни евалуации, со ревидирање на постојните мерки и / или дизајнот на нови мерки земајќи ги во предвид наодите од двата вида на активности и вклучувајќи индикатори за да се овозможи мерење не само на тоа дали услугите се доставени, туку и на квалитетот на услугите. Информациите собрани преку активностите насочени кон мониторинг и евалуација треба да бидат лесно достапни за широката јавност.
- *Обезбедување соодветно финансирање за релевантни владини и невладини иницијативи.* Зависноста на Владата од НВОи како извори на финансирање треба да се елиминира преку воспоставување на единствен процес на буџетирање за финансирање на сите мерки усвоени со *Стратегијата за Ромите во Република Македонија* од 2004 и Декадата за вклучување на Ромите, и на централно и на локално ниво. Нивоата на финансирање не мора да бидат слични во сите области, но треба да се поставени во согласност со реалните потреби поврзани со имплементација на усвоените мерки, кои може да се разликуваат во зависност од самите мерки. Покрај тоа, треба да биде обезбедена обука за аплицирање за ИПА фондовите за ромските НВОи.
- *Ажурирање на акционите планови за Декадата.* Имајќи предвид дека Националните акциони планови во четирите приоритетни области од Декадата истеклоа на крајот на 2011 година, треба да се подготват ревидирани акциони планови за да се организираат и да се фокусираат напорите насочени кон подобрување на ситуацијата на ромското население во образованието, вработувањето, здравството и домувањето. На ситуацијата на жените Ромки треба да и се даде исто ниво на приоритет како на четирите приоритетни области на Декадата со преземање на ревизијата на Националниот акционен план за жената Ромка заедно со ревизијата на Националните акциски планови за образование, вработување, здравство и домување. Треба да биде назначена единствена институција одговорна за надгледување на спроведувањето на Националниот акционен план за жените Ромки, со соодветно финансирање распределено од државниот буџет:
 - Во согласност со претходната препорака, ревидираните Национални акциони планови треба да ги земат во предвид приоритетите на ИПА фондовите за опфатениот период. Со оглед на тоа што претходните две рунди на спроведување на Акционите планови за Декадата веројатно значат дека институциите задолжени за спроведување се во најдобра позиција да ги проценат сопствените капацитети за спроведување на мерките предложени за вклучување во ревидираните акциони планови, треба да се преземат

и консултации со актери надвор од овие институции само врз основа на напредните нацрти од соодветните акциони планови. Придонесот стекнат во оваа фаза треба да се искористи во финализирањето на акционите планови.

- *Воспоставување рутинска координација во рамките на клучните институции.* Следејќи го примерот на Одделението за имплементација на Стратегијата и Декадата на Ромите при Министерството за труд и социјална политика, треба да се формираат внатрешни работни групи за имплементација на соодветните акциони планови за Декадата во рамките на Министерствата за образование и наука, Здравство, и Транспорт и врски, како и во рамките на Агенцијата за вработување и Државниот завод за статистика. Во ни една институција не треба имплементацијата на Националниот акционен план да биде ставена на одговорност на еден поединец.
- *Вработување на клучен персонал на долгорочна основа.* Со цел да се обезбеди доследна реализација на клучните иницијативи финансирани од државата за интеграција на Ромите, персоналот на Ромските информативни центри, Ромите ангажирани да создадат попријателска атмосфера за Ромите во предучилишните установи во рамките на проектот “Инклузија на ромските деца во јавните предучилишни установи”, и на Ромските здравствени медијатори треба да им се обезбедат договори на неопределено време.
- *Обезбедување усогласување помеѓу главните и насочени политики.* Исклучоците од набљудуваната тенденција таргетирањето според етничка припадност да ги дополнува главните политики во Македонија треба приоритетно да се решат поради нивниот потенцијал да влијаат негативно на релативно добрите односи помеѓу Ромите и не-Ромите во земјава. Свеста за де факто сегрегацијата како негативна појава и за Ромите и не-Ромите треба да се зголеми меѓу властите и на централно и на локално ниво и експлицитно да се поврзе со превземените градежни проекти кои всушност ја зачувуваат или промовираат физичка поделба помеѓу Ромите и не-Ромите, со “Проектот за домување на социјално ранливи групи Ф/П 1674” да се презентира како алтернативен модел за реплицирање.
- *Подобрување на координацијата меѓу механизмите на локално ниво за имплементација на Стратегијата од 2004 и Националните акциони планови.* Како што е дискутирано во Поглавје 1.3, нејасната распределба на одговорностите на централно ниво резултира со паралелни структури на општинско ниво во форма на Меморандуми за соработка меѓу општините и централната власт од една страна и локални акциони планови од друга страна. Не само што оваа ситуација понекогаш создавала конфузија во рамките на дадена општина, таа исто така ја комплицира координацијата и учењето меѓу општините преку создавање поттик за различни општини да се справат со слични потреби на локалните Роми со неповрзани мерки координирани на централно ниво од страна на институциите меѓу кои формалните врски остануваат нејасни повеќе од четири години по нивното создавање.
- *Разјаснување на односите помеѓу централните и локалните иницијативи.* Политиката поставена на општинско ниво треба јасно да ги одрази националните приоритети. Дизајнирана врз основа на проценката на локалните потреби, политиката на општинско ниво треба експлицитно да ги поврзува проценетите потреби со националните, како и со локалните мерки. Евентуалните разлики помеѓу националните и општинските приоритети треба да се одраз на специфичните потреби на локалните Роми.
- *Пристап до расположивите финансиски средства за Ромите.* Во интерес на обезбедување на финансиска поддршка за имплементација на мерките на локално ниво насочени кон интеграцијата на Ромите, општините треба да распределат квантитативно и квалитативно доволни човечки ресурси за подготовка на проекти и да учествуваат на тендери организирани во рамките на ИПА, вклучувајќи, но не ограничувајќи се на повиците за доставување предлози за преку-гранична соработка.
- *Проширување на медијаторството.* Земајќи ја во предвид трајната потреба од многу Роми за поддршка во интеракциите со официјалните институции, проектот за Ромски здравствени медијатори треба да се консолидира и да се зајакне финансиски и институционално, како и географски да се прошири врз основа на своите досегашни успеси во подигање на свеста не само за здравјето, но исто така и за законските права и обврски; обезбедување на заштита од дискриминација и промовирање на координација помеѓу секторите. Во исто време, за да се избегне губењето на фокусот кај Ромските здравствени медијатори и за да се придонесува

кон подобрување на работните односи меѓу ромските заедници и официјалните институции, треба да се усвои интегриран пристап во кој повеќе медијатори обучени во областа на образованието, здравството и / или практикувањето на законот ќе работат заедно во мултидисциплинарни тимови заедно со претставници на релевантните институции.

Антидискриминација

- *Унапредување на свеста на јавноста за (анти-) дискриминацијата.* Со цел зголемено препознавање на дискриминацијата како проблем меѓу и Ромите и не-Ромите, како и дисеминацијата на практични знаења за механизмите за надминување на дискриминацијата, македонските власти треба да развијат и имплементираат информативна кампања насочена кон целото население фокусирана на *Законот за спречување и заштита од дискриминација*, Комисијата за заштита од дискриминација, Канцеларијата на Народниот правобранител и односите меѓу нив.
- *Подобрување на пристапот за заштита од дискриминација.* Треба да се зајакне капацитетот на Комисијата за заштита од дискриминација со цел да се овозможи навремено процесирање на жалбите и да служи како ресурс за владините програмски политики насочени кон Ромите. Особено важно за реализација на втората цел, како и за достапноста на Ромите до главното анти-дискриминационо тело во земјата е назначувањето на квалификуван Ром како полноправен член на Комисијата.
- *Задржување на официјалното внимание на личната документација.* Еланот стекнат со донесувањето на *Стратегијата за интензивирање на социјалната инклузија на Ромите во системот на социјална заштита во Република Македонија за периодот 2012-2014 година*, завршувањето на анализата на состојбата предвидена во таа Стратегија и првичната резолуција од седум% од идентификуваните случаи на Роми без целосна лична документација треба да го искористи Владата на Република Македонија за да ја забрза имплементацијата на релевантните мерки содржани во оваа Стратегија со цел намалување на бројот на Роми кои немаат целосна лична документација на нула во текот на следните неколку години.

Образование

- *Решавање на преголемата застапеност на Ромите во специјалното образование.* Корисните прелиминарни истражувања спроведени од страна на Канцеларијата на Народниот правобранител и Министерството за образование и наука треба да бидат проследени со една исцрпна квантитативна проценка за запишувањето на деца Роми (и други) без попреченост во училишта и паралелки за деца со ментална попреченост. Наодите на оваа проценка треба да послужат како основа за мерките за спречување на таквото несоодветно запишување во иднина, како и за мерките кои овозможуваат (ре) интеграција на така категоризираните деца во училишта и паралелки со стандардната програма за работа. Нови примања во специјалното образование треба да бидат замрзнати во очекување на воведувањето на мерки за спречување на несоодветното запишување.
- *Промовирање на образовната интеграција.* Сегрегирани училишта и паралелки треба да бидат укинати а создавањето на нови треба да се спречи. Со должна почит кон уникатната ситуација во Шуто Оризари како општина со ромско мнозинство, локалните власти треба да иницираат напори за промовирање на етничко мешање во образовните установи. На ниво на предучилишно образование, општината треба да ги подобри условите во локалната градинка и да ги поттикне не-ромските, како и ромските родители од Шуто Оризари да ги запишат своите деца таму. Локалните власти, исто така, треба да започнат процес на помирување меѓу Ромите и Албанците во ОУ "26-ти Јули" со цел промовирање на поеднаква распределба на ученици Роми и Албанци во двете основни училишта на општината. Можеби најитно е средното училиште кое е во изградба, каде што локалните власти имаат и можност и одговорност да осигураат завршување, опремување и екипирање на објектот на таков начин за да се обезбеди квалитетно образование за жителите на општината во исто време промовирајќи интеграција преку привлекување припадници на други етнички заедници.

- *Доступно предучилишно образование.* Во сите локалитети населени со маргинализираны Роми кои зборуваат на ромски јазик, треба да биде обезбедено бесплатно предучилишно образование за минимум две години во етнички мешани јавни предучилишни установи. Проширувањето на достапноста на овој начин бара за возврат и квантитетот и квалитетот на ваквите објекти да се зголеми.
- *Спечување на осигувањето во основното образование.* Сегашната празнина во образовната поддршка на Ромите помеѓу предучилишно и средно училиште треба да биде пополнета со обезбедување помош за маргинализираните ромски семејства да го поддржуваат образованието на децата преку мерки како (но не ограничени на) обезбедување на облека, храна и / или училишен прибор; дополнителни часови после наставата; и советодавни услуги во живеалиште.
- *Промовирање на интеркултурно образование.* Интеграцијата меѓу ромските и не-ромските деца треба да биде промовирана во наставните програми за општото образование и за обука на наставниците. Треба да се зголеми вниманието на Ромите како составен дел на историјата и културата на Македонија со наставни модули за ромскиот јазик и култура понатаму развиени за доставување до учениците не-Роми и Роми.
- *Создавање кадар на квалификувани наставници Роми.* Треба да се воведат стимулативни мерки за да се зголеми бројот на Роми кои се запишуваат и ги завршуваат програмите за подготовка на наставници. Видови на стимулации за оваа намена може да бидат стипендии и / или загарантирано вработување по успешно завршување на студиите.

Вработување

- *Следење на ситуацијата со вработувањето на ромската популација.* Како основа за дизајнот на соодветно насочените програми за намалување на нивото на невработеност кај Ромите, како и за ширење на достапните информации за таквите програми, треба да се спроведе истражување низ целата земја со координација на централно ниво за да се утврдат потребите на потенцијалните ромски корисници на програмите за вработување. Како дел од ова истражување, треба да се преземе анализа за да се идентификуваат клучните бариери со кои се соочуваат Ромите во приоритетната област вработување.
- *Индивидуализирање на поддршката за вработување.* Мерките насочени кон невработените Роми треба да ги земат во предвид не само општите потребите за вработување на ромската популација како целина, туку и искуствата, потребите и вештините на поединецот. Треба да биде земено во предвид и релевантното искуство од други земји кои учествуваат во Декадата за вклучување на Ромите (на пример, Бугарија, Шпанија).
- *Поддршка за формализирање на неформалното вработување.* Легитимни активности за генерирање на приход кои во моментов се дел од сивата економија треба да се донесат во формалниот сектор на таков начин за да се обезбедат правата и бенефициите на работниците, како и даночните приходи на државата. Посебно внимание бара состојбата на жените Ромки неформално вработени на долгорочна основа како домашни помошнички, за кои бизнис здружение нуди потенцијално остварливо средство за формализација.

Здравство

- *Следење на здравствената состојба на ромската популација.* Со оглед на тоа што податоци за здравствената состојба на ромската популација се неопходни за да се креираат соодветни мерки за подобрување на здравјето на Ромите, централно координирано истражување треба да се спроведе низ целата земја, со цел да се утврдат потребите на потенцијалните ромски корисници на здравствени програми. Таквото истражување треба да посвети особено внимание на бариерите со кои се соочуваат Ромите во пристапот до здравствена заштита, како и на релевантните општествени детерминанти на здравјето кои може да придонесат за нееднаквостите со кои се соочуваат Ромите. Со нивното искуство во локалните ромски заедници, Ромските здравствени медијатори може да послужат како важен ресурс во овој потфат.

- *Подобрување на реализацијата на правата на пациентите.* Имплементацијата на Законот за заштита на правата на пациентите треба да биде промовирана преку обезбедување на обука за здравствените работници за правата на пациентите и комуникација со пациентите од различни социо-културни средини, преку обезбедување на пациенти (вклучувајќи но не ограничувајќи се на Роми), со лесно сфатливи, практични информации за нивните права, како и преку воспоставување на општинските комисии за унапредување на правата на пациентите. Еднаш воспоставени, овие комисии, исто така треба да бидат поддржани во вршењето на својата мониторинг улога со акцент на осигурувањето дека Ромите ќе имаат пристап до механизмите за спроведувањето на правото на еднакво рамниште со не-Ромите.

Домување

- *Спречување нелегалните живеалишта да резултираат со бездомништво.* На лицата чие барање за легализација на нивните живеалишта е одбиено согласно Законот за постапување со бесправно изградени објекти треба да им се понуди алтернативно сместување за да се надомести уривањето на нелегалните структури.
- *Поврзување на домувањето со вработување.* Интегрирањето на програмите за социјални станови насочени кон Ромите со програмите за решавање на потребите на Ромите во областа на вработувањето, не само што ја зголемува веројатноста дека корисниците ќе платат кирија, туку исто така значително придонесува за одржување на физичка средина погодна за образование и здравство и во кратки и долги рокови.
- *Зголемување на вниманието на трговијата со Роми.* Со цел да ја постават идната политика или да го оправдаат отсуството на таквата политика, македонските власти треба да направат анализа за трговијата со луѓе која експлицитно обрнува внимание на степенот до кој Ромите воопшто а посебно ромските адолесцентки се вклучени како жртви. Доколку анализата открива дека Ромите се надпропорционално застапени меѓу жртвите на трговијата со луѓе, ваквата преголемата застапеност треба да се реши како составен дел од пошироките мерки направени со цел да се справат со трговијата со луѓе во целина.
- *Промовирање на станбена интеграција.* Во согласност со добрата практика на “Проектот за домување на социјално ранливи групи Ф/П 1674” во однос на распределбата на социјалните станови на ромските семејства во етнички мешани станбени згради, секоја дислокација на жителите од незаконски и / или небезбедни ромски населби треба да ги дистрибуира раселените домаќинства од ваквите населби помеѓу повеќе, етнички мешани локации на територијата на локалитетот каде што населбите се лоцирани.

Клучни препораки за итни активности

Краткорочна препорака за ЕУ

Зголемување на вниманието за ситуацијата на Ромите во земјите кои пристапуваат. Претходните две рунди за пристапување кон ЕУ демонстрираат и потенцијал за процесот на пристапување да ги натера владите на земјите-кандидатки да ја подобрат состојбата на Ромите и несоодветност на преземените мерки да ја донесат и одржат интеграцијата на Ромите преку и по склучувањето на процесот за пристапување. Со ова на ум, ЕУ треба да го направи третманот на Ромите вистински лакмус тест за подготвеноста за пристапување, посветувајќи посебено, детален дел од годишните извештаи за напредокот во развојот на ситуацијата на Ромите.

Краткорочни препораки за ЕУ и националните власти

Избегнување на криминализацијата на Ромите. Правото на слобода на движење треба да се почитува за Ромите како и за сите други државјани на Република Македонија, треба да се прекине веднаш со етничко профилирање од страна на македонската гранична полиција. Во исто време, земјите членки на ЕУ мора да се осигураат дека податоците за мигрантите се собираат, администрираат и одговорно се споделуваат, со што се избегнува презентацијата на Ромите како најголема група мигранти.

СКРАТЕНИЦИ

УПН	Условен паричен надоместок
ЕК	Европска комисија
ЕИДХР	Европски инструмент за демократија и човекови права
ЕЦПР	Европски центар за правата на Ромите
ЕУ	Европска унија
ИПА	Инструмент за пред-пристапн помош
ЛАП	Локален акционен план
МХК	Хелсиншки комитет за човекови права на Република Македонија
МТМ	Програмата за правење што е можно повеќе од фондовите на ЕУ (<i>Making the Most of EU Funds for Roma</i>)
НВО	Невладина организација
НРЦ	Национален ромски центар
НСИР	Национални стратегии за интеграција на Ромите
ОБСЕ	Организацијата за безбедност и соработка во Европа
ОБСЕ ВКНМ	Високиот комесар на ОБСЕ за национални малцинства
РОФ	Ромски образовен фонд
РИЦ	Ромски информативен центар
РИО	Програма за ромски иницијативи
УНДП	Програма за развој на Обединетите нации
УНЕСКО	Образовна, научна и културна организација на Обединетите нации
УНИЦЕФ	Фонд за деца на Обединетите нации
УСАИД	Агенција на САД за меѓународен развој

Цел и структура на извештајот

Коалицијата за граѓанско општество од Република Македонија гледа на тековниот проект како продолжување и проширување на мониторингот и напорите за застапување на тимот за Декадна Стража во земјата. Во својата работа за Декадна Стража во неколкуте години пред сегашниот граѓански мониторинг, со поддршка на Институтот отворено општество и Светската банка, тимот вовеле голем број иновативни пристапи, вклучувајќи го можеби најзабележливиот мониторинг од перспектива на ромската популација. Процесот на набљудувањето на Декадата произведе квалитетен мониторинг и напори за застапување со релативно добри резултати. И покрај квалитетот на продуктите од набљудувањето на Декадата во Македонија, дури и во осмата година од спроведувањето на *Стратегијата за Ромите во Република Македонија* и Националните акциони планови усвоени во рамките на Декадата за вклучување на Ромите, македонските власти не постигна добар резултат во многу од нејзините конкретни обврски кон надминување на постоечкиот јаз помеѓу Ромите и не-Ромите.

Следејќи опис на методологијата употребена за собирање на информации за во извештајот, документот ги третира областите на образование, вработување, здравство, домување, анти-дискриминација и Структурни предуслови за возврат. За секоја област, извештајот нуди оценка на имплементацијата на постоечките политики и на развојот на нови политики во 2012 година, ставајќи ги забелешките за овој краток период во поширок контекст од околу осум години поминати од донесувањето на *Стратегијата за Ромите во Република Македонија*. Извештајот, исто така, ги третира релевантните спроведени активности на локално ниво и се обидува да обезбеди кратка оценка за нивното влијание. По тематските поглавја, извештајот нуди студија на случај во секоја област, освен во делот Структурни предуслови, со студија на случај за образование која се фокусира на процедурите за запишување во училиштата на деца со ментална попреченост, студија на случај за вработување која ги испитува активните програми и мерки за вработување, студија на случај за здравствена заштита која нуди прелиминарен поглед на проектот за Ромски здравствени медијатори, студија на случај за домување која обрнува внимание на легализацијата на нелегалните живеалишта, како и студија на случај за анти-дискриминација која ги оценува ефектите врз Ромите од *Законот за спречување и заштита од дискриминација од 2010*.

Методологија

Методите за собирање на податоци користени во изготвувањето на овој извештај вклучуваа канцелариско-истражување, интервјуа, фокус групи, и анкета.¹ Како прв чекор во процесот на истражување, беа испитани официјалните документи и последните истражувања кои се однесуваат директно на четирите приоритетни области од Декадата, анти-дискриминација, и структурните барања за координирање на имплементацијата на *Стратегијата за Ромите во Република Македонија* од 2004 и петте национални акциони планови во рамките на Декадата (односно, образование, вработување, здравство, домување, и статусот на ромската жена). Во прилог на обезбедување на основата за преглед на релевантните политики и прелиминарен попис на достапните податоци за

1 Дополнително, се собраа повратни информации за наодите и препораките на нацртот на овој извештај преку консултативни состаноци организирани во локалните ромски заедници.

имплементацијата, ова испитување беше искористено за да се обликуваат интервјуата, фокус групите и преземените истражувања во подготовката на извештајот.

Додека најголемиот дел од канцелариското истражување кое беше преземено во изготвувањето на овој извештај претходеше на интервјуата, фокус групите и истражувањето, овие три форми на теренско истражување беа паралелно спроведувани. Вкупно 10 полу-структурирани интервјуа беа спроведени. Со исклучок на едно интервју одржано со експерт кој спроведе истражување во рамките на проект финансиран од ЕУ за Организацијата за безбедност и соработка во Европа - Канцеларија за демократски институции и човекови права "Најдобрите практики за интеграција на Ромите"² за имплементацијата на *Заколот за постапување со бесправно изградени објекти* од 2011 за Поглавје VI на овој извештај, целта на интервјуата беше да се соберат детални информации од лица со искуство во генерирање и / или имплементирање на *Стратегијата за Ромите во Република Македонија* од 2004 и Националните акциони планови усвоени во рамките на Декадата. Најголем дел од лицата избрани за учество во интервјуата беа соодветно или претставници на официјалните институции одговорни за спроведување и / или следење на спроведувањето на *Стратегијата* од 2004 и акционите планови, или претставници на ромските политички партии. Додека имињата и здруженијата на интервјуираните лица се дадени во Анекс 2, податоците дадени во писмена форма се должат благодарение на Ленче Бајкова од Министерството за транспорт и врски и Јаше Сефер од Кабинетот на Министерот без ресор за Декадата за вклучување на Ромите и Стратегијата за Ромите во Република Македонија, Неждет Мустафа. Во исто време, важно е да се регистрираат одбивањата на барањата за интервјуа со Канцеларијата на Народниот правобранител и Државниот завод за статистика; додека првиот го насочи вниманието на релевантните членови на коалицијата за граѓанско општество на постоечките објавени материјали, вториот одговорил на барањето за интервју со општо објаснување за неговата улога што може да биде показател на ниското ниво на учество во активностите поврзани со *Стратегијата* од 2004 и акционите планови на Декадата.

Со цел да се соберат квалитативни информации од заинтересираните страни кои се вклучени во и / или засегнати од имплементацијата на *Стратегијата за Ромите во Република Македонија* од 2004 на локално ниво и Националните акциони планови усвоени во рамките на Декадата, коалицијата за граѓанско општество организираше и одржа три фокус групи. Додека првата од овие собра заедно седум претставници на ромските невладини организации (НВОи) да разговараат за широк спектар на прашања во врска со имплементацијата на *Стратегијата* од 2004 и Националните акциони планови, втората и третата фокус група беше концентрирана на различни аспекти на ситуацијата на Ромите во областа на образованието, со шест родителите Роми од кои се состоеше втората целна група и осум претставници на релевантните даватели на услуги која ја сочинуваше третата. Имињата на учесниците во фокус групата се дадени заедно со другите основни информации за поединците во Анекс 2.

Со поглед на дополнување на целокупниот акцент на официјалните институции на вкупните придонеси и број на корисници, беше спроведено национално истражување за да се соберат информации за случувањата во секојдневниот живот на членовите на локалните ромски заедници низ целата земја кои може да бидат поврзани со имплементацијата (или не-имплементацијата) на *Стратегијата за Ромите во Република Македонија* од 2004 и Националните акциони планови усвоени во рамките на Декадата за вклучување на Ромите. За таа цел, коалицијата за граѓанско општество го консултираше дизајнот на анкетите спроведени во рамките на Декадна Стража, со дополнување на дизајнот на таа анкета одразувајќи ги и искуствата на членовите на коалицијата во извршувањето на анкетите за Декадна Стража и барањата наведени во образецот за извештаите од мониторингот на граѓанското општество.

За разлика од официјалниот пристап, кој првенствено се фокусира на квантитативно следење на официјалните институции и ромската популација од перспектива на тие институции, пристапот развиен од страна и за ромското граѓанско општество за набљудувањето на Декадата ја нагласува квалитативната проценка на официјалните институции, ромската популација, и јавноста од перспектива на ромската популација. Во практична смисла, ова значи прашување на Ромите за нивните ставови во врска со соодветноста и ефективноста на конкретни мерки наменети за нив, како и за тоа што може и што треба *Стратегијата* од 2004 и Декадата како целина да направат за нив.

2 За информации на проектот, види <http://www.bpri-odihr.org/home.html>.

Анкетните прашања беа формулирани на таков начин за да се обидат да ги исцрпат можните одговори на дадено прашање оставајќи простор како што е соодветно за алтернативни одговори. Каде што беше можно, прашањата во врска со ставовите и однесувањата беа структурирани на таков начин што овозможува скалирање (на пример, во форма на изјава во која анкетираниите учесници се прашуваат да го покажат степенот на согласување или несогласување).

Со акцент за осигурување дека резултатите од анкетата се репрезентативни, од гледна точка на возраста, работниот статус, пол, и ниво на образование, беше направен избор на поединечни учесници во анкетата во секоја општина тоа со внесување на секое второ живеалиште во целните населби и идентификување на возрасниот член на домаќинството преку најновиот роденден на сите присутни членови на домаќинството. Конечно, фактот дека истражувањето вклучува многу од истите прашања кои се користат во анкетите на набљудувањето на Декадата нуди можност за споредба со текот на времето.

Големината на анкетниот примерок е изведена од најновите достапни (2002) податоци од пописот, според кои 53 879 Роми во Македонија, се 2,66% од вкупното население во земјата. Во главниот град Скопје, каде што е концентрирано речиси половина од ромското население, анкетањето беше спроведено во четирите општини во кои бројот на Роми е најголем: Чаир, Гази Баба, Ѓорче Петров и Шуто Оризари. Исто така, вклучени беа и осум општини надвор од Скопје во кои Ромите бројат повеќе од 1 500 лица: Битола, Гостивар, Кичево, Кочани, Куманово, Прилеп, Штип и Тетово. Конечно, анкетањето опфати пет општини каде бројот на Роми е релативно мал во однос на ромската популација во земјата како целина, но процентот на Ромите во рамките на локалното население е поголем отколку процентот на Роми во земјата како целина: Берово, Дебар, Делчево, Пехчево и Веница.

Како што е прикажано во табелата подолу, вкупната големина на примерокот е 540, што претставува еден% од вкупниот број на Роми во земјата. Со исклучок на општините Берово, Делчево и Пехчево, бројот на одговорите што се собраа во секоја општина изнесува помеѓу 1 и 1,3% од ромското население.

Табела 1. Анкетен примерок

Територијална единица	Број на население		Процент на Роми		Примерок	
	Вкупно	Роми	Од вкупното население во единицата	Од вкупната ромска популација во Македонија	Број на одговори	Од ромската популација во единицата
Република Македонија	2 022 547	53 879	2.66%	100.00%	540	1.00%
Скопје	506 926	23 475	4.63%	43.57%	229	0.98%
Шуто Оризари	22 017	13 342	60.60%	24.76%	152	1.14%
Чаир	64 773	3 083	4.76%	5.72%	36	1.17%
Гази Баба	72 617	2 082	2.87%	3.86%	26	1.25%
Ѓорче Петров	41 634	1 249	3.00%	2.32%	15	1.20%
Прилеп	76 768	4 433	5.77%	8.23%	51	1.15%
Куманово	105 484	4 256	4.03%	7.90%	51	1.20%
Битола	95 385	2 613	2.74%	4.85%	31	1.19%
Тетово	86 580	2 357	2.72%	4.37%	28	1.19%
Гостивар	81 042	2 237	2.76%	4.15%	27	1.21%
Штип	47 796	2 195	4.59%	4.07%	25	1.14%
Кочани	38 092	1 951	5.12%	3.62%	23	1.18%
Кичево	30 138	1 630	5.41%	3.03%	20	1.23%
Веница	19 938	1 230	6.17%	2.28%	15	1.22%
Дебар	19 542	1 080	5.53%	2.00%	13	1.20%
Делчево	17 505	651	3.72%	1.21%	15	2.30%
Берово	13 941	459	3.29%	0.85%	9	1.96%
Пехчево	5 517	390	7.07%	0.72%	3	0.77%

Извор: Државен завод за статистика, Статистички годишник на Република Македонија 2011 (Скопје: Државен завод за статистика, 2011)

1. СТРУКТУРНИ ПРЕДУСЛОВИ

1.1 Институционални договори за координација

Од 2008 година, одговорноста за координирање на работата на централно ниво за вклучување на Ромите е поделена помеѓу две институции, Одделението за имплементација на Стратегијата и Декадата за вклучување на Ромите од Министерството за труд и социјална политика и Министерот без ресор за Декадата за вклучување на Ромите и Стратегијата за Ромите во Република Македонија.

Создадено во 2008 година, а во функција од крајот на 2012 година, со персонал од два (квалификувани Роми вработени преку отворен конкурс)³ во рамките на Секторот за координација и техничка помош на Министерството за труд и социјална политика (предводен од страна на трет Ром), Одделението за имплементација на Стратегијата и Декадата за вклучување на Ромите ги има следниве одговорности:

- Информирање на Владата и на пошироката јавност за активностите кои се преземаат од страна на министерствата за имплементација на Националните акциони планови;
- Надзор и информирање на Владата за имплементација на Стратегијата и Декадата од 2004 на локално ниво;
- Состаноци и континуирана соработка со ромски НВОи во решавањето на проблемите за спроведување на *Стратегијата* од 2004 и Декадата;
- Координирање и обезбедување на информации за работата на Ромските информативни центри (дискутирано подолу, во Поглавје I.2);
- Прибирање на податоци за подготовка на база на податоци која содржи информации важни за *Стратегијата* од 2004 и Декадата;
- Планирање, мониторинг и евалуација на сите настани поврзани со *Стратегијата* од 2004 и Декадата;
- Подготовка на информативни документи и анализи за активностите за имплементација на *Стратегијата* од 2004 и Декадата, како и подготовка на проекти за привлекување на странски донации; и
- Соработка со Националното координативно тело и административна и техничка поддршка на Националното координативно тело (дискутирано подолу, во Поглавје I.2) и неговите членови.⁴

Додека одговорноста за координација на активностите поврзани со имплементацијата на *Стратегијата* од 2004 и Декадата беше во рамките на Министерството за труд и социјална политика од почетокот на Декадата во 2005 година, назначувањето на Министерот без ресор за Декадата за вклучување на Ромите и Стратегијата за Ромите во Република Македонија како резултат на договор помеѓу шефот на ромска политичка партија и етнички македонска политичка партија која водеше и

3 Персоналот на Одделението за имплементација на Стратегијата и Декадата за вклучување на Ромите доби фокусирана обука во 2011 и 2012 година финансирана од ИПА проектот “Поддршка за имплементацијата на Стратегијата за Ромите”. Одделението дели канцелариски простор со Министерството за труд и социјална политика со персонал на проектот “Инклузија на ромските деца во јавни детски градинки.” Овој персонал, кој се состои од по еден Ром и еден не-Ром, е вработен на определено време.

4 Влада на Република Македонија, *Записник од Осумнаесетата седница на Владата на Република Македонија, одржана на 7.10.2008 година* (Скопје: Влада на Република Македонија, 2008), точка 28; Министерство за труд и социјална политика, *Ревизија на Националните акциски планови од “Декадата за вклучување на Ромите 2005-2015” и Стратегија за Ромите во Република Македонија за период 2009-2011* (Скопје: Министерство за труд и социјална политика, 2009), 18; Министерство за труд и социјална политика, *Правилник за внатрешна организација на Министерство за труд и социјална политика* (Скопје: Министерство за труд и социјална политика, 2010), член 12.

победи на парламентарните избори од 2008 година резултираше со создавање на една сосема нова владина институција. Со пет-члениот кабинет составен од Роми со различни нивоа на квалификација ангажирани преку отворен конкурс,⁵ Министерот без ресор – кој и самиот е Ром – има задача да:

- Прима извештаи на секои четири месеци од Одделението за нивото на имплементација на сите владини проекти во рамките на Декадата и *Стратегијата* од 2004;
- Биде информирани и консултирани од страна на ресорните министерства и општинските власти за планираните и тековните програми и активности кои се однесуваат на Националните акциони планови усвоени во рамките на Декадата и *Стратегијата* од 2004;
- Редовно да ги информира медиумите за напредокот во однос на Декадата и *Стратегијата* од 2004;
- Ја запознава владата на секои четири месеци за преземените активности според претходните точки, и, од 2011 година, и да
- Прима квартални извештаи од ресорните министерства за спроведување на Декадата и *Стратегијата* од 2004.⁶

Без оглед на одредениот степен на конфузија која произлегуваше од поделбата на одговорностите за координирање на работата на централно ниво за вклучување на Ромите помеѓу двете институции, одговорноста за секојдневната координација остана во Министерството за труд и социјална политика, дури и по создавањето на позицијата на Министер без ресор. Важна причина за ова е финансиската: додека Одделението е финансирано од буџетот на Министерството за труд и социјална политика, како и од проекти финансирани од донатори кои таа ги спроведува (вклучувајќи, но не ограничувајќи се на проекти финансирани од ЕУ), Министерот без ресор нема сопствен буџет, па до денес обезбедува финансирање само од Министерството за транспорт и врски за инфраструктурни проекти во и околу ромските населби.⁷ Интервјуираните заинтересирани страни кои не се поврзани со било која од овие институции најчесто ја оценуваат координација помеѓу Одделението и Министерот без ресор, како и координација меѓу Министерот без ресор и другите релевантни органи како лоша. Проценките на работата на одделението во координирање на ресорните министерства беше повеќе позитивна, со шефот на Секторот за координација и техничка помош на Министерството за труд и социјална политика кој ужива углед меѓу своите колеги не-Роми и Роми како компетентен професионалец.

1.2 Вклученост на локалните власти и граѓанското општество

Иако во 2004 година нацрт *Стратегијата за Ромите во Република Македонија* првично беше критикувана затоа што не ги вклучуваше Ромите во процесот на изработка, консултацијата за нацртот резултираше со вклучување на верзија усвоена од парламентот со информации од ромските активисти. Оригиналните и ревидираните Национални акциони планови во областа на образованието, вработувањето, здравството и домувањето беа изготвени преку партиципативен процес предводен од меѓународните организации, вклучувајќи го општо граѓанското општество и посебно ромските НВОи, додека оригиналните и ревидирани Национални акциони планови за пресек на темата на Декадата за родова еднаквост меѓу Ромите беше продукт на иницијативата на ромските актери во граѓанското општество. Локалните власти не беа вклучени во ниту една од овие процеси на изготвување, но некои

5 Како персоналот на Одделението за имплементација на Стратегијата и Декадата за вклучување на Ромите, членовите на Кабинетот на Министерот без ресор добија насочена обука во 2011 и 2012 година преку проектот “Поддршка за имплементацијата на Стратегијата за Ромите” финансиран од ИПА.

6 Министерство за труд и социјална политика, *Ревизија на Националните акциски планови од “Декадата за вклучување на Ромите 2005-2015” и Стратегија за Ромите во Република Македонија за период 2009-2011* (Скопје: Министерство за труд и социјална политика, 2009), 17; Влада на Република Македонија, *Извадок од Нацрт-записникот од Двесте и четвртата седница на Владата на Република Македонија, одржана на 12.01.2011 година* (Скопје: Влада на Република Македонија, 2011), точка 108.

7 Види Влада на Република Македонија, *Информации за склучување на Меморандумот за соработка помеѓу Владата на Република Македонија претставувана од Министерот без ресор Неждет Мустафа, Национален координатор на Декадата за вклучување на Ромите 2005-2015 и Стратегијата за Ромите во Република Македонија и општините* (Скопје: Влада на Република Македонија, 2009).

општини имаа усвоено локални акциони планови како адаптации на локално ниво на акционите планови усвоени на централно ниво (третирани подолу, во Поглавје I.3).

Локалните власти биле вклучени во имплементацијата на *Стратегијата* од 2004 и Националните акциони планови преку изработка на локални акциони планови, потпишување на меморандуми за соработка со централната власт, како и обезбедување на простор за Ромските информативни центри. Од 17 општини кои имаа усвоено локални акциони планови од 2005 година, 10 ги ревидираа или изготвија за прв пат локални акциони планови помеѓу крајот на 2011 година и средината на 2012 година во рамките на проектот “Поддршка за имплементацијата на Стратегијата за Ромите” финансиран од ИПА.⁸ Дополнителни 19 општини потпишаа Меморандум со централната власт претставени од страна на Министерот без ресор за ко-финансирање на проекти “кои се однесуваат на Декадата и Стратегијата.”⁹ Ромските информативни центри со мисија да придонесат за имплементација на *Стратегијата* од 2004 и на Декадата со поврзување на локално и национално ниво беа воспоставени во 10 општини преку иницијатива на Министерството за труд и социјална политика (кое обезбедува финансиски средства за работење на Центрите) во соработка со локалните власти и локалните ромски НВОи,¹⁰ но имаше нејаснотии во однос на критериумите за избор на персоналот во Центрите и конкретните одговорности на персоналот, како и за мандатот на Центрите пошироко. Исто така проблематично за работата на Центрите беше вработувањето на одговорните лица на привремена основа преку приватни агенции за вработување.

Вклучувањето на граѓанското општество во спроведувањето на *Стратегијата* од 2004 и Националните акциони планови е посеопфатно и поконзистентно од она на локалните власти. Во прилог на преземање активна улога во процесите на изработка на локалните акциони планови и во работењето на Ромските информативни центри, ромските НВОи имаат задача да имплементираат многу од предвидените мерки во Националните акциони планови и тие соодветно учествуваа. Додека соработката меѓу НВОи и органите е генерално за поздрав, до степен на кој имплементацијата на владините приоритети се потпира на НВО сектор во комбинација со намалена достапност на средства за активностите на НВОи од извори освен државата, со себе носи ризик дека НВОи активни во полето на застапување, како оние кои обезбедуваат одредени услуги ја губат својата независност при ослободувањето на државата од обврските кон своите граѓани.¹¹

Претставници на ромски невладини организации, исто така, учествуваа во Националното координативно тело од неговото основање во почетокот на Декадата, со главна улога на оваа институција да обезбеди ефективна координација меѓу владините и невладините актери и да го надгледува спроведувањето на Националните акциони планови.¹² Треба да се напомене дека, сепак, Националното координативно тело во голем дел беше неактивно од 2008 година, со интервјуираните заинтересирани страни во изготвувањето на овој извештај кои обично се на мислење дека телото не е ефективно. На сличен начин, не постои доказ дека Ромските информативни центри ги извршиле доделените задачи кои вклучуваа следење на имплементацијата на *Стратегијата* од 2004 на локално ниво.

8 Министерство за труд и социјална политика, Заврши процесот на ревизија на постоечките и развој на нови ЛАП-ови, *Поддршка за имплементацијата на Стратегијата за Ромите*, бр. 5: 2, достапно на http://www.mtsp.gov.mk/WBStorage/Files/petvesnik_eng.pdf (посетено: 24 април 2013).

9 Влада на Република Македонија, *Информации за склучување на Меморандумот за соработка помеѓу Владата на Република Македонија претставувана од Министерот без ресор Неждет Мустафа, Национален координатор на Декадата за вклучување на Ромите 2005-2015 и Стратегијата за Ромите во Република Македонија и општините* (Скопје: Влада на Република Македонија, 2009).

10 Види Министерство за труд и социјална политика, *Програма за работа и акционен план на Ромските информативни центри - РИЦ за периодот 2010-2012 година* (Скопје: Министерство за труд и социјална политика, 2009).

11 За детална дискусија за ризикот врз основа на последните податоците од анкетата, видете Angéla Kóczé, *Civil Society, Civil Involvement and Social Inclusion of the Roma [Граѓанско општество, Граѓанско учество и социјална инклузија на Ромите]* (Bratislava: United Nations Development Programme, 2012), 40.

12 Министерство за труд и социјална политика, *Ревизија на Националните акциски планови од “Декадата за вклучување на Ромите 2005-2015” и Стратегија за Ромите во Република Македонија за период 2009-2011* (Скопје: Министерство за труд и социјална политика, 2009).

1.3 Координација помеѓу централно и локално ниво

Стратегијата за Ромите во Република Македонија од 2004 забележува дека “успехот на Стратегијата е првенствено условен од неговата практична реализација на локално ниво.”¹³ Сепак, и покрај постоењето на иницијативи (дискутирано погоре, во Поглавје I.2) направени за ја промовираат координација меѓу различните слоеви на управување кои се вклучени во имплементацијата на *Стратегијата* од 2004 и Националните акциони планови, ретки се доказите за успешна координација. Во случајот на локалните акциони планови, недостатокот на унифициран пристап до нивниот развој и отсуството на препораки во овие документи за специфичните одредби на соодветните Национални акциони планови укажуваат на тоа дека координацијата е ограничена на договор за заедничките цели. Слично на тоа, додека текстот на Меморандумот за соработка меѓу општините и централната власт се однесува и на *Стратегијата* од 2004 и на Декадата, отсуството на формални критериуми за оценување на предлог-проекти поднесени од страна на општините за финансирање врз основа на таквиот меморандум за соработка значи дека проектите поддржани на основа на таков меморандум може да обезбедат најмногу индиректен доказ за координацијата помеѓу централно и локално ниво во имплементацијата на *Стратегијата* од 2004 и Националните акциони планови. Згора на тоа, од гледна точка на координацијата помеѓу централно и локално ниво недостатокот на координација меѓу овие два механизми е исто така проблематичен. Конечно, целите на Ромските информативни центри вклучуваат воспоставување на структури за соработка со општинските институции за прашања поврзани со *Стратегијата* од 2004 и Декадата,¹⁴ но спроведувањето на овие цели е крајно ограничен. Исто така, имаше извештаи на злоупотреба на Ромските информативни центри за политички цели.

1.4 Несовпаѓање помеѓу општите и таргетираните политики

Таргетираните политики за Ромите во Македонија се релативно нови и започнаа со изготвувањето и донесувањето на *Стратегијата за Ромите во Република Македонија* во 2004 година во рамките на подготовките за Декадата за вклучување на Ромите. Пред донесувањето на Стратегија од 2004, Ромите од една страна беа признати како малцинство со легитимни барања за зачувување на својот идентитет, додека од друга страна потребите на Ромите како популација беа во голема мера маргинализирани во однос на општата популација. Додека *Стратегијата* од 2004 е јасно насочена кон Ромите, сепак, тоа го прави на не-ексклузивен начин, препорачувајќи “дека сите мерки и политики преземени на локално ниво за Ромите, кога постојат и други групи на население во иста или слична ситуација, се применуваат и на овие категории на население.”¹⁵

Генерално, воведувањето на таргетирање според етничка припадност служеше за дополнување на општите политики, со таргетирањето се зголеми вниманието на особено загрозената состојбата во која се наоѓа ромската популација. Позитивен пример во оваа насока е “Проектот за домување на социјално ранливи групи Ф/П 1674” на Министерството за транспорт и врски, кој ги дефинира Ромите како една од групите кои имаат право да добијат субвенционирани станови во етнички мешани згради. На сличен начин, програмата на националната Агенција за вработување насловена “Активни мерки за вработување” ги вклучува Ромите како експлицитна (но не и единствена) целна група.¹⁶ Трет позитивен пример на таргетирање кое ги надополнува општите политики е “Инклузија на деца Роми во јавните предучилишни установи”, проект предводен од Министерството за труд и социјална политика, кој има за цел експлицитно да создава мешани предучилишни групи во кои Ромите и не-Ромите ќе учат заедно во присуство на ромски и не-ромски кадар.

13 Министерство за труд и социјална политика, *Стратегија за Ромите во Република Македонија* (Скопје: Министерство за труд и социјална политика, 2004), Дел I.4.

14 Министерство за труд и социјална политика, *Проект: Ромски информативни центри* (Скопје: Министерство за труд и социјална политика, 2008).

15 Министерство за труд и социјална политика, *Стратегија за Ромите во Република Македонија* (Скопје: Министерство за труд и социјална политика, 2004), Дел I.4.

16 Види Агенција за вработување на Република Македонија, “Активни мерки”, достапно на <http://www.zvrm.gov.mk/?ItemID=9ED2C0A22A9107498F0DCADF2A19D3B> (посетено: 24 април 2013).

Ако воведувањето на таргетирање на Ромите во Македонија генерално ги надолжуваше општите политики, некои таргетирани политики, исто така произведоа разлики со општите политики. До денес, најголемиот број таргетирани политики во оваа категорија беа поддржани како проекти финансирани врз основа на Меморандумот за соработка помеѓу општината и централната власт со цел подобрување на инфраструктурата во де факто сегрегирани ромски населби. Исто така потребно е да се посвети внимание на тековната изградба на средно училиште во Шуто Оризари за да се обезбеди завршување на објектот, опремен и екипиран на таков начин за да обезбеди квалитетно образование за жителите на општината, а во исто време да ја промовира интеграцијата преку привлекување припадници на други етнички заедници.

1.5 Мониторинг и евалуација

Стратегијата за Ромите во Република Македонија од 2004 става значителен акцент на мониторинг и евалуација, обезбедувајќи среднорочни и долгорочни индикатори за мерење на напредокот кон конкретни приоритети.¹⁷ Во согласност со овој акцент, документот содржи ревидирани Национални акциони планови за образование, вработување, здравство и домување, доделува одговорност за следење на спроведувањето на *Стратегијата* од 2004 и Националните акциони планови на Одделението за имплементација на Стратегијата и Декадата за вклучување на Ромите, давајќи задача на Одделението да воспостави и одржува база на податоци за прашања поврзани со ромската популација.¹⁸ Не е елаборирано, но сепак, останува на Одделението како тоа ќе им пријде на своите задачи поврзани со следење и евалуација.

Во пракса, и покрај вклучувањето на конкретни индикатори за повеќето мерки на сите пет Национални акциони планови усвоени во рамките на Декадата, мониторингот и евалуацијата се обично отсутни, додека Одделението собира податоци за активностите на ресорните министерства за имплементација на *Стратегијата* од 2004 и Националните планови, не постои унифицирана база на податоци која содржи информации важни за прилагодување и ревизија на стратегиите како што е потребно. Покрај тоа, извештаите доставени од ресорните министерства за спроведување на Националните акциони планови не се однесуваат на конкретни мерки во рамките на тие планови. До денес, најсеопфатен преглед на спроведувањето на политиките во однос на Ромите во Македонија беше дводневна работилница организирана во рамките на проектот “Поддршка за имплементацијата на Стратегијата за Ромите” финансиран од ИПА. Во отсуство на силни механизми за оценување на имплементацијата на политиката, прегледот повлече расположливи податоци од различни извори и беше блокиран од отсуството на било какви етнички расчленети податоци директно поврзани со мерките предвидени во Националниот акционен план за здравство. Конечно, наодите од прегледот не се применуваат, како што и акционите планови за Декадата за образование, вработување, здравство и домување кои истекоеа на крајот на 2011 година не се ниту заменети ниту ажурирани.

1.6 Буџетирање до денес

Можеби не е ниту изненадувачки, ниту неприфатливо дека *Стратегијата за Ромите во Република Македонија* од 2004 не содржи детална финансиска конструкција, наместо тоа прави забелешка за потребата од финансирање надвор од она што е на располагање од буџетот на државата. Од друга страна, отсуството на униформиран процес на буџетирање за финансирање на мерките содржани во Националните акциони планови усвоени во рамките на Декадата за вклучување на Ромите претставува

17 Министерство за труд и социјална политика, *Стратегија за Ромите во Република Македонија* (Скопје: Министерство за труд и социјална политика, 2004).

18 Види Министерство за труд и социјална политика, *Ревизија на Националните акциски планови од “Декадата за вклучување на Ромите 2005-2015” и Стратегија за Ромите во Република Македонија за период 2009-2011* (Скопје: Министерство за труд и социјална политика, 2009), исто така, Министерство за труд и социјална политика, *Правилник за внатрешна организација на Министерството за труд и социјална политика* (Скопје: Министерство за труд и социјална политика, 2010).

пречка во спроведувањето. Буџетските распределби на централно ниво во најголема мера се ад хок, со буџетски предлози во последен момент поднесени од страна на ресорните министерства често радикално намалени и без никакво објаснување од Министерството за финансии. Финансирањето на имплементацијата на локалните акциони планови исто така е проблематично, во голем дел поради нецелосната фискална децентрализација која често резултира со чекање на општините за да добијат средства од ресорните министерства.

Планирањето на распределбата на средствата за вклучување на Ромите во периодот 2014-2020 е оставено на релевантните ресорни министерства. Како резултат на тоа, распределувањата во голема мера зависат од присуството во рамките на ИПА структурите на соодветните министерства на одделни вработени кои имаат преглед на и / или пристап до совет за потребите на Ромите.

Генерално, финансирањето на имплементацијата на акционите планови кои се донесени и на централно и на локално ниво е несоодветна до денес, а изгледите за подобрување во периодот 2014-2020 се нејасни. Понатаму, додека два конкурси за предлог проекти финансирани од ЕУ со елементи на зајакнување на капацитетите на невладините организации и експлицитно ориентирање кон активностите со Ромите беа спроведени во 2012 година,¹⁹ во ниту еден конкурс не беа доделени средства на ромски НВОи.

1.7 Долгорочни финансиски заложби

До денес, немало знаци на јасна заложба за обезбедување на финансирање за сите мерки содржани во секоја од петте Национални акциони планови усвоени во рамките на Декадата за вклучување на Ромите, а камоли во *Стратегијата за Ромите во Република Македонија* од 2004 со десетте приоритетни области. Долгорочната одржливост на политиките за вклучување на Ромите во Македонија затоа зависи од постигнувањето на одреден степен на финансиска одржливост кој досега недостасува.

Исто така проблематично во овој поглед е однесувањето на меѓународните донатори во Македонија. Од една страна, тековните повлекувања на учесниците во оваа категорија укажува на нереалните очекувања поставени во земјава која сеуште е далеку од успешна економска трансформација. Од друга страна, има тенденција кај меѓународните донатори за поддршка на краткорочни проекти, додека бараат докази за влијанието што реално може да се очекува само на среден до долг рок.

Како резултат на ситуацијата што е опишана погоре, НВОи (вклучувајќи, но не ограничувајќи се на ромските НВОи) во Македонија, често се фатени во финансиски вакум формиран помеѓу домашните институции кои тврдат зависност од надворешното финансирање и меѓународните донатори, кои го нагласуваат финансиското учество од страна на домашните институции.

1.8 Достапност до фондовите на ЕУ

Надвор од необврзаната посветеност од Министерството за локална самоуправа за да се покријат пет% финансиско учество кое се бара од страна на предлог проект во рамките на ИПА 2009/2010/2011 Програма за прекугранична соработка меѓу Поранешната Југословенска Република Македонија и

19 Delegation of the European Union to the former Yugoslav Republic of Macedonia, *Strengthening the Role of Civil Society in Promoting Human Rights and Democratic Reform* [EuropeAid/132-767/L/ACT/MK: Зајакнување на улогата на граѓанското општество во промовирањето на човековите права и демократските реформи] (Skopje: Skopje: Delegation of the European Union to the former Yugoslav Republic of Macedonia); Ministry of Finance, *EuropeAid/133-337/L/ACT/MK: Support to Enhancement of Sustainability and Development of an Active Civil Society* [EuropeAid/133-337/L/ACT/MK: Поддршка за унапредување на одржливоста и развој на активно граѓанско општество] (Skopje: Ministry of Finance, 2011).

Албанија,²⁰ единствениот конкретен чекор преземен од страна на македонските власти да се олесни пристапот до фондовите на ЕУ за мали проекти и НВОи кои не се во можност да обезбедат соодветни фондови или да го унапредат финансирањето на проектите во очекување на надомест биле мали грантови провизии од проектот “Поддршка за имплементацијата на стратегија за Ромите” финансиран од ИПА . Преку овој капацитет , 12 мали проекти насочени да придонесат во имплементацијата на *Стратегијата за Ромите во Република Македонија* од 2004 преку локални акциони планови беа финансирани како кооперативни напори на општинските власти и ромските НВОи.²¹ Генерално, сепак, ромските НВОи не се подготвени за аплицирање на ИПА фондовите поради придружните административни и финансиски барања. Како резултат на тоа, ромските НВОи почесто се јавуваат како помлади партнери во апликации предводени од поголеми, попризнати не-ромски организации. Згора на тоа, фактот дека сите апликации за финансирање од ЕУ доставени од ромски НВОи во Македонија до денес биле неуспешни со себе носи ризик дека овие НВОи ќе бидат обесхрабрани во обидот да им пристапат на таквите финансирања во иднина.

20 Види *Delegation of the European Union to the former Yugoslav Republic of Macedonia, EuropeAid/132192/L/ACT/MK: IPA 2009/2010/2011 Cross-border Programme between the former Yugoslav Republic of Macedonia and Albania [EuropeAid/132192/L/ACT/MK: IPA 2009/2010/2011 Прекуграничната програма помеѓу поранешна југословенска Република Македонија и Албанија]* (Skopje: Delegation of the European Union to the former Yugoslav Republic of Macedonia, 2012).

21 Министерство за труд и социјална политика, Успешно заврши заедничкото спроведување на приоритетни мерки од ЛАП-овите, *Поддршка за имплементацијата на Стратегијата за Ромите*, бр. 5: 3, достапно на http://www.mtsp.gov.mk/WBStorage/Files/petvesnik_eng.pdf (посетено: 24 април 2013).

2. АНТИ-ДИСКРИМИНАЦИЈА

2.1 Документи за регистрација и идентификација

И додека проблемите со кои се соочуваат Ромите, поврзани со недостатокот на документи за регистрација добија внимание уште од 2004 со *Стратегијата за Ромите во Република Македонија*,²² до денес конкретни напори за осигурување дека сите Роми се регистрирани беа преземени првенствено од страна на учесниците во невладиниот сектор. *Стратегијата за интензивирање на социјалната инклузија на Ромите во системот на социјална заштита во Република Македонија за периодот 2012-2014 година*, сепак, бележи пораст во официјалното внимание на прашањето за лична документација, поставувањето на цели, вклучувајќи преглед на состојбите од крајот на 2012 година и обезбедување на техничка и финансиска помош неопходна за да се намали утврдената бројка на Роми без целосна лична документација за 10% за секоја година од имплементацијата на оваа Стратегија.²³ Кон остварување на овие цели, властите идентификуваа 440 лица со нецелосна лична документација, и следеше намалување на оваа бројка до 31 лице од март 2013 година.²⁴ Одговорите на анкетата спроведена на репрезентативен примерок на Роми во изготвувањето на овој извештај може да се одрази на тековните промени во овој поглед, со 41,5% кои го поддржуваат ставот дека Владата не прави ништо да се регистрираат лица без лични документи додека малку поголем процент (46,2%) укажа на некој степен на подобрување како резултат на акцијата на Владата.²⁵

2.2 Подигање на јавната свест

Иако во Македонија, како и во другите земји од Централна и Источна Европа Ромите претставуваат група за која е најверојатно да стане жртва на дискриминација и расизам, студиите на јавното мислење спроведено во Македонија од средината на 1990-тите посочуваат на пониски нивоа на дискриминација и расизам во Македонија отколку во другите земји од регионот.²⁶ Така, додека

22 Министерство за труд и социјална политика, *Стратегија за Ромите во Република Македонија* (Скопје: Министерство за труд и социјална политика, 2004).

23 Министерство за труд и социјална политика, *Стратегија за интензивирање на социјалната инклузија на Ромите во системот на социјална заштита во Република Македонија за периодот 2012-2014 г.* (Скопје: Министерство за труд и социјална политика, 2011), 16.

24 Додека чекорите преземени од страна на властите за намалување на бројот на Роми кои немаат целосна лична документација се за поздравување, предходната работа во оваа област од страна на НВОи сугерира дека официјалната бројка може да ја потцени големината на проблемот што треба да се реши; во скопската општина Шуто Оризари само, НВО Амбрела на пример помогна на 451 лица да обезбедат лична карта во 2011 година.

25 Одговорите поврзани со активност на локалната самоуправа за регистрирање на лица без документација беа помалку позитивни, со 65,2 % што укажува на недостаток на акција, додека вкупно 21,7 % посочи на ниво на подобрување.

26 Види, на пример, Krasimir Kanev, "Dynamics of Inter-Ethnic Tensions in Bulgaria and the Balkans [Динамика на меѓуетничките тензии во Бугарија и на Балканот]," *Balkan Forum* 4.2 (1996): 213-252, на 242-243; Lazhar Aloui, Violeta Petroska-Beshka, and Mirjana Najchevska, *Situation Analysis of Roma Women and Children [Ситуациона анализа на жените и децата Роми]* (Скопје; UNICEF, 1999), 9; Мирјана Најчевска, "Средното образование како фактор на меѓуетничка (не) толеранција", Мирјана Најчевска и Наташа Габер (уредници), *Изворите и факторите на меѓуетничката (не) толеранција во процесите на образованието* (Скопје: Институт за социолошки и политичко-правни истражувања, 2001), 43, 48; World Bank, *Decade of the Roma: Non-Roma Groups Focus Groups Discussion Macedonia [Декадата на Ромите: Дискусија во фокус групи на не-ромските групи Македонија]* (Washington, DC: World Bank, 2005); Емилија Симоска, *Колку е инклузивно македонското општество* (Скопје: Фондација Институт отворено општество – Македонија, 2008); Сашо Клековски, *Меѓуетничките односи во Македонија* (Скопје: Македонски центар за меѓународна соработка, 2011).

големо мнозинство (83,5%) од учесниците во анкетата спроведена на репрезентативен примерок од жителите на земјата во 2007 година покажа дека бракот помеѓу нив или член на нивното семејство со Ром е неприфатлив, помал дел (52,6%) изјавиле подготвеност да ги прифатат Ромите како соседи.²⁷ Во поново време, истражувањето спроведено во изготвувањето на овој извештај укажува на релативна стабилност во мислењата на не-Ромите за нивните ромски соседи, со мнозинство (57,2%) од испитаниците кои известуваат непроменети односи во текот на последните две години, додека 24% се изјасниле дека односите се влошиле во текот на истиот период. Во однос на работното место, додека мало мнозинство од испитаниците го окарактеризира односот на работодавците не-Роми и соработниците кон Ромите кои бараат работа како непроменет во текот на последните две години, повеќе од една третина (36,6%) укажуваат на влошување во овој поглед.

Меѓу ретките напори да се подигне свеста и да се запознае јавноста со придобивките за целото општество од интеграцијата на Ромите е јавната информативна кампања спроведена во рамките на македонското претседавање со Декадата за вклучување на Ромите, која вклучуваше билборди во Скопје со објави за Декадата. Официјални напори за промовирање на свеста за правата кај ромските граѓани исто така беа неколку, со засегнатите страни од владини и невладини сектори кои учествуваа во теренските истражувања спроведени во изготвувањето на овој извештај укажуваат на недоволната свест за правата воопшто и признавање на дискриминација посебно како проблем за решавање на дискриминацијата на Ромите во земјава. Ромите кои учествуваа во анкетата спроведена за извештајот генерално ја оценија државата како да не прави ништо за да ги намали стереотипите и предрасудите, од една страна (69,3%) или да ги спречи и да понуди заштита од дискриминација од друга страна (67,6%).²⁸

Од друга страна, високи претставници постојано служеле како пример за унапредување на почитувањето на Ромите, со премиерот Никола Груевски и Министерот за труд и социјална политика Спиро Ристовски (меѓу другите) кои ја спомнуваа ромската популација како составен дел од македонското општество во излагањата на настани организирани во текот на Претседателството на Македонија со Декадата. Исто така значајно во овој поглед е присуството на ромскиот министер без ресор, Неждет Мустафа во Владата на Република Македонија.

2.3 Решавање на институционалната дискриминација

Резултатите од истражувањето спроведено за потребите на овој извештај укажуваат на тоа дека додека ставовите на наставниците не-Роми кон Ромите во образованието не се променети значително во текот на последните две години, односите меѓу ромските и не-ромските ученици и студенти покажуваат знаци на подобрување, особено во основното и високото образование. Наодите од истражувањето во областа на здравството беа помалку позитивни, со мало мнозинство (53%) кое известува дека ставовите на здравствените работници не-Роми останале исти во текот на последните две години, додека 31,6% укажа на влошување во овој поглед.

Вниманието на институционалниот расизам и дискриминација во 2012 година беше концентрирано во приоритетните области на образованието и здравството. Во областа на образованието, се зголеми официјалното внимание на процедурите за запишување на децата во специјалното образование, откако Министерството за образование регистрира случаи на деца запишани во специјалното образование без соодветна документација и иницираше дискусија за можностите за менување на процедурите за запишување на таков начин за да се спречи злоупотребата, како и ненамерното несвесно оценувањето. Во областа на здравството, 15 Ромски здравствени медијатори започнаа со работа во мај 2012 година во рамките на националниот проект за поврзување на јавните здравствени установи со локалните НВОи и Ромските информативни центри. Со седиште во општинските центри

27 Емилија Симоска, *Колку е инклузивно македонското општество* (Скопје: Фондација Институт отворено општество – Македонија, 2008), 22, 37.

28 Испитаниците изразија слични ставови на (не) активност на локалните власти во овие области, со 73,1 % известување дека нивната општина не направила ништо за да се намалат стереотипите и предрасудите, додека 71,1 % изјавија дека општината нема направено ништо во областа на спречување и заштита од дискриминација.

за здравствена заштита, присуството на медијаторите може да се очекува дека ќе придонесе кон намалување на процесите, ставовите и однесувањата во оние институции во кои има дискриминација.

Пример за назадување во областа на институционалната дискриминација доаѓа во форма на етничко профилирање на македонската гранична полиција. Според македонскиот Министер за внатрешни работи, Гордана Јанкуловска, проверки на границата се вршат врз основа на “методот на анализа на ризик.” Според тоа, македонските власти имаат развиено профил на т.н. лажни баратели на азил или потенцијални баратели на азил врз основа на информациите што ги добиваат од земјите членки на ЕУ, од кои некои може неточно да ги претстават Ромите како најголема група на мигранти. Овој профил редовно се ажурира и доставува до сите центри кои се занимаваат со граничната контрола, кои го искористуваат при нивните проверки.²⁹ Достапните информации укажуваат на тоа дека фреквенцијата со која Ромите со македонско државјанство се вратени назад од граница е радикално зголемена во 2012 година.³⁰

2.4 Комисија за заштита од дискриминација

Формирана во почетокот на 2011 година, во согласност со *Законот за спречување и заштита од дискриминација* од 2010,³¹ Комисијата за заштита од дискриминација обезбедува правна помош за индивидуални тужители и спроведува независна истрага за случаи на анти-дискриминација врз основа на етничката припадност, но не може да наметне санкции и не секогаш ги обработува жалбите во рамките на временскиот рок од три месеци. Иако Комисијата е финансирана од буџетот на државата, нивото на ова финансирање ја става Комисијата во позиција да мора да обезбеди дополнително финансирање за активности надвор од своите неделни состаноци. Комисијата досега не одигра улога во владините програмски стратегии, акциони планови или програми насочени кон Ромите.

Додека Комисијата започна да соработува со НВОи во почетокот на 2013 година за подигање на свеста кај Ромите за дискриминацијата и достапните лекови и Ром (платен од буџетот на проект финансиран од ЕУ од Организацијата за безбедност и соработка во Европа – Канцеларија за демократски институции и човекови права “Најдобрите практики за интеграција на Ромите”) обезбеди техничка поддршка на Комисијата од декември 2012 година, погледи на Комисијата изразени од страна на претставници од ромските НВОи кои учествуваа во целните групи организирани во изготвувањето на овој извештај кои доминантно беа негативни. Проблемите покренати од страна на учесниците во фокус групата го вклучија отсуството на Ромите во инаку мултиетничкото тело³² и предвиденото отфрлање на жалба од страна на Комисијата која чека разрешување (и задоцнета), поднесена во врска со инцидент на наводно дискриминаторско ограничување на слободата на движење. Од 158 претставки добиени од страна на Комисијата за заштита од дискриминација од нејзиното формирање до средината на април 2013 година, вкупно 16 кои се однесуваат на дискриминација на Ромите, половина од нив меѓу 85 жалби кои беа обработени на време. Првата позитивна резолуција од страна на Комисијата за жалба во врска со дискриминацијата на Ромите дојде во април 2013 година и резултираше со одлука на Министерството за образование и наука да ја прекинат употребата на текст во кој е употребен терминот “Цигани” во учебник по македонски јазик за четврто одделение.

29 Види Chachipe, *Selective Freedom: The Visa Liberalisation and Restrictions on the Right to Travel in the Balkans [Селективна слобода: Визната либерализација и ограничувања на правото да се патува на Балканот]* (Bèrelange: Chachipe, 2012).

30 Види, на пример, Ljubic Groždanovska Dimiškovska, “Racial Profiling on Macedonia’s Borders [Расно профилирање на границите на Македонија?],” достапно на <http://www.tol.org/client/article/23232-macedonia-roma-profiling-eu.html> (посетено: 18 декември 2012); Roma Center Skopje, *Submission to CEDAW: Commentary on the Realization of the Romani Women Rights with Focus on the 2006 CEDAW Committee Recommendation No. 28 [Поднесување до CEDAW: Коментар за реализацијата на правата на жените ромки со фокус на Препораката вр. 28 од Комитетот на CEDAW]* (Skopje: Roma center Skopje, 2013).

31 Закон за спречување и заштита од дискриминација, Службен весник на Република Македонија 50/2010, Глава 4.

32 Комисијата за спречување и заштита од дискриминација се состои од четири етнички Македонци, двајца етнички Албанци и еден Влак. Четири од членовите на Комисијата се жени.

2.5 Имплементација на европските стандарди во анти-дискриминацијата

Последната пресудата на Европскиот суд за човекови права во врска со Ромите во Македонија беше донесена во 2008 година.³³ Како претходните две пресуди кои се однесуваат на Ромите во Македонија, и оваа беше поврзана со неуспехот на надлежните органи да спроведат ефективна истрага во врска со обвинувањата за полициска бруталност против ромските граѓани.³⁴ Имплементацијата на овие пресуди заврши пред 2012 година.

Додека *Законот за спречување и заштита од дискриминација* од 2010 година дозволува колективни жалби со согласност на оштетената странка,³⁵ постојат неколку прашања на неусогласеност со Расната директива на ЕУ за вработување еднаквост, вклучувајќи ја можеби и најповеќе (не) употребата на статистички податоци како доказ во случаите за индиректна дискриминација.³⁶ Друг важен недостаток е тоа што *Законот* не се однесува на сегрегацијата како посебна форма на дискриминација.

Независноста и непристрасноста на Комисијата за заштита од дискриминација е под знак прашалник со оглед на тоа дека три од седумте члена се вработени во државни институции. Сегашниот претседател на Комисијата работи како советник во Министерството за труд и социјална политика, со друг член, исто така вработен во тоа министерство и една третина се вработени во Парламентот.³⁷

2.6 Заштита на правата на ромските деца

Службените напори за заштита на ромските деца како особено ранлива група беа ограничени во 2012 година на правото на образование. На ниво на предучилишно образование, проектот “Инклузија на ромски деца во јавните предучилишни установи”, продолжи со имплементација во 18 општини како кооперативен напор на Министерството за труд и социјална политика, Министерството за образование и наука, јавните предучилишни институции, и ромските НВОи, со финансиска поддршка од Ромскиот образовен фонд. На ниво на основно образование, уписот на ромски деца без попреченост во училишта и паралелки за деца со ментална попреченост добија внимание како проблем од Канцеларијата на Народниот Правобранител и од Министерството за образование и наука, но тоа се уште не е решено со институционални промени. Конечно, на ниво на средно образование – задолжително во Македонија од 2009 година – програмата за условен паричен надоместок (УПН) дизајнирана и имплементирана од страна на Министерството за труд и социјална политика и финансирана со заем од Светската банка обезбедува месечна субвенција од 1 000 македонски денари (околу EUR 16) за домаќинствата

33 Види European Court of Human Rights, *Case of Sulejmanov v. the former Yugoslav Republic of Macedonia (Application no. 69875/01)* [Случај на Сулејманов в. поранешна југословенска Република Македонија (Барање бр. 69875/01)] (Strasbourg: Council of Europe, 2008), достапно на <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-86022> (посетено: 24 април 2013).

34 Двата други случаи беа *Dzeladinov and Others v. the Former Yugoslav Republic of Macedonia* и *Jasar v. the Former Yugoslav Republic of Macedonia*. See European Court of Human Rights, *Case of Dzeladinov and Others v. the former Yugoslav Republic of Macedonia (Application no. 13252/02)* [Случај на Џеладинов в. поранешна југословенска Република Македонија (Барање бр. 13252/02)] (Strasbourg: Council of Europe, 2008), достапно на <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-85828> (посетено: 24 април 2013); European Court of Human Rights, *Case of Jasar v. the former Yugoslav Republic of Macedonia (Application no. 69908/01)* [Случај на Јасар в. поранешна југословенска Република Македонија (Барање бр. 69908/01)] (Strasbourg: Council of Europe, 2007), достапно на <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-79411> (посетено: 24 април 2013). Видете исто така European Court of Human Rights, *European Convention on Human Rights [Европска конвенција за човекови права]* (Strasbourg: Council of Europe, 2002), член 3.

35 Закон за спречување и заштита од дискриминација, *Службен весник на Република Македонија* 50/2010, член 41.

36 European Roma Rights centre, *Macedonia: EU Enlargement Programme 2012 ERRC Report [Македонија: Извештај на Европскиот центар за правата на ромите за програма за проширувањето на ЕУ за 2012 година]* (Budapest: European Roma Rights Centre, 2012); Biljana Kotevska, *Executive Summary: Country Report Macedonia (FYR) 2011 on Measures to Combat Discrimination [Извршно резиме: Извештај на ниво на земјата за Македонија (БЈР) за 2011 година за мерките за борбата против дискриминацијата]* (Brussels: European Network of Legal Experts in the Non-Discrimination Field, 2012).

37 Види Комисија за заштита од дискриминација, “Членови,” достапно на <http://www.kzd.mk/mk/za-kzd/clenovi> (посетено: 6 јануари 2013).

кои примаат социјална помош за секое дете запишано во средното образование кое ги исполнува барањата на редовност. Во учебната 2011-2012 година, беа проценети 10,2% Роми корисници на УПН.³⁸

2.7 Решавање на повеќекратната дискриминација против жените Роми

Стратегијата за Ромите во Република Македонија од 2004 ги идентификува жените Роми и нивните конкретни проблеми како приоритетна област и соодветно посветува неколку страници, за анализа на комплексната маргинализација на жените Роми и за препораки за тоа како повеќекратната дискриминација против жените Роми може да се реши.³⁹ Сепак, отсуството на јасна форма помеѓу Националниот акционен план за унапредување на општествената положба на жените Роми и Националните акциони планови усвоени во областите на образование, вработување, здравство и домување во комбинација со недостаток на докази за имплементација на претходното укажува на тоа дека има мал, доколку го има, напредок кон овозможување на жените Роми да ги остваруваат своите права.⁴⁰ Ова гледиште е поддржано од резултатите од истражувањето спроведено во изготвувањето на овој извештај: 63,7% пријавиле недостиг на акција од страна на централната власт и 76,1% укажаа на пасивност од страна на локалната власт за подобрување на состојбата на жените Роми.

2.8 Борба против трговијата со луѓе

И покрај укажувањата дека девојките и жени Ромски кои живеат прифатилиштето во Чичино Село на периферијата на Скопје може да станат жртва на трговијата со луѓе, ова прашање нема добиено внимание од македонските власти како проблем кој особено ги засега Ромите. Иако можеби Ромите во Македонија не се често жртва на трговијата со луѓе, нивната севкупна ранлива позиција укажува на важноста на етнички поделени податоци во оваа област.

38 Влада на Република Македонија, *Извештај на Владата на Република Македонија до Европската Комисија за статусот за реализација на активностите од патоканот за реализација на приоритетните цели усвоени на Пристапниот дијалог на високо ниво* (Скопје, Влада на Република Македонија, 2012), 22.

39 Министерство за труд и социјална политика, *Стратегија за Ромите во Република Македонија* (Скопје: Министерство за труд и социјална политика, 2004), Дел II.9.

40 Види Министерство за труд и социјална политика, *Ревизија на Националните акциски планови од „Декадата за вклучување на Ромите 2005-2012“ и Стратегија за Ромите во Република Македонија за период 2009-2011* (Скопје: Министерство за труд и социјална политика, 2009); Министерство за труд и социјална политика, *Национален акциски план за унапредување на општествената положба на Ромите во Р. Македонија 2011-2013* (Скопје: Министерството за труд и социјална политика, 2010).

3. ОБРАЗОВАНИЕ

3.1 Училишна десегрегација

Стратегијата за Ромите во Република Македонија од 2004 година ја забележува сегрегацијата како фактор во нискиот степен на образовни постигнувања кај ромската популација и препорачува стандардизација на механизмите за заштита од дискриминација во образованието воопшто и сегрегацијата посебно.⁴¹ Додека достапните информации укажуваат на тоа дека сегрегираниите училишта и паралелки за Ромите се повеќе исклучок отколку правило, нема достапни податоци за вклученоста на децата во сегрегирано образование и нема видлив напредок во решавањето на овој феномен, бидејќи интервенцијата на (ромскиот) шеф на Дирекцијата за промовирање и развој на образованието на јазиците на малцинствата во 2010 година да ги укине сегрегираниите паралелки во основните училишта во Битола, со жалба поврзана со намерна концентрација на ромските деца во основното училиште "Ѓорѓи Сугарев" во Битола доставена до Комисијата за заштита од дискриминација во април 2011 година која не е обработена до средината на април 2013 година. Приближно две третини (67,2%) од испитаниците во анкетата спроведена во изготвувањето на овој извештај изразија согласување со ставот дека казнувањето на образовните институции кои ги сегрегираат Ромите може да придонесе значително кон заедничко учење и дружење помеѓу ромските и не-ромските ученици. Загриженоста околу сегрегацијата беше искажана, исто така, од страна на некои од родителите Роми од скопската општина Шуто Оризари кои учествуваа во фокус групата за образование организирана во изготвувањето на овој извештај.

Како општина со мнозинство Роми, Шуто Оризари претставува посебен случај. Таму, јавните предучилишни установи се посетени претежно од Роми,⁴² не само затоа што Ромите се локално мнозинство, туку и поради не-Ромите (претежно Албанци), родители кои ги запишуваат своите деца во други предучилишни установи. Во одделните целни групи за образование организирани во изготвувањето на овој извештај, предучилишниот кадар и родителите Роми од Шуто Оризари ги истакнаа лошите материјални услови во предучилишниот објект, вклучувајќи го можеби како најважен проблемот со недостатокот на греење. На ниво на основно образование, повеќето родители Роми во Шуто Оризари ги запишале нивните деца во ОУ "Браќа Рамиз и Хамид", по тепачка во 2006 година меѓу албанските и ромските ученици и родители во другото општинско основното училиште "26-ти Јули". Со цел задоволување на зголемената побарувачка, планирано е проширување на ОУ "Браќа Рамиз и Хамид" за 2012-2013 година. Во тек веќе неколку години е изградбата на средното училиште во Шуто Оризари. Потребно е внимание за да се осигура дека овој објект е завршен, опремен и екипиран на таков начин за да обезбеди квалитетно образование за жителите на општината, а во исто време да ја промовира интеграцијата преку привлекување припадници од другите етнички заедници.

41 Министерство за труд и социјална политика, *Стратегија за Ромите во Република Македонија* (Скопје: Министерство за труд и социјална политика, 2004), Делови II.3.2, II.3.3.4.

42 Според вработените во предучилишниот објект во Шуто Оризари, сите, не неколку од 150 деца запишани таму се Роми. Тука, важно е да се напомене дека материјалните услови во објектот, како и на семејствата на запишаните деца се соединуваат и прават дневната посетеност да биде далеку под вкупниот број на запишани деца.

3.2 Етнички инклузивно образование

Иако *Стратегијата за Ромите во Република Македонија* од 2004 не се однесува на инклузивното образование како такво, предложените мерки во оваа категорија вклучуваат обука на наставници, јазична подготовка и курсеви за промовирање на интеграцијата и помеѓу ромските и не-ромските деца.⁴³ Во 2012 година, одделни проекти спроведени на различни локалитети во соработка со Министерството за образование и наука за промоција на инклузивно образование беа поддржани од страна на Делегацијата на ЕУ, Норвешкото Министерство за надворешни работи, ОБСЕ, Фондација за деца Песталоци, Ромскиот образовен фонд, УНЕСКО, УНИЦЕФ и УСАИД.

Без оглед на усвојувањето на документот за политика од 2009 со кој започна владината стратегија за промовирање на меѓуетничка интеракција во образованието,⁴⁴ се уште не постои сеопфатна политика за етнички инклузивно образование во Македонија.

Изборниот предмет “ромски јазик и култура” беше понуден во 11 основни училишта во пет општини (вклучувајќи четири училишта во две општини во Скопје) во учебната 2011-2012 година. Со самиот факт дека предметот е понуден може да се гледа како на чекор кон инклузивно образование, предметот се нуди во околу три% од сите основни училишта во земјата, и на материјалите развиени за предметот има недостаток на интеркултурализам, освен на ниво на цели и задачи.⁴⁵ Покрај тоа, 44,1% од испитаниците во анкетата спроведена за потребите на овој извештај изразија согласност со тврдењето дека содржината за Ромите во предметите кои се изучуваат во училиштата е ретка, со уште 30,2% кои очигледно не можат да дадат одговор на ова прашање. Во април 2013 година, резолуцијата од страна на Комисијата за заштита од дискриминација за жалба што се однесува на терминот “Цигани” во четврто одделение во учебникот по македонски јазик резултираше со одлука на Министерството за образование и наука да ја прекинат употребата на навредливиот текст.

3.3 Решавање на дискриминацијата во образованието

Не се преземени мерки во текот на изминатата година за решавање на дискриминацијата во пристапот до образованието и дискриминаторскиот третман на ромските ученици во училиште, со три очигледни случаи на етнички базирано насилство против Ромите во ОУ “Страшо Пинџур” во скопската општина Ѓорче Петров кои не беа соодветно истражени.⁴⁶ Додека Министерството за образование и наука во соработка со ромската НВО Национален ромски центар издаде прирачник за спречување и заштита од дискриминација во образовниот систем во Република Македонија во 2010 година, немаше организирани активности околу оваа публикација во 2012 година.⁴⁷ Мнозинството (61,3%) испитаници на анкетата спроведена во изготвувањето на овој извештај навеле дека ставовите на наставниците не-Роми кон Ромите не се сменило со текот на последните две години. Родителите Роми од Шуто Оризари кои учествуваа во фокус група за образование организирана во изготвувањето на овој извештај изразија загриженост за однесувањето на наставниот кадар кон децата и родителите во предучилишните и основните училишта во општината.

43 Министерството за труд и социјална политика, *Стратегија за Ромите во Република Македонија* (Скопје: Министерство за труд и социјална политика, 2004), Дел II.3.2.2.

44 Ministry of Education and Science and OSCE HCNM, *Steps Toward Integrated Education in the Education System of the Republic of Macedonia [Чекори кон интегрираното образование во образовниот систем на Република Македонија]* (Скопје: Ministry of Education and Science, 2009)

45 Види Министерство за образование и наука, *Наставна програма за шесто одделение: Јазик и култура на Ромите* (Скопје: Министерство за образование и наука, 2007).

46 Види Плусинфо, “Уште едно Ромче изеде ќотек во ОУ ‘Страшо Пинџур’ во Ѓорче Петров,” достапно на <http://www.plusinfo.mk/vest/71423/Ushte-edno-Romche-izede-kjotek-vo-OU-Strasho-Pingzur-vo-Gjorche-Petrov> (посетено: 24 април 2013); “Шлаканици летаат во ОУ ‘Страшо Пинџур’ како од шега,” достапно на <http://www.plusinfo.mk/vest/72413/Shlakanici-letaat-vo-OU-Strasho-Pingzur-kako-od-shega> (посетено: 24 април 2013).

47 Види Министерство за образование и наука, *Прирачник за превенција и заштита од дискриминација во образовниот систем во Република Македонија* (Скопје: Министерство за образование и наука, 2010).

3.4 Спречување на несоодветно сместување во специјално образование

Стратегијата за Ромите во Република Македонија укажува на потребата за строга државна контрола “за да се спречи физички и психички здрави деца Роми да посетуваат часови за децата со посебни потреби.”⁴⁸ Следствено на извештајот од Канцеларијата на Народниот правобранител од 2010 врз основа на посети на неколку специјални училишта откри дека Ромите се премногу присутни во некои од опфатените училишта,⁴⁹ истражувањето спроведено во 2011 година од страна на Европскиот центар за правата на Ромите (ЕЦПР) и Хелсиншкиот комитет за човекови права на Република Македонија (МХК) покажа дека ромските деца сочинуваа над 46% од децата во избраните специјални училишта и паралелки за деца со пречки во психичкиот развој,⁵⁰ што укажува на значително преголема застапеност во однос на уделот на Ромите во вкупното население во Македонија (помалку од три% според последниот попис на населението, околу 10% според слободни проценки). Додека официјални податоци кои укажуваат на раст или намалување од година во година на бројот на Роми запишани во специјалното образование не се достапни, некои претставници на ромски НВОи кои учествуваа во една целна група организирана во изготвувањето на овој извештај посочија на опаѓачки тренд.

Следствено на наодите од ова истражување и на дополнително истражување спроведено во 2012 година од страна на ЕЦПР и НВО Национален ромски центар со седиште во Куманово,⁵¹ Министерството за образование и наука презеде мерки со регистрирање на случаи на деца запишани во специјалното образование без соодветна документација и иницираше дискусија за можностите за менување на процедурите за запишување на таков начин за да се спречи злоупотребата од страна на институциите за специјално образование и ромските родители.

3.5 Промовирање на завршување на задолжително образование

Од учебната 2008-2009 година, средното и основното образование е задолжително во Македонија. Иако немало владини иницијативи кои ќе осигураат дека ромските (или други) деца ќе го завршат основното образование и не постои официјален стратески документ за справување со прераното напуштање на школувањето, програма за стипендирање за поддршка на ромските ученици во средно образование е во сила од учебната 2005-2006 година.⁵² Дополнително на тоа, беше воведен условен паричен надоместок (УПН) во 2010-2011 учебна година за да се промовира завршување на средното образование кај децата од семејствата кои добиваат државна социјална парична помош.⁵³ Конечно, македонските власти договори откажување на административните такси за сертификат за имунизација потребни за упис во основното образование, исто така обезбеди и бесплатни учебници,⁵⁴ превоз и сместување во интернат на Ромите во средното образование.

48 Министерство за труд и социјална политика, *Стратегија за Ромите во Република Македонија* (Скопје: Министерство за труд и социјална политика, 2004), Дел II.3.3.4.

49 Народен правобранител, *Информација на Народниот правобранител по посетата на посебните основни училишта „Златан Сремац“ и „Иднина“ Скопје, „Св. Климент Охридски“ Ново Село и Државното средно училиште за образование и рехабилитација „Св. Наум Охридски“ Скопје и „Искра“ Штип* (Скопје: Народен правобранител, 2010).

50 Проценките базирани на официјалните податоци од учебните години 2007-2008 и 2008-2009 укажуваат на тоа дека Роми се 36 % од децата во специјалното основно образование и 28 % од сите лица запишани во посебно средно образование. Види Roma Education Fund, *Country Assessment: Macedonia [Национална проценка: Македонија]* (Budapest: Roma Education Fund, 2012), 22.

51 Види European Roma Rights Centre и National Roma Centrum, *Fact Sheet: Overrepresentation of Romani Children in Special Education in Macedonia [Листа на факти: Преголема застапеност на децата Роми во специјалното образование во Македонија]* (Budapest: European Roma Rights Centre, 2012).

52 Имплементирана од Фондацијата Институт отворено општество Македонија 2005-2009, програмата е водена од страна на Дирекцијата за промовирање и развој на образованието на јазиците на малцинствата на Министерството за образование и наука од учебната 2009-2010 година. Ромскиот образовен фонд има обезбедено средства за финансирање на програмата од 2005 година.

53 Во учебната 2011-2012 година, Ромите претставуваа 10.2 % од корисниците на УПН.

54 Планот за бесплатни учебници беше критикуван бидејќи не ги покрива и работните тетратки кои мора да се купат.

Министерството за образование и наука собира и публикува податоци за запишувањето на ромите во основното и средното образование. Како што е прикажано во табелата подолу, додека податоците укажуваат дека воведувањето на задолжително средно образование ја зголеми партиципација на Ромите на ова ниво, тие не обезбедуваат основа за јасни заклучоци за тоа како задолжителното средно образование влијаеше врз учеството на Ромите во основното образование или околу ефектите на УПН или програмите за стипендирање.

Табела 2. Роми запишани во основно образование 2007-2012

Учебна година	Момчиња	Девојчиња	Вкупно
2007-2008	5 268	4 882	10 150
2008-2009	5 421	5 130	10 571
2009-2010	5 528	5 225	10 753
2010-2011	5 410	5 103	10 513
2011-2012	5 103	4 821	9 924

Извор: Министерство за образование и наука

Табела 3. Роми запишани во средно образование 2007-2012

Учебна година	Момчиња	Девојчиња	Вкупно
2007-2008	831	641	1 472
2008-2009	930	546	1 476
2009-2010	1 054	900	1 954
2010-2011	918	780	1 698
2011-2012	974	749	1 723

Извор: Министерство за образование и наука

Сепак, наодите на Регионалното истражување за Ромите од УНДП, Светска банка и ЕК од 2011 година укажуваат на тоа дека стапките на запишување на Ромите продолжуваат да заостануваат зад оние на не-Ромите, со 74% наспроти 90% во основното образование и 27% наспроти 65% во средно образование.⁵⁵

3.6 Зголемување на учеството во предучилишно образование

Стратегијата за Ромите во Република Македонија од 2004 повикува на зголемување на капацитетот на предучилишните установи за да се воведат две години задолжително предучилишно образование со цел да им се обезбеди на ромските деца соодветна подготовка, како политика, а не како резултат на изолирани проекти.⁵⁶ Иако не постои такво барање од учебната 2007-2008 година Министерството за труд и социјална политика го предводеше проектот "Инклузија на деца Роми во јавните предучилишни установи." Во учебната 2011-2012 година, проектот опфати 380 деца во 18 предучилишни установи во 18 општини. Без оглед на значењето на проектот, Ромите ангажирани преку проектот за создавање на попријателска атмосфера за Ромите во вклучените предучилишни установи досега не биле вработени на долгорочна основа и не се постојано платени за нивната работа.

55 United Nations Development Programme, "Data on Roma" [Податоци за Ромите], достапно на <http://europeandcis.undp.org/data/show/D69F01FE-F203-1EE9-B45121B12A557E1B> (посетено: 29 ноември 2012).

56 Министерство за труд и социјална политика, *Стратегија за Ромите во Република Македонија* (Скопје: Министерство за труд и социјална политика, 2004), Дел II.3.3.1.

Од испитаниците на анкетата спроведена во изготвувањето на овој извештај, речиси три четвртини (74,3%) посочија дека учеството на ромските деца во предучилишното образование се зголеми во текот на последните две години. Проектите “Инклузија на деца Роми во јавните предучилишни установи” и “Добар почеток” (предводен од Ромскиот образовен фонд со средства од ЕУ), исто така, придонесоа за зголемување на вклученоста на родителите во предучилишното образование. Како што е случај во основното и средното образование, сепак, Ромите учествуваат во предучилишното образование со пониска стапка отколку нивните соседи не-Роми (16% наспроти 25%).⁵⁷

3.7 Напредок во стручна обука, родителска свест, обука на наставници и училишно медијаторство

Иницијативи за промоција на стручната обука во 2012 година беа преземени во Куманово со средства од Норвешкото Министерство за надворешни работи и во Тетово, како заеднички напори помеѓу ромската НВО Асоцијација за демократски развој на Ромите “Сонце” и локалниот Работнички универзитет.⁵⁸ Одделни проекти спроведени на различни локалитети во соработка со Министерството за образование и наука во 2012 година за да се подобри обуката на наставниците беа поддржани од страна на ОБСЕ, Фондацијата за деца Песталоци, УНЕСКО, УНИЦЕФ и УСАИД. Додека обуката на Ромски училишни медијатори се очекува да се одржи во првата половина на 2013 година во рамките на проектот “Поддршка на интеграцијата на етничките заедници во образовниот систем” финансиран од ИПА, важна активност која продолжува од претходните години е менторството понудено за сите Роми во средното образование. Во прилог на обезбедување дополнителни инструкции (обично по математика), менторите им обезбедија на студентите општо академско советување и редовни состаноци со родителите. Како што е спомнато во Поглавје III.5, понатамошните мерки за поддршка продолжуваат од претходните години во отсуство на стратешки документ за справување со прерано напуштање на школувањето и со вклучено обезбедување на бесплатни учебници, превоз, и сместување во интернат на Ромите во средно образование.

3.8 Употреба на етнички квоти на државните универзитети

Системот на афирмативна акција врз основа на етнички дефинирани приемни квоти во јавните институции за високо образование е во сила од крајот на 1990-тите. Степенот до кој Ромите пристапуваат до овие квоти е нејасен во отсуство на мониторинг, со известување од страна на ромски ученици и НВОи дека не-Ромите често се декларираат како Роми со цел да добијат полесен прием во високото образование.

57 United Nations Development Programme, “Data on Roma” [Податоци за Ромите], достапно на <http://europeandcis.undp.org/data/show/D69F01FE-F203-1EE9-B45121B12A557E1B> (посетено: 29 ноември 2012).

58 Курсеви понудени во околу 20 Работнички Универзитети лоцирани низ државата кои генерално се однесуваат на стручно образование за возрасни.

4. ВРАБОТУВАЊЕ

4.1 Помош при барање работа

Оперативниот план за активни програми и мерки за вработување за 2012-2013 од Министерството за труд и социјална политика се состои од три видови на субвенционирани програми за вработување: општа програма, програма за лица со попреченост, како и пилот-програмата за 15 невработени лица. Општата програма е насочена кон 600 невработени лица, од кои до 100 лица ќе бидат избрани од ранливите групи, вклучувајќи но не и ограничувајќи се на Ромите.⁵⁹

Учесниците од ранливите групи во оваа програма добиваат месечна бруто плата од околу 227 EUR (14 000 македонски денари) платени од страна на државата за период од шест месеци, а работодавците добиваат месечна субвенција од околу 50 евра (3 000 македонски денари) и договорно се обврзани да го вработат или учесникот или друго регистрирано невработено лице за следните 12 месеци. Од 81 Ром пријавен за општата програма за субвенционирано вработување, 31 беше прифатен. Ниту програмата за лица со попреченост, ниту пилот програмата не е насочена кон Ромите.⁶⁰

Надвор од субвенционираниите програми за вработување, локалните центри за вработување продолжува да нудат информации, совети, како и обука на Ромите како и на сите регистрирани невработени лица; Ромите не се експлицитна целна група на овие активности.

4.2 Програми за преодни јавни планови

Стратегијата за Ромите во Република Македонија од 2004 повикува на вклучување на Ромите во градежништвото и сезонските програми за работа.⁶¹ По две години прекин во јавните планови за работа, Оперативниот план за активни програми и мерки за вработување за 2012-2013 од Министерството за труд и социјална политика вклучува пилот-програма на локално ниво за јавна работа на 20 невработени лица, со програмата за јавна насочена кон 2 000 невработени лица воведена во средината на 2012 година.⁶² Насочена кон лица со пониско ниво на вработливост и експлицитно вклучувајќи ги и Ромите, пилот програмата вклучува учесници кои ќе обезбедуваат услуги во областа на социјалната заштита со скратено работно време за период од пет месеци со месечна плата од околу 100 евра (6 000 македонски денари) во очекување дека преку оваа работа учесниците ќе се здобијат со вештини кои ќе ги направат поконкурентни на пазарот на трудот. Поголемата програма не е јасно насочена кон Ромите, таа ја дефинира својата целна група како долгорочно невработени лица, лица со ниско ниво на квалификации, како и лица постари од 55 години. Учесниците во оваа програма добиваат месечна плата од околу EUR 124 (7 600 македонски денари), плус здравствено осигурување и осигурување од незгода за период не подолг од шест месеци.

59 Министерството за труд и социјална политика, *Оперативен план за активни програми и мерки за вработување за 2012-2013 година* (Скопје: Министерство за труд и социјална политика, 2011), 10-11.

60 *Ibid.*, 11-12, 24-25.

61 Министерството за труд и социјална политика, *Стратегија за Ромите во Република Македонија* (Скопје: Министерство за труд и социјална политика, 2004), Дел II.2.3.1.

62 Министерството за труд и социјална политика, *Оперативен план за активни програми и мерки за вработување за 2012-2013 година* (Скопје: Министерство за труд и социјална политика, 2011), 25-27; Министерството за труд и социјална политика, *Изменување и дополнување на Оперативниот план за активни програми и мерки за вработување за 2012-2013 година* (Скопје: Министерство за труд и социјална политика, 2012), 10-12.

Бидејќи не постојат податоци за бројот на Роми кои учествуваат во пилот програмата, поголемата програма за јавна работа регистрираше 141 ромски корисник, како на крајот на октомври 2012 година. Меѓу испитаниците на анкетата спроведена во изготвувањето на овој извештај, 82,3% покажале дека достапноста до јавната работа останала иста или паднала во текот на претходните две години.

Додека мерките основани на Рамковниот договор од 2001 во насока на обезбедување етнички состав во јавната администрација кој го одразува етничкиот состав на населението⁶³ придонесоа за шесткратно зголемување на застапеност на Ромите во јавната администрација од 2000 до 2010 година, во 2012 година Ромите останаа значително помалку застапени во однос на нивниот официјален дел од вкупното население. Во согласност со ова, 83,9% од испитаниците во анкетата спроведена во изготвувањето на овој извештај видоа дека можностите за вработување во јавниот сектор се исти или намали во текот на претходните две години.

4.3 Програми за прво работно искуство

Според Регионалното истражување за Ромите од УНДП, Светска банка и ЕК од 2011 година, додека стапката на невработеност кај Ромите на возраст меѓу 15 и 24 години е малку повисока од соодветната стапка меѓу нивните не-ромски врсници (71% наспроти 61%), малку поверојатно е Ромите да имаат работно искуство од не-Ромите на иста возраст (12% наспроти осум%).⁶⁴

Ромите претставуваа целна група на програмата за практична обука вклучена во Оперативниот план за активни програми и мерки за вработување за 2012-2013 година на Министерството за труд и социјална политика. Програмата не вклучува квота за Роми, но е насочена кон вкупно 233 регистрирани невработени лица на возраст под 27 години.⁶⁵ Учесниците во програмата добиваат околу 81 EUR (5 000 македонски денари) месечно, како и здравствено осигурување и осигурување од несреќа за период од три месеци, во текот на која учесниците се очекува да се стекнат со знаења и вештини за зголемување на нивната шанса за вработување. Не се достапни податоци за следењето на Ромите преку оваа програма.

4.4 Елиминирање на бариерите на пазарот на труд

Оперативниот план за активни програми и мерки за вработување за 2012-2013 се состои од три програми за обука наменети за обучување на невработените лица со ретки вештини според побарувачката на пазарот на трудот, со цел да се олесни успешното (повторно) влегување на пазарот на трудот.⁶⁶ Програмата за обука на работното место со капацитет од 530 лица обезбедува индивидуални учесници со месечна финансиска корист од приближно 72 ЕУР (4 400 македонски денари) за период до три месеци, работодавачите кои учествуваат се должни да вработат најмалку половина од учесниците во програмата. Програмата за напредна обука во информатичката технологија е насочена кон 164 лица за курсеви за сертификација од 2-4 месеци. Конечно, третата програма обезбедува обука за 216 лица во специфични занимања за период од три месеци, проследено со едномесечна пракса. Учесниците во оваа програма добиваат месечна финансиска корист од приближно 77 ЕУР (4 700 македонски денари) за покривање на оброци и превоз, како и осигурување од лична несреќа или болест поврзани со работата. Иако ни една од

63 "Framework Agreement [Рамковен договор]," достапно на http://faq.macedonia.org/politics/framework_agreement.pdf (посетено: 23 февруари 2013), Член 4.2.

64 United Nations Development Programme, "Data on Roma" [Податоци за Ромите], достапно на <http://europeandcis.undp.org/data/show/D69F01FE-F203-1EE9-B45121B12A557E1B> (посетено: 29 ноември 2012).

65 Министерство за труд и социјална политика, *Оперативен план за активни програми и мерки за вработувања за 2012-2013 година* (Скопје: Министерство за труд и социјална политика, 2011), 14-15.

66 Министерство за труд и социјална политика, *Оперативен план за активни програми и мерки за вработувања за 2012-2013 година* (Скопје: Министерство за труд и социјална политика, 2011), 16-21.

трите програми не беше јасно насочена кон Ромите, 105 Роми конкурираа за третата програма, а 22 беа прифатени. Дополнителни 62 Роми беа обучени во рамките на програмите финансирани од ИПА во 2012 година.⁶⁷

Испитаниците на анкетата спроведена во изготвувањето на овој извештај најчесто тврдиле дека можностите за да се здобијат со професионални квалификации останале исти во текот на последните две години (42,4% од испитаниците), со малку помал процент од испитаниците (37,3%) кои известиле намалување на таквите можности во текот на истиот период. Додека приближно половина (50,4%) од испитаниците посочиле недостиг на промена во односот кон Ромите од страна на работодавците и соработниците не-Роми, значително малцинство (36,6%) укажало на влошување во овој поглед. Како што ќе се дискутира во повеќе детали во Поглавје II.2, напорите за подигање на свеста и градење на јавно разбирање за придобивките за целото општество од интеграцијата на Ромите се само неколку. Од друга страна, фактот дека 87,4% од невработените Роми немаат завршено основно или пониско образование⁶⁸ сугерира дека високата стапка на невработеност кај Ромите е повеќе производ на структурната дискриминација отколку на дискриминација од страна на одделни работодавци.⁶⁹

Додека *Стратегијата за Ромите во Република Македонија* од 2004 препорачува го развојот на посебни програми за зголемување на вработувањето и самовработувањето кај жените Ромки,⁷⁰ единствените досегашни преземени мерки за решавање на посебните предизвици со кои се соочуваат жените Ромки беа насочени курсеви во 2011 година, со податоци собрани во 2012 година од страна на локалните центри за вработување во 10 општини низ целата земја сугерирајќи дека користењето на активните мерки за вработување кај жените Ромки е мало.⁷¹ На сличен начин, *Стратегијата* од 2004 забележува потреба од професионална обука на располагање на младите Роми (како и на ромските жени). Како што е спомнато во Поглавје IV.3, Ромите претставуваат целна група на програмата за практична обука вклучена во Оперативниот план за активни програми и мерки за вработување од Министерството за труд и социјална политика за 2012-2013 година.

4.5 Поддршка за самовработување и претприемништво

Планот на Министерството за труд и социјална политика за активни мерки за вработување за 2012 година вклучува програма за самовработување која е насочена кон 900 невработени лица и пилот-програма која комбинира обука за занимања за кои побарувачката ја надминува понудата со дополнителна поддршка за самовработување за 10 невработени лица, како и обука за 2 000 невработени лица за вештини за започнување и водење на бизнис.⁷² Програмата за самовработување вклучува обука во претприемачки вештини, поддршка во подготовка на бизнис план, помош во регистрирање на бизнис и субвенција за започнување на бизнис. Ниту една од овие програми не е посебно насочена кон Ромите, со мал број на Роми кои имаат корист од нив (т.е. под 100) во 2012 година како и во претходните години. Меѓу испитаниците на анкетата спроведена во изготвувањето на овој извештај, повеќе од три четвртини посочија на стагнација или намалување на можностите за отворање на бизнис, така во домот (82,4%) како и надвор од него (83,7%). Со исклучок на краткото спомнување во *Стратегијата за Ромите во Република Македонија* од 2004,⁷³ состојбата на жените Ромки неформално вработени на долгорочна

67 Информации обезбедени од Агенцијата за вработување.

68 Според Агенцијата за вработување, од 10 625 Роми кои беа невработени до 31 Август 2012, 9 281 немале формални квалификации за работа.

69 Исто така види Niall O'Higgins, *Roma and Non-Roma in the Labour Market in Central and South Eastern Europe [Ромите и не-Роми на пазарот на трудот во Централна и Југоисточна Европа]* (Bratislava: United Nations Development Programme, 2012), 43.

70 Министерство за труд и социјална политика, *Стратегија за Ромите во Република Македонија* (Скопје: Министерство за труд и социјална политика, 2004), Дел II.2.3.2.

71 Види Министерство за труд и социјална политика, *Годишен извештај за имплементација на Националниот акциски план за унапредување на општествената состојба на Ромките во Република Македонија 2011-2013 за 2012 година* (Скопје: Министерство за труд и социјална политика, 2012).

72 Министерство за труд и социјална политика, *Оперативен план за активните програми и мерки за вработувања за 2012-2013 година* (Скопје: Министерство за труд и социјална политика, 2011), 10-12; Министерство за труд и социјална политика, *Изменување и дополнување на Оперативниот план за активните програми и мерки за вработувања за 2012-2013 година* (Скопје: Министерство за труд и социјална политика, 2012), 1-2.

73 Министерство за труд и социјална политика, *Стратегија за Ромите во Република Македонија* (Скопје: Министерство за труд и

основа како помошнички во не-ромски домаќинства не е предмет на официјалното внимание, оставајќи ја оваа форма на само-вработувањето во сивата економија.

4.6 Решавање на руралната сиромаштија

Иако Ромите живеат во 64 од 85 општини во Македонија, тие се концентрирани во градовите, како што градот Скопје заедно со 10 градски општини низ целата земја претставува 88,1% од вкупната ромска популација. Иако ова значи дека бројот на Ромите - сиромашни или не - кои живеат во руралните средини е релативно мал, Ромите сепак се означуваат како целна група на програмата за земјоделски субвенции вклучена во Оперативниот план за активни програми и мерки за вработување за 2012-2013 година на Министерството за труд и социјална политика. Наместо да биде насочена кон зголемување на мобилноста на учесниците на пазарот на трудот, програмата е насочена кон 100 (невработени) примателите на социјална парична помош за регистрација како индивидуални земјоделци.⁷⁴ Не се достапни податоци за учеството на Ромите во оваа програма.

социјална политика, 2004), Дел II.9.2.

74 Министерство за труд и социјална политика, *Оперативен план за активните програми и мерки за вработувања за 2012-2013 година* (Скопје: Министерство за труд и социјална политика, 2011), 12-14.

5. ЗДРАВСТВЕНА ЗАШТИТА

5.1 Продолжување на услугите за Ромите

Законот за здравствена заштита им гарантира на сите граѓани квалитетна здравствена заштита со почитување на нивните морални, културни, верски и филозофски убедувања, исто така го гарантира правото на информации кои се неопходни за одржување на здравјето на поединецот.⁷⁵ Кон остварувањето на овие права, измените и дополнувањата на *Законот за здравствено осигурување* значително го олесни пристап до здравствено осигурување за различни ранливи категории на граѓани, вклучувајќи (но не ограничувајќи се) ги и долгорочно невработените лица кои не ги исполнуваат условите за социјална парична помош.⁷⁶ Меѓу испитаниците на анкетата спроведена во изготвувањето на овој извештај, мнозинството (61,6%) гледаат дека државата ја подобрува состојбата на Ромите во областа на здравството.

Наодите од Регионалното истражување за ромите од УНДП, Светска банка и ЕК од 2011 година укажуваат дека пристапот и до медицинско осигурување и до здравствени услуги е висок, со 92 и 93% (соодветно) од ромските испитаници кои известуваат таков пристап.⁷⁷ Пријавената стапка на вакцинација меѓу деца на возраст од 0-6 беше слично висока, на 93% (иако помала од стапката од 99% пријавена од не-Роми кои живеат во близина на ромските населби). Според истата анкета, пристапот до основните лекови е попроблематична: 68% од ромските испитаници изјавиле дека не биле во можност да си ги дозволат пропишаните лекарсва, во споредба со 32% од нивните не-ромски соседи.

5.2 Решавање на формалните пречки за пристап

Во отсуство на официјални податоци, достапните информации укажуваат на тоа дека е направен значителен напредок во решавањето на формалните пречки за пристап до здравствена заштита од кога *Стратегијата за Ромите во Република Македонија* од 2004 направи забелешка за административните и образовните барања за пристап до здравствено осигурување како проблем и препорача дека основната здравствена заштита треба да се обезбедува бесплатно за "сите ранливи категории на население, вклучувајќи ги и Ромите."⁷⁸ Како што е наведено во Поглавје V.1, легислативата за здравствено осигурување обезбедено од државата беше изменета во 2009 година, што очигледно резултираше со зголемен пристап на Ромите.⁷⁹ Исто така во 2009 година беше донесена заедничка одлука на Министерството за здравство и Министерството за образование и наука да се откаже од административни такси за сертификати за имунизација потребни за упис во прва година основно образование. Меѓу испитаниците на анкетата спроведена во изготвувањето на овој извештај, додека

75 Закон за здравствена заштита, *Службен весник на Република Македонија* 43/2012, Член 4.

76 Закон за изменување и дополнување на Законот за здравствено осигурување, *Службен весник на Република Македонија* 6/2009, Член 1; Закон за здравствено осигурување, *Службен весник на Република Македонија* 25/2000, Член 5.

77 United Nations Development Programme, "Data on Roma" [Податоци за Ромите], достапно на <http://europeandcis.undp.org/data/show/D69F01FE-F203-1EE9-B45121B12A557E1B> (посетено: 29 ноември 2012). Еквивалентните бројки за не-Ромите кои живеат во близина на ромските населби се 97 и 95 % (соодветно).

78 Министерство за труд и социјална политика, *Стратегија за Ромите во Република Македонија* (Скопје: Министерство за труд и социјална политика, 2004), Дел II.4.3. Нагласувањата се отстранети.

79 Види Елена Косевска et al., *Информација за здравствената состојба и здравствената заштита на Ромите во Република Македонија 2012* (Скопје: Институт за јавно здравје на Република Македонија, 2012), 32.

најголем дел (39,6%) е на мислење дека покривањето на Ромите со здравствено осигурување не се сменило во текот на последните две години, значителен дел (31,5%) од испитаниците посочиле на зголемување на бројот на Роми со здравствено осигурување, со само пет% изразувајќи го ставот дека бројот на Роми со здравствено осигурување се намалил во текот на последните две години.

5.3 Подобрување на пристапот до услугите

Ромите се јавуваат како експлицитна (но никогаш како единствена) целна група во четири официјални програми на Министерството за здравство усвоени во 2012 година:

- Во согласност со предлогот во *Стратегијата за Ромите во Република Македонија* од 2004 за “посебни мерки” за да се решат посебните предизвици со кои се соочуваат жените Ромки во областа на здравството, *Програмата за активна здравствена заштита на мајките и децата* содржи одредби за дополнителни посети (надвор од наведената норма од пет) од страна на медицински сестри од мобилните здравствени услуги (патронажна служба), заедно со разни едукативни активности со семејствата во ромските заедници;⁸⁰
- *Програмата за задолжителна имунизација на населението* предвидува напори за зголемување на стапките на вакцинација кај Ромите преку работа на терен и домашни посети, како и официјални покани;⁸¹
- *Програмата за систематски прегледи на учениците и студентите* планира информативни работилници со родителите во ромските заедници за важноста на имунизацијата и превенцијата на ризично однесување, ги означува ромските населби како места за соработка со невладиниот сектор во промовирањето на здравјето на адолесцентите и повикува на теренски информативни посети во ромските населби и здравствено образование за ромските деца и младинци кои се надвор од училиште;⁸² и
- Национална програма за превенција од туберкулоза ги идентификува Ромите како популација со повисоки стапки на туберкулоза од националниот просек и предвидува 1 000 повици Рентгенски снимки на Ромите во регионите на Струмица и Штип.⁸³

Недостигаат податоци за имплементацијата на активностите предвидени за Ромите во четирите програми. Преземените мерки надвор од овие програми во 2012 година вклучуваат обука на (неодреден број на) медицински сестри од мобилните здравствени услуги за работа со ранливи групи, повторно отворање на гинеколошка клиника во здравствениот центар во општината Шуто Оризари⁸⁴ и распоредување на 15 Ромски здравствени медијатори во осум општини низ целата земја.

Во однос на достапноста на податоците за мерење на обемот и напредокот на интервенции во насока на подобрување на пристапот до здравствените услуги за Ромите, *Стратегијата за Ромите во Република Македонија* од 2004 препорачува формирање на комисија во рамките на Министерството за здравство за следење на статусот на здравјето на ромската популација и имплементација на релевантни политики.⁸⁵ *Стратегијата*, исто така, повикува на собирање на етнички расчленети податоци за стандардните индикатори усвоени од страна на Заводот за здравствена заштита. До денес, сепак, информации за пристап на Ромите до здравствената заштита и здравствената состојба на ромската популација во целина генерално повеќе доаѓаат од истражувања кои се преземаат

80 Програма за активна здравствена заштита на мајките и децата во Република Македонија во 2012 година, *Службен весник на Република Македонија* 8/2012, Делови II.1, II.2.

81 Програма за задолжителна имунизација на населението во Република Македонија за 2012 година, *Службен весник на Република Македонија* 8/2012, Дел IV.

82 Програма за систематски прегледи на учениците и студентите во Република Македонија за 2012 година, *Службен весник на Република Македонија* 8/2012, Делови III.3, III.4, VIII.

83 Програма за превентивни мерки за спречување на туберкулозата кај населението во Република Македонија за 2012, *Службен весник на Република Македонија* 8/2012, Дел V.1.

84 Додека повторното отворање беше преземено од страна на Министерството за здравство, расположливите информации сугерираат дека притисокот од невладините организации одигра важна улога во нејзиното остварување.

85 Министерство за труд и социјална политика, *Стратегија за Ромите во Република Македонија* (Скопје: Министерство за труд и социјална политика, 2004), Дел II.4.3.

од страна на локалните НВОи и меѓународни организации, а не од државни институции, дури и со официјалното објавување на информациите за состојбата со здравството и здравствена заштита на Ромите во Република Македонија во 2012 кои се потпира во голем дел на наодите од вон институционалните истражувања.⁸⁶ Законот усвоен во 2009 година бара националноста да биде внесена во личните медицински документи почнувајќи од 2013 година, но оваа практика се уште не започна до април 2013 година.⁸⁷ Во меѓувреме, Националната годишна програма за јавно здравје во Република Македонија предвидува завршување на извештајот за работата на Ромски здравствени медијатори до 2012 година.⁸⁸ Почнувајќи од април 2013 година, овој извештај не е завршен и достапноста на етнички расчленетите податоци за здравствената состојба на ромската популација не се зголеми, но податоците од 2012 година за идентификуваните индикатори кои ќе послужат како основа за следење на работата на Ромските здравствени медијатори беа обработени.

5.4 Механизми за надомест на штета од прекршувања во здравството

Доказот за дискриминаторскиот третман на Ромите во здравствените институции е значителен ако е субјективен. Претставници на ромски НВОи кои учествуваа во една фокус група организирана во изготвувањето на овој извештај наведоа примери на дискриминација кои се движат од навреда преку која бара плаќање за услуги кои треба да бидат обезбедени бесплатно, до целосно одбивање на услуги. Иако неможе да се повлече директна линија за однесувањето на здравствените работници кон Ромите од една страна до дискриминацијата на друга страна, сепак вреди да се напомене дека 31,6% од испитаниците во анкетата спроведена за потребите на овој извештај укажуваат на влошување на ваквото однесување во текот на последните две години, со 53% што укажува на недостаток на промени во текот на истиот период.

Во согласност со препораката содржана во *Стратегијата за Ромите во Република Македонија* од 2004 дека здравствениот сектор треба да биде експлицитно вклучен во анти-дискриминацијата, *Законот за спречување и заштита од дискриминација* од 2010 година го покрива здравственото осигурување, како и здравствената заштита.⁸⁹ Како што беше разговарано во повеќе детали во Поглавје II, сепак, од април 2013 година ниеден суд во Македонија не издал одлука врз основа на антидискриминаторската легислатива. Исто така, Комисијата за заштита од дискриминација утврдена со законот допрва требаше да донесе позитивна одлука за која било од четирите поднесени жалби во однос на дискриминацијата на Ромите во здравството врз основа на етничка припадност.

5.5 Правата на пациентите

Македонија ја усвои законската регулатива за правата на пациентите во 2008 година. Меѓу одредбите на овој закон е воспоставувањето на општински комисии за унапредување на правата на пациентите, должности во кои е вклучено следење на спроведувањето на таквите права.⁹⁰ Иако изгледа дека повеќето општини формирале таква Комисија, степенот до кој Комисиите ја вршат својата улога за надгледување е нејасна. Како резултат на тоа, исто така, нејасен е степенот до кој законодавството успеа во воспоставувањето на вистинска одговорност за кршење на правата на пациентите.

Достапните информации укажуваат на тоа дека свеста за правата на пациентите е на ниско ниво и меѓу пациентите (вклучувајќи но не ограничувајќи се на Роми) и давателите на здравствени

86 Види Елена Косевска et al., *Информација за здравствената состојба и здравствената заштита на Ромите во Република Македонија 2012* (Скопје: Институт за јавно здравје на Република Македонија, 2012).

87 Закон за евиденции во областа на здравството, *Службен весник на Република Македонија* 2/2009, Член 6.

88 Национална годишна програма за јавно здравје во Република Македонија за 2012 година, *Службен весник на Република Македонија* 8/2012, Дел I.1.13.

89 Закон за превенција и заштита од дискриминација, *Службен весник на Република Македонија* 50/2010, Член 4. Исто така види Министерство за труд и социјална политика, *Стратегија за Ромите во Република Македонија* (Скопје: Министерство за труд и социјална политика, 2004), Дел II.4.3.

90 Закон за заштита на правата на пациентите, *Службен весник на Република Македонија* 82/2008, Членови 39-43.

услуги.⁹¹ Во оваа смисла, препораката на *Стратегијата за Ромите во Република Македонија* од 2004 дека здравствените работници добиваат обука за соодветна комуникација “со почитување [на пациентот] достоинство, личност и доверливост”⁹² се чини дека во најдобар случај е во рана фаза на имплементација.

Недостасува официјалното признавање на распространетоста на корупцијата во здравството во Македонија.

5.6 Кампањи за развивање на свеста

Како што е спомнато во Поглавје V.3, Ромите се целна група за подигање на свеста со активностите предвидени во програмите на Министерството за здравство. Важни активности наведени во Програмата за активна здравствена заштита на мајки и деца вклучуваат образование за семејствата во ромските заедници за здравјето и развојот на децата, вакцинација, здравјето на мајките и адолесцентите, како и работилници за родители за раниот детски развој.⁹³ Активностите за подигање на свеста насочени кон Ромите во Програмата за физички испитувања на ученици и студенти се информативни работилници со родителите во ромските заедници за важноста на имунизацијата и превенцијата на ризично однесување, информативни посети на терен во ромските населби, и здравствено образование за ромски деца и младинци кои се надвор од училиште.⁹⁴ Сепак, недостасуваат податоци за спроведувањето на која било од овие активности. Покрај овие две програми, беа изготвени брошури на ромски јазик за здрав начин на живот и здравствената заштита во 2012 од страна на Министерството за здравство во соработка со Институтот за јавно здравје дистрибуирани од страна на Центрите за јавно здравје во општините со поголема концентрација на Роми.

5.7 Координација помеѓу сектори

Стратегијата за Ромите во Република Македонија од 2004 основа повик за мулти-секторски пристап во областа на здравствената политика кон Ромите во “комплексноста и различните аспекти на проблемите кои се одразуваат на здравјето.”⁹⁵ Поконкретно, Стратегијата препорачува координација која ги вклучува ресорните министерства, единиците на локалната самоуправа, како и претставниците на ромската популација. Без оглед на акцентот во Стратегијата за систематски, интегриран пристап кон здравјето, координацијата меѓу секторите е повеќе исклучок отколку правило. Еден таков исклучок беше заедничката одлука на Министерството за здравство и Министерството за образование и наука во 2009 да се откаже од административните такси за имунизација, сертификати потребни за упис во прва година основно образование. Постои исто така анегдотски доказ дека работата на Ромските здравствени медијатори во осум општини низ целата земја придонесе за координација помеѓу здравствениот сектор и образовните институции. Од друга страна, не постои доказ за зголемена координација помеѓу здравствениот сектор и институциите одговорни за домување, вработување или анти-дискриминација во 2012, со продолжителен неуспех на Националното координативно тело во исполнување на својата улога во оваа ситуација.

91 Види, на пример, Здружение за еманципација, солидарност и еднаквост на жените на РМ, *Програма на работа на ЕЦЕ* (Скопје: Здружение за еманципација, солидарност и еднаквост на жените на РМ, 2012), достапно на http://www.esem.org.mk/Root/mak/default_mak.asp.

92 Министерството за труд и социјална политика, *Стратегија за Ромите во Република Македонија* (Скопје: Министерство за труд и социјална политика, 2004), Дел II.4.3.

93 Програма за активна здравствена заштита на мајките и децата во Република Македонија во 2012, *Службен весник на Република Македонија* 8/2012, Дел II.1.

94 Програма за систематски прегледи на учениците и студентите во Република Македонија за 2012, *Службен весник на Република Македонија* 8/2012, Делови III.3, III.4, VIII.

95 Министерство за труд и социјална политика, *Стратегија за Ромите во Република Македонија* (Скопје: Министерство за труд и социјална политика, 2004), Дел II.4.3.

6. ДОМУВАЊЕ

6.1 Станбена десегрегација и недискриминаторски пристап до домување

Стратегијата за Ромите во Република Македонија од 2004 повикува на “плановите за урбанизација да ги почитуваат принципите на недискриминација и антисегрегација.”⁹⁶ Обележувањето на очигледната промена од заклучоците на претходното истражување, од регионалната анкета на Ромите во 2011 покажа дека за огромното мнозинство на Ромите материјалните услови се предност за живеење во населба со други Ромите: 91% од испитаниците посочиле дека тие попрво би живееле во подобри услови опкружени со мнозинско население отколку да живеат во полоши услови со други Ромите.⁹⁷

Нема достапни податоци за бројот на Роми кои живеат во сегрегирани средини во Македонија, а немало ни мерки за промовирање на станбена десегрегација. Како резултат на тоа, не постојат мерливи показатели за било каква промена во бројот на Ромите што живеат во сегрегирани средини во 2012 година. Од друга страна, не постојат противречности помеѓу главните политики за домување и целта на десегрегацијата, со тоа што главниот проект за социјално домување (дискутиран во повеќе детали во Поглавје VI.3) им распределува станови на ромските семејства во етнички мешани станбени згради низ целата држава.

6.2 Подобрување на пристапот до инфраструктурата на јавните комунални и социјални услуги

Тензијата меѓу станбената десегрегација и подобрувањето на инфраструктурата во ромските населби е очигледна и во *Стратегијата за Ромите во Република Македонија* од 2004 и во последователната политика. На сличен начин на кој приоритетот на Стратегијата за инфраструктурни подобрувања⁹⁸ во поголемите ромски населби ризикува зајакнување на постојната просторна одвоеност помеѓу Ромите и не-Ромите, така и финансирањето на доделувањата направено врз основа на Меморандуми за соработка меѓу општините и Министерот без ресор за Декадата за вклучување на Ромите и Стратегијата за Ромите во Република Македонија веројатно го подобри пристапот до инфраструктурата на комуналните и социјални услуги без да се осврне де факто на станбената сегрегација.⁹⁹ Проектите кои беа така финансирани во 2012 година изнесуваат околу 163 000 EUR (10 милиони македонски денари) за подобрување на инфраструктурата (вклучително и канализација, улици и потпорен ѕид) во ромските населби лоцирани во Битола, Гази Баба (Скопје), Кочани, Прилеп, Штип, Велес и Веница.¹⁰⁰

96 Министерството за труд и социјална политика, *Стратегија за Ромите во Република Македонија* (Скопје: Министерство за труд и социјална политика, 2004), Дел I.3.

97 United Nations Development Programme, “Data on Roma” [Податоци за Ромите], достапно на <http://europeandcis.undp.org/data/show/D69F01FE-F203-1EE9-B45121B12A557E1B> (посетено: 29 ноември 2012); Илија Аџеки, Скопје: *Визуја и реалност* (Скопје: Филозофски факултет, 1996), 47, 128, 228 фн. 18; Project on Ethnic Relations, *The Romani “Mahalas” (Neighborhoods) of Southeastern Europe: Politics, Poverty and Ethnic Unrest [Ромските „маала“ (населби) во Југоисточна Европа: Политика, сиромаштија и етнички немири]* (Princeton: Project on Ethnic Relations, 2003), 15.

98 Министерство за труд и социјална политика, *Стратегија за Ромите во Република Македонија* (Скопје: Министерство за труд и социјална политика, 2004), Дел I.3.

99 Види Влада на Република Македонија, *Информации за склучување на Меморандумот за соработка помеѓу Владата на Република Македонија претставувана од Министерот без ресор Неждет Мустафа, Национален координатор на Декадата за вклучување на Ромите 2005-2015 и Стратегијата за Ромите во Република Македонија и општините* (Скопје: Влада на Република Македонија, 2009).

100 Влада на Република Македонија, *Отчет на работењето на Владата на Република Македонија 2011-2012* (Скопје: Влада на Република Македонија, 2012), 35.

Истражувањето спроведено за потребите на овој извештај вклучи седум прашања во врска со промените во состојба на инфраструктурата во соодветната општина, опфаќајќи улици, улично осветлување, канализација, електрична енергија, снабдување со вода, зелени површини и јавни објекти. Додека најголем дел од одговорите на сите прашања укажува на недостаток на промени во текот на последните две години, само во случаи на улиците и на јавните објекти беше вториот најчест одговор дека условите се подобро. Во исто време, наодите на Регионалното истражување за Ромите од УНДП, Светска банка и ЕК од 2011 година укажуваат на тоа дека пристапот до вода, канализација и електрична енергија се релативно непроблематични за ромската популација како целина:

- Три% од ромските домаќинства немаат пристап до водовод внатре во живеалиштето или во дворот (во споредба со нула% од не-ромските домаќинства кои се наоѓаат во близина на ромските населби);
- Десет% од ромските домаќинства немаат затворена бања или тоалет (во споредба со два% од блиските не-ромски домаќинства) и
- Деведесет и седум% од ромските домаќинства имаат пристап до електрична енергија (наспроти 95% од не-ромските домаќинства кои се наоѓаат во близина).

6.3 Социјални станови

Стратегијата за Ромите во Република Македонија од 2004 содржи генерална препорака за изградба на поголем број на социјални станови.¹⁰¹ Од 2008 година, "Проектот за домување на социјално ранливи групи Ф/П 1674" на Министерството за транспорт и врски е јасно насочен кон Ромите во исто време вклучувајќи ги и Ромите во други (т.е., не-етнички) категории за распределба на субвенционирани социјални станови на Владата во етнички мешани станбени згради. Во рамките на овој проект, со кој е закажана изградба на вкупно 1 753 станови од 2008-2014 во 26 општини низ целата земја, изградбата на 220 станови била завршена во 2012 година: Педесет и еден во Берово, 78 во Битола, а 91 во Штип. Од 220 станови завршени во 2012 година, 199 беа доделени (во почетокот на 2013 година), со 33 (16,6%) наменети за Ромите.¹⁰² Доделените станови на Ромите преку проектот изнесуваат до 94 од вкупно 538 доделени станови, или 17,4%. Додека уделот на доделените станови на Ромите е значителен, сепак, наодот од истражувањето спроведено во изготвувањето на овој извештај покажува дека 54,8% од испитаниците гледаат на државата како да не прави ништо за Ромите во областа на домување што сугерира дека апсолутните бројки на станови се под нивото на побарувачка.

6.4 Проширување на опфатот на интервенции за домување

Иако *Стратегијата за Ромите во Република Македонија* од 2004 повикува на координација во напорите за подобрување на состојбата со домување на Ромите со напорите за приоритетни области на вработувањето и образованието¹⁰³ во Декадата, не се преземени чекори за да се прошири опсегот на интервенциите за домување, урбанистичко планирање и рурален развој за тие да станат делови на еден сеопфатен, секторски пристап.

6.5 Вклученост на локалните власти и заедници

Стратегијата за Ромите во Република Македонија од 2004 претставува координација меѓу централните институции, локалните власти¹⁰⁴ и меѓународните организации, како услов за успешно

101 Министерство за труд и социјална политика, *Стратегија за Ромите во Република Македонија* (Скопје: Министерство за труд и социјална политика, 2004), Дел 1.3.

102 Од 51 стан изграден во рамки на Проектот Ф/П 1674 во Берово, 30 беа доделени во почетокот на 2013 година, оставајќи 21 да биде доделен подоцна во текот на годината.

103 Министерство за труд и социјална политика, *Стратегија за Ромите во Република Македонија* (Скопје: Министерство за труд и социјална политика, 2004), Дел 1.3.

104 Во Македонија не постои регионално ниво на власт.

решавање на состојбата со домување на ромската популација.¹⁰⁵ Од 2005 година, четиринаесет општини изготвија и усвоија локални акциони планови за домување, но не постои конзистентна врска помеѓу локалните акциони планови и Националниот акционен план за домување. Понатаму, информациите за спроведувањето на локалните акциони планови не се јавно достапни.

Друга иницијатива поврзана со домување која ги вклучува локалните власти е Меморандумот за соработка потпишан меѓу 21 општина и централната власт како што е претставено од страна на Министерот без ресор за Декадата за вклучување на Ромите и Стратегијата за Ромите во Република Македонија. Меморандумот повикува на зголемување на нивото на ко-финансирање на дел од општините потписнички, додека предвидува дека остатокот “треба да се обезбеди со целосна поддршка од страна на Министерот без ресор од средства од донатори и средства од проекти финансирани од ресорните министерства.”¹⁰⁶ До денес, единствените проекти поддржани на таков начин добиле средства од Министерството за транспорт и врски, со седум такви проекти финансирани во 2012 година фокусирани на инфраструктурата. Не постојат формални критериуми за оценување на предлог-проекти поднесени од страна на општините за финансирање врз основа на Меморандум за соработка.

Помалку успешен пример на координација помеѓу локалните и централните власти за да се развие решение за домување во 2012 година е донаторската конференција организирана во април од страна на Министерот без ресор за Декадата за вклучување на Ромите и Стратегијата за Ромите во Република Македонија. Настанот се одржа да се побара финансирање за проект на Општина Кочани за изградба на колективно сместување за дислокација на 42 ромски семејства од напуштени касарни. И покрај заложбите од општината и централната власт со вкупна вредност од околу 300 000 EUR,¹⁰⁷ донаторската конференција не извлече ветувања за да ја пополни преостанатата празнина од околу 210 000 EUR, така да проектот не беше спроведен.

105 Министерство за труд и социјална политика, *Стратегија за Ромите во Република Македонија* (Скопје: Министерство за труд и социјална политика, 2004), Дел 1.3.

106 Влада на Република Македонија, *Информации за склучување на Меморандумот за соработка помеѓу Владата на Република Македонија претставувана од Министерот без ресор Неждет Мустафа, Национален координатор на Декадата за вклучување на Ромите 2005-2015 и Стратегијата за Ромите во Република Македонија и општините* (Скопје: Влада на Република Македонија, 2009 година), Дел 3.4.

107 Александар Гицов, *Habitation of Roma Community in Kochani – Possibilities and Solutions [Домување на ромската заедница во Кочани – Можности и решенија]*, Power Point презентација, април 2012 година.

Анти-дискриминација: Законот за спречување и заштита од дискриминација

Македонскиот Закон за спречување и заштита од дискриминација беше усвоен во почетокот на 2010 година.¹⁰⁸ Забранета со закон е дискриминација врз основа на пол, раса, боја на кожа, пол, членство во маргинализирана група, етничка припадност, јазик, државјанство, социјално потекло, верување, образование, политичка ориентација, попреченост во личниот или општествен статус, возраст, брачна состојба, имотен статус, или здравствена состојба.¹⁰⁹ Веројатно од голема важност за Ромите е вклучувањето на членство во маргинализирана група меѓу основите врз кои дискриминација е експлицитно забранета. Таква група е дефинирана во Законот како “група на поединци кои ги обединува специфична положба во општеството, кои се предмет на предрасуди, кои имаат посебни карактеристики кои ги прават погодни за одредени видови на насилство имаат помали можност за остварување и заштита на нивните лични права или се изложени на зголемена можност за натамошна виктимизација.”¹¹⁰

Македонскиот закон против дискриминација покрива индиректна и директна дискриминација, како што се навидум неутралните одредби, критериуми и практики кои се во заостанување во споредба со другите кои се забранети “ освен кога тие одредби, критериуми или практики се резултат на оправдана цел, а содржините за постигнување на таа цел се соодветни и неопходни.”¹¹¹ Интегрално поврзана со определувањето кога таквите исклучоци се легитимни е одредбата на законот во врска со товарот на докажување: со исклучок на прекршочни и кривични постапки, страната обвинета за дискриминација мора да обезбеди докази против тоа поднесени од страна на тужителот како основа за првичното тврдење за дискриминација.¹¹² Во исто време, законот предвидува потврдни мерки насочени кон намалување или елиминирање на нееднаквостите, со маргинализираните групи спомнати како цели на таквите мерки.¹¹³ Сепак она што недостасува во Македонскиот закон за анти-дискриминација е идејата на сегрегација како форма на дискриминација.

Законот за спречување и заштита од дискриминација ја поставува Комисијата за заштита од дискриминација, како самостоен орган одговорен за собирање, насочување и известување за жалби врз основа на законот.¹¹⁴ Со своите активности финансирани од државниот буџет, Комисијата за заштита од дискриминација се состои од седум члена кои ги именува парламентот со мандат од пет години.¹¹⁵ Земајќи го во предвид постоењето на Канцеларијата на Народниот правобранител, уште пред донесувањето на антидискриминаторската легислатива,¹¹⁶ Законот за спречување и заштита од дискриминација предвидува дека “Комисијата соработува со Народниот правобранител за одредени случаи на дискриминација.”¹¹⁷

108 Закон за превенција и заштита од дискриминација, Службен весник на Република Македонија 50/2010.

109 *Ibid.*, Член 3. Од друга страна не е опфатена сексуалната ориентација, со бракот дефинирани во член 5, како моногамен однос меѓу мажот и жената.

110 *Ibid.*, Член 5.

111 *Ibid.*, Член 6.

112 *Ibid.*, Член 38.

113 *Ibid.*, Член 13.

114 *Ibid.*, Членови 16, 24.

115 *Ibid.*, Членови 16-17.

116 Види Закон за Народниот правобранител, Службен весник на Република Македонија 7/1997; 60/2003.

117 *Ibid.*, Член 33.

Без оглед на потенцијалот на анти-дискриминационата легислатива генерално да им служи на Ромите како особено подложна група на дискриминација и ветувањето на Македонскиот *Закон за спречување и заштита од дискриминација*, со посебно внимание на маргинализираните групи и одредбите за позитивните мерки за намалување или отстранување на нееднаквостите достапните информации укажува на тоа дека имплементацијата на анти-дискриминационата легислатива во Македонија донесе неколку, ако ги има, бенифиции за ромското население во земјата. Заклучно со декември 2012 година, нема суд во Македонија кој издал одлука врз основа на законот. Згора на тоа, единствената позитивна одлука на Комисијата за заштита од дискриминација до денес за жалба поднесена од страна на или во име на Роми дојде само во април 2013 година. Се чини дека анти-дискриминационата легислатива во Македонија до денес има направено во најдобар дел скроман придонес кон премостување на јазот помеѓу Ромите и не-Ромите во однос на дискриминацијата.

Меѓу очигледните причини за недостатокот на јасно влијание од анти-дискриминационата легислатива за дискриминација на Ромите во Македонија е ниското ниво на свест на општата популација за тоа што претставува дискриминацијата и за механизмите на анти-дискриминација како што е предложено со отсуството на домашна судска пракса во *Законот за спречување и заштита од дискриминација*. Со проширување на оваа логика, способноста да се идентификува дискриминацијата како таква и пристапот до институционалните решенија може да се очекува да биде послаб кај Ромите отколку во општата популација како резултат на пониските нивоа на образование кај Ромите. Без оглед на причините за ниското ниво на свеста кај Ромите во оваа област, феноменот беше идентификуван како проблем и од страна на претставниците на ромските НВОи и од официјалните институции интервјуирани во изготвувањето на овој извештај, со претставници од ромските НВОи кои особено укажуваат на недостатокот на информации кај ромската популација за постоењето и улогата на Комисијата за заштита од дискриминација. Понатаму, ниското ниво на свеста кај Ромите за механизмите за анти-дискриминација го објаснува фактот дека само 16 жалби се поднесени од страна на или во име на Ромите до Комисијата за дискриминација. Додека тој број изнесува повеќе од 10% од сите (158) приговори поднесени до Комисијата од средината на април 2013 година, интервјуиран претставник на Комисијата го карактеризира овој број како низок во споредба со фреквенцијата со која Ромите во Македонија ја искусуваат дискриминацијата.¹¹⁸

Ниските нивоа на свест за механизмите за анти-дискриминација во рамките на населението во Македонија во целина и посебно ромското население во земјата се отежнати од недостигот на јаснотија во поделбата на трудот меѓу институциите задолжени за спроведување на *Законот за спречување и заштита од дискриминација*. Додека законот е јасен во назначувањето на Комисијата за заштита од дискриминација, како главно тело одговорно за координирање на имплементацијата на *Законот*, помалку јасен е мандатирањето на соработка со Канцеларијата на Народниот правобранител, особено доколку Комисијата има задача да ги обработи сите случаи на дискриминација, додека Канцеларијата на Народниот правобранител се занимава само со случаи на дискриминација кои ги вклучуваат официјалните институции. Веројатно симптоматично на овој недостаток на јасност е поголемиот број на поднесени претставки од или во име на Ромите до Канцеларијата на Народниот правобранител во споредба со бројот на таквите жалби поднесени до Комисијата за заштита од дискриминација, и покрај по ограничениот обем на случаи управувани од претходниот.¹¹⁹ Сеуште помалку јасен е начинот на поставување на Комисиите и Координаторите за еднакви можности во согласност со *Законот за еднакви можности на жените и мажите*, кои ќе бидат одговорни кон соодветната единица на локалната самоуправа и на Министерството за труд и социјална политика, кое може да се задолжи со координирање на имплементацијата на *Законот за спречување и заштита од дискриминација* на локално ниво, како што во моментот се очекува.¹²⁰

118 Според претставникот на Комисијата за заштита од дискриминација интервјуиран во изготвувањето на овој извештај, искуствата за навремено поднесување на жалби до Комисијата од страна на или во име на Ромите вклучуваат (но не се ограничени на) не-Ромски родители кои ги отстрануваат нивните деца од училиштата посетени од Роми, не-приемот на јавни места (на пр, базени), ограничувања на слободата на движење преку државните граници, и борба за време на организиран културен настан.

119 Во споредба со 16 приговори поднесени од страна на или во име на Ромите до Комисијата против дискриминација од нејзиното формирање во почетокот на 2011 година, Канцеларијата на Народниот правобранител доби 87 жалби од или во име на Ромите само во 2011 година. Види Народен правобранител, *Годишен извештај 2011* (Скопје: Народен правобранител, 2012), 24.

120 Види Закон за еднакви можности на жените и мажите, *Службен весник на Република Македонија* 6/2012, Член 14.

На страна од проблемите на координација, претставниците на ромските НВОи кои учествуваа во една фокус група организирана во изготвувањето на овој извештај беа во голема мера критични во однос на работата на Комисијата за заштита од дискриминација. Споменатите проблеми го вклучуваат неуспехот да се процесираат жалбите во рамките на задолжителните три месеци, недостатокот на ромски член во Комисијата (која се состои од четири етнички Македонци, двајца Албанци и еден Влави), и предвиденото отфрлање на жалбата на чекање (и задоцнета) поднесена кога на комбе кое транспортирало осум Роми (вклучувајќи го ромскиот НВО активист кој е во прашање) на состанок во Србија не му било дозволено да ја напушти територијата на Република Македонија.

Образованието: Процедури за упис во училиштата за деца со ментална попреченост

Недостигаат целосни официјални податоци од еден извор за застапеноста на ромските деца во училиштата за деца со ментална попреченост. Сепак, груба проценка од 36% во специјално основно образование, а 28% во посебно средно образование можат да бидат генерирани со комбинирање на податоците за целокупното запишување во специјално образование од учебната 2008-2009 година на со бројките за бројот на Роми запишани во посебни образовни установи од претходната година.¹²¹

Европскиот центар за правата на Ромите (ЕЦПР) и на Хелсиншкиот комитет за човекови права на Република Македонија (МХК) спроведоа прелиминарно истражување во почетокот на 2011 година за процентот на Роми во специјалното образование. Почнувајќи со барање податоци за учениците распчленети според етничката припадност и информации за процедурите за упис од сите специјални училишта и основни училишта кои имаат специјални паралелки за деца со посебни потреби за учење, истражувањето продолжи со посети на неколку специјални училишта во Куманово, Скопје и Велес, каде што беа одржани состаноци со училишните власти и родителите на запишаните деца. Подоцна истата година, ЕЦПР и МХК спроведоа истражување за избор на специјални училишта и паралелки за деца со пречки во психичкиот развој и открија дека ромските деца сочинуваа 42,5% од сите деца во специјални училишта и 52% од вкупниот број запишани во специјалните паралелки во стандардните училишта. Доколку Ромите опфаќаат помалку од три% од вкупното население во Македонија според последниот попис и околу 10% според либерални проценки, двете серии на бројки укажуваат на значајно преголема застапеност на ромските деца во посебните образовни установи наменети за деца со пречки во психичкиот развој.

Додека Министерството за образование и наука е одговорно за услугите и наставните програми кои се користат во специјалните училишта и паралелки, исто така, вмешани во администрацијата на специјалното образование се Министерството за здравство и Министерството за труд и социјална политика. Второто е одговорно за плаќање на бенефиции за семејствата на децата во посебно образование и за центрите за социјална работа кои издаваат административни одлуки за категоризација, институциите во рамките на Министерството за здравство генерално ја надгледуваат проценката на деца за упис во такво образование.¹²² Координација меѓу трите министерства за прашања за специјалното образование е ограничена.

Децата се запишани во специјалното образование врз основа на мислење издадено од комисија за категоризација која обично се состои од психијатар, педијатар, психолог, специјален едукатор (дефектолог) и социјален работник. Посетите на неколку специјални училишта од страна на Канцеларијата на

121 Roma Education Fund, *Country Assessment: Macedonia [Национална проценка: Македонија]* (Budapest: Roma Education Fund, 2012), 22.

122 Како што е забележано од страна на тимот од Канцеларијата на Народниот правобранител во текот на теренските посети во специјални училишта спроведено во почетокот на 2010 година, додека проценки во однос на сместување во специјално образование најчесто се вршат од страна на Заводот за ментално здравје (во Скопје) или други здравствени установи (надвор од Скопје), некои проценки се вршат и од Центрите за социјална работа, кои работат во рамките на Министерството за труд и социјална политика. Види Народен правобранител, *Информација на Народниот правобранител по посетата на посебните основни училишта „Златан Сремац“ и „Иднина“ Скопје, „Св. Климент Охридски“ Ново Село и Државното средно училиште за образование и рехабилитација „Св. Наум Охридски“ Скопје и „Искра“ Штип* (Скопје: Народен правобранител, 2010).

Народниот правобранител во 2010 година открија дека од една страна процедурите за категоризација се следеле додека од друга страна се посочува на потенцијалот на недоследности и злоупотреби создадени од недостатокот на јасност за тоа кои институциите може да вршат проценки, како и неуспехот да се земат предвид ставовите на наставниот кадар запознати со децата кои се оценуваат.¹²³ Националниот акционен план за образование за периодот 2009-2011 година предвидува учество во комисиите на квалификувани Роми кои го зборуваат ромскиот јазик, но оваа мерка не се спроведува.¹²⁴

Откако еднаш ќе бидат запишани во специјалното образование, децата учат според намалена програма. Дополнително, не постои обврска дека децата повторно ќе се проценат по првото назначување во специјалното образование. Понатаму, завршувањето на задолжителното образование во специјално училиште или клас значително ги намалува достапните опции за понатамошно образование, како и за вработување.

Анкета од страна на ЕЦПР и НВО Национален ромски центар (НРЦ) од 2012 откри група проблеми во регулаторната рамка околу специјалното образование која може да придонесе во врска со преголемата застапеност на Ромите:

- Контрадикција во рамките на *Законот за основно образование*, која содржи повици и за вклучување на децата со посебни образовни потреби (член 3) и сегрегација на децата со вакви потреби во специјалните училишта и паралелки (член 10);¹²⁵
- Систематска сегрегација на учениците со посебни образовни потреби во специјални основни училишта и специјални паралелки во редовните основни училишта;
- Недостаток на правна дефиниција за “посебни образовни потреби”;
- Непрецизни прописи за оценување на тешкотиите во физичкиот и ментален развој и работата на комисиите за категоризација;¹²⁶
- Непрецизна регулатива за основно образование на ученици со развојни тешкотии;¹²⁷
- Недостатокот на јасни насоки за условите за соодветни информации до родителите и процедурите за информирана согласност;
- Несоодветни и пристрасни алатки за оценување;
- Неуспехот да донесува прописи за начинот и условите за запишување ученици со посебни образовни потреби во основните училишта како што е пропишано во *Законот за основно образование*;
- Нејасни процеси и одговорности за следење, рекатегоризација и префрлање во паралелки на децата со посебни образовни потреби, развојни потешкотии или пречки во развојот;
- Вклучување на асоцијално и навредливо однесување како основа за сместување во посебни образовни установи наменети за деца со пречки во развојот, без оглед на отсуството на физичка или ментална пречка.

123 Народен правобранител, *Информација на Народниот правобранител по посетата на посебните основни училишта „Златан Сремац“ и „Иднина“ Скопје, „Св. Климент Охридски“ Ново Село и Државното средно училиште за образование и рехабилитација „Св. Наум Охридски“ Скопје и „Искра“ Штип* (Скопје: Народен правобранител, 2010).

124 Министерство за труд и социјална политика, *Ревизија на Националните акциски планови од „Декадата за вклучување на Ромите 2005-2012“ и Стратегија за Ромите во Република Македонија за период 2009-2011* (Скопје: Министерство за труд и социјална политика, 2009), Анекс IV, Мерка 5.1.

125 Закон за основно образование, *Службен весник на Република Македонија* 103/2008.

126 Види Правилник за оцена на специфичните потреби на лицата со пречки во физичкиот или психичкиот развој, *Службен весник на Република Македонија* 30/2000; Закон за социјална заштита, *Службен весник на Република Македонија* 79/2009; Закон за изменување на Законот за социјална заштита, *Службен весник на Република Македонија* 36/2011; Закон за изменување на Законот за социјална заштита, *Службен весник на Република Македонија* 51/2011.

127 Види Правилник за критериумите и начинот на остварување на основното образование на учениците со пречки во развојот, *Службен весник на Република Македонија* 27/1996; Закон за основно образование, *Службен весник на Република Македонија* 103/2008; Закон за изменување и дополнување на Законот за основно образование, *Службен весник на Република Македонија* 33/2010; Закон за изменување и дополнување на Законот за основно образование, *Службен весник на Република Македонија* 116/2010; Закон за изменување и дополнување на Законот за основно образование, *Службен весник на Република Македонија* 156/2010; Закон за изменување и дополнување на Законот за основно образование, *Службен весник на Република Македонија* 18/2011; Закон за изменување и дополнување на Законот за основно образование, *Службен весник на Република Македонија* 51/2011; Закон за изменување и дополнување на Законот за основно образование, *Службен весник на Република Македонија* 6/2012.

Иако изјавите на претставници на ромските НВОи кои учествуваа во една фокус група организирана во изготвувањето на овој извештај дадоа поддршка за македонскиот Министер за труд и социјална политика за тврдењето дека децата симулираат попреченост со цел да влезат во специјалните училишта и да примаат социјална помош, исто така е точно дека државата сноси одговорност да осигура дека секое дете може да пристапи до инклузивно образование со највисок стандард без дискриминација, и дека правото да не се биде подложен на дискриминација не може да биде поништено.¹²⁸ Наодите од истражувањето спроведено за овој извештај понатаму укажуваат на ниските нивоа на свеста кај Ромите за преголемата застапеност во посебното образование како проблем: Повеќе од половината (51,5%) од испитаниците не беа очигледно во можност да одговорат на прашањето дали бројот на локалните деца кои посетуваат специјално училиште е несразмерно големи, со повеќето од останатите испитаници подеднакво поделени на проценката на ситуацијата како преголема застапеност (23%) и тврдење дека стапките на запишување соодветствуваат со реалноста (21,9%). Ова откритие за возврат може да го одрази недостатокот на разбирање за природата на специјалното образование, како што е предложено од страна на наодите на анкетата спроведена од страна на ЕЦПР и НРЦ дека 38,6% од ромските родители со деца во посебно образование изјавиле дека не знаат што е специјално училиште, додека 45,3% покажуваат дека тие не ја знаат разликата помеѓу специјално образование и образование во стандардни паралелки.¹²⁹

Министерството за образование и наука има преземено важен прв чекор со регистрирање на случаи на деца запишани во посебно образование без соодветна документација и иницирање дискусија за можностите за менување на процедурите за запишување на таков начин за да се спречат и ненамерните недоследности и злоупотребата од страна на специјалното образование и ромските родители. Ќе бидат потребни постојани напори за да се осигура дека преголемата застапеност на Ромите во специјалното образование е доведена до крај.

Вработување: Активни програми и мерки

Регионалното истражување за Ромите од УНДП, Светска банка и ЕК од 2011 година известува стапка на невработеност од 53% меѓу Ромите на возраст од 15 до 64 години, во споредба со 27% меѓу нивните не-ромски соседи.¹³⁰ *Стратегијата за интензивирање на социјалната инклузија на Ромите во системот на социјална заштита во Република Македонија за периодот 2012-2014* ветува создавање на база на податоци кои ќе обезбедат преглед врз основа на етничката припадност и нивото на образование на корисниците на социјална парична помош, поставувајќи за цел вклучувањето на 10% од вкупниот број на невработени Роми во активните мерки за вработување во 2012 година.¹³¹

Ромите се вклучени како експлицитна целна група во програмите за вработување спроведени од страна на националната Агенција за вработување од 2009 година.¹³² Овие програми се ажурираат и

128 European Roma Rights Centre and National Roma Centrum, Letter to Mr Spiro Ristovski (Minister of Labour and Social Policy), Mr Pance Krlev (Minister of Education and Science), and Mr Nikola Todorov (Minister of Health) [Писмо до г-дин Спиро Ристовски (Министер за труд и социјална политика), г-дин Панче Крлев (Министер за образование и наука) и г-дин Никола Тодоров (Министер за здравство)], достапно на <http://www.errc.org/cms/upload/file/macedonia-letter-education-august-1-2012-en.pdf> (посетено: 24 април 2013).

129 European Roma Rights Centre and National Roma Centrum, Fact Sheet: *Overrepresentation of Romani Children in Special Education in Macedonia* [Листа на факти: Преголема застапеност на децата Роми во специјалното образование во Македонија], 1.

130 United Nations Development Programme, "Data on Roma" [Податоци за Ромите], достапно на <http://europeandcis.undp.org/data/show/D69F01FE-F203-1EE9-B45121B12A557E1B> (посетено: 29 ноември 2012).

131 Министерство за труд и социјална политика, *Стратегија за интензивирање на социјалната инклузија на Ромите во системот на социјална заштита во Република Македонија за периодот 2012-2014 г.* (Скопје: Министерство за труд и социјална политика, 2011), 25.

132 Види Министерство за труд и социјална политика, *Оперативен план за активните програми и мерки за вработување за 2009 година* (Скопје: Министерство за труд и социјална политика, 2009); *Оперативен план за активните програми и мерки за вработување за 2010 година* (Скопје: Министерство за труд и социјална политика, 2010); *Оперативен план за активните програми и мерки за вработување за 2011 година* (Скопје: Министерство за труд и социјална политика, 2011); *Оперативен план за активните програми и мерки за вработување за 2012-2013 година* (Скопје: Министерство за труд и социјална политика, 2011).

презентираат секоја година во оперативен план. При што оперативните планови за 2009, 2010, и 2011 година посветија посебно поглавје за Ромите, Оперативниот план за активни програми и мерки за вработување за 2012-2013 има поинаков пристап. Експлицитно структуриран околу Европа 2020¹³³ година, овој Оперативен план ги организира своите целни групи околу целите за паметен, одржлив и инклузивен раст, со Ромите една од 18 целни групи од програмите за инклузивен раст.¹³⁴

Имајќи предвид дека програмите за паметен раст и одржлив развој се отворени, исто така, за Ромите – како и за сите други – кои ги исполнуваат условите за подобност (на пример, невработени повеќе од една година; помалку од 27 години), Ромите се посебно таргетирани само од страна на програми за инклузивен раст. Програмите во оваа категорија го вклучуваат следново:

- Субвенционирано вработување
- Практиканство
- Земјоделските субвенции
- Јавна работа на локално ниво

И покрај ова насочување, ретките достапни податоци сугерират дека овие програми не се приближуваат до решавање на потребата на Ромите за помош при вработување. Ако сите програми за вработување насочени кон Ромите работеле со нивниот полн капацитет со почит кон ромските учесници, вкупниот број на Роми корисници на овие програми во 2012 година ќе беше 453. Во споредба со 10 625 невработени Роми,¹³⁵ до степен до кој секој ромски корисник последователно би заминал од позицијата на невработени, невработеноста кај Ромите ќе беше намалена за околу 4,3%.¹³⁶ Како што е прикажано во табелите подолу, сепак, отсуството на податоци за учеството на Ромите во сите освен во една од програмите насочени кон Ромите овозможува да се заклучи дека најмалку 263 Роми имаат корист од активните програми и мерки за вработување во 2012 година, со повеќето лицата вклучени во оваа бројка опфатени со програмите кои не се јасно насочени кон Ромите.¹³⁷ Ако сите 263 познати ромски корисници се вработат како резултат на нивното учество во активните програми и мерки, Агенцијата за вработување може да ја земе заслугата за намалена невработеност кај Ромите од скромни 2,5%. Ова откритие го поддржува ставот распространет меѓу претставниците на ромските НВОи и политички партии кои учествуваа во истражувањето за овој извештај дека покриеноста на Ромите од страна на активните програми и мерки за вработување се недоволни, како и ставот од 63,5% од испитаниците во анкетата спроведена во изготвувањето на овој извештај дека државата не прави ништо за Ромите во областа на вработувањето.

133 Види European Commission, "Europe 2020 – The EU Strategy for Smart, Sustainable and Inclusive Growth Европа 2020 – Стратегијата на ЕУ за паметен, одржлив и инклузивен раст," достапно на http://ec.europa.eu/economy_finance/structural_reforms/europe_2020/index_en.htm (посетено: 13 февруари 2013).

134 Министерство за труд и социјална политика, *Оперативен план за активните програми и мерки за вработување за 2012-2013 година* (Скопје: Министерство за труд и социјална политика, 2011), 5-6.

135 Оваа бројка е обезбедена од страна на Агенцијата за вработување и датира од 31 август 2012 година.

136 Ако сите активни програми и мерки работеле со капацитетот во однос на сите категории на учесници, вкупниот број на корисници во 2012 година ќе беше 8069. Ако секој корисник последователно замине од позицијата на невработените, вкупниот број на невработени лица во Македонија ќе биде намален за околу 2,8 %. Види Државен завод за статистика, "Пазар на труд," достапно на <http://www.stat.gov.mk/OblastOpsto.aspx?id=14> (посетено: 22 април 2013); Министерство за труд и социјална политика, *Оперативен план за активните програми и мерки за вработување за 2012-2013 година* (Скопје: Министерство за труд и социјална политика, 2011).

137 Податоците собрани во 2012 година од страна на локалните Центри за вработување во 10 општини низ целата земја сугерираат дека вклученоста на жените Роми во активните мерки за вработување е мала. Види Министерство за труд и социјална политика, *Годишен извештај за имплементација на Националниот акциски план за унапредување на општествената состојба на Ромките во Република Македонија 2011-2013 за 2012 година* (Скопје: Министерство за труд и социјална политика, 2012).

Табела 4. Учество на Ромите во програми за инклузивен раст

Програма	Вкупен капацитет	Вкупно кандидати	Кандидати Роми	Вкупно корисници	Корисници Роми
Субвенционирано вработување	600 ¹³⁸	Нема достапни податоци	81	554	31
Практиканство	233	802	Нема достапни податоци	34	Нема достапни податоци
Земјоделски субвенции	100	Нема достапни податоци	Нема достапни податоци	60	Нема достапни податоци
Јавна работа на локално ниво	20	Нема достапни податоци	Нема достапни податоци	20	Нема достапни податоци
Комбинирани програми	Нема достапни податоци	Нема достапни податоци	Нема достапни податоци	Нема достапни податоци	Нема достапни податоци

Табела 5. Учество на Ромите во другите активни програми и мерки за вработување

Програма	Вкупен капацитет	Вкупно кандидати	Кандидати Роми	Вкупно корисници	Корисници Роми
Јавна работа	4 000	Нема достапни податоци	Нема достапни податоци	3 064	141
Самовработување	900	Нема достапни податоци	128	881	21 ¹³⁹
Самовработување со кредитирање	Нема достапни податоци	Нема достапни податоци	25	Нема достапни податоци	5
Обука за задоволување на потребите на пазарот на труд	216	Нема достапни податоци	105	183	22
Обука за започнување на бизнис	2 000	Нема достапни податоци	Нема достапни податоци	Нема достапни податоци	43

Здравство: Ромски здравствени медијатори

И покрај малиот број на прецизни податоци за нивната ефективност, на Ромските здравствени медијатори воопшто се гледа од меѓународните организации како на добра пракса.¹⁴⁰ На сличен начин, *Стратегијата за Ромите во Република Македонија* од 2004 препорачува дека Ромските здравствени медијатори треба да бидат именувани и обучени како што е потребно за да се олесни комуникацијата помеѓу здравствените работници и ромските пациенти, а со тоа, да се зголеми меѓу Ромите “довербата во современиот медицински третман.”¹⁴¹ Во согласност со Стратегијата, Националниот акционен план за здравство за периодот 2009-2011 година предвидува идентификација и подготовка на 60 такви медијатори.¹⁴²

Во двете години кои претходеа на лансирањето на проектот за Ромски здравствени медијатори, финансиран од државата (Македонската) НВО Асоцијација за здравствена едукација и истражување ХЕРА обучи два Ромски здравствени медијатори во Шуто Оризари со поддршка од Фондацијата

138 Вкупно вклучува до 100 места за лица од ранливите групи.

139 Вкупно се одразува на бројот на Ромите кои ја завршија обуката понудена во рамките на оваа програма. Надвор од овој вкупен износ, 13 лица, исто така добија грант за отпочнување на бизнис.

140 Елена Косевска et al., *Информација за здравствената состојба и здравствената заштита на Ромите во Република Македонија 2012* (Скопје: Институт за јавно здравје на Република Македонија, 2012), 42.

141 Министерство за труд и социјална политика, *Стратегија за Ромите во Република Македонија* (Скопје: Министерство за труд и социјална политика, 2004), Дел II.4.3.

142 Министерството за труд и социјална политика, *Ревизија на Националните акциски планови од „Декадата за вклучување на Ромите 2005-2012“ и Стратегија за Ромите во Република Македонија за период 2009-2011* (Скопје: Министерство за труд и социјална политика, 2009), Анекс I, Мерка 4.2.

отворено општество. Врз основа на ова искуство, ХЕРА, исто така, одигра централна улога во дизајнот на проектот финансиран од државата. Исто така дел од подготовките за проектот финансиран од државата беа студиски посети на програми за ромски здравствени медијатор кои функционираат во Бугарија и Романија.

Како што е наведено во Рамката за систематска интеграција, мониторинг и евалуација, од 2011 главната цел на Ромските здравствени медијатори е да се олесни пристапот на Ромите до здравствениот систем преку подобрување на комуникацијата помеѓу Ромите и здравствените работници; помош во обезбедување неопходни документи за лична идентификација и потребна документација за здравствено осигурување; и активности за промовирање на здравјето на индивидуални нивоа и на нивоа на заедницата.¹⁴³

Кон остварувањето на оваа цел, активностите на Ромските здравствени медијатори се организираат околу четири цели:

- Подобрување на пристапот на Ромите до здравствените услуги
- Подигнување на нивото на свеста за здрави животни стилови
- Зголемување на користењето на превентивни здравствени услуги
- Зголемување на користењето на услугите за социјална заштита.¹⁴⁴

Во согласност со нивната титула, Ромските здравствени медијатори се со седиште во општинските здравствени домови, каде што се очекува да работат во соработка со медицинските сестри на мобилни здравствени услуги, како и со лекарите. Водејќи сметка за блиските врски помеѓу здравството и социјалната заштита (како што се гледа и во целите на активностите на медијаторите), Ромските здравствени медијатори исто така ќе работат заедно со социјалната работа и образовните институции, Ромските информативни центри, и НВОи. Дополнително, медијаторите се задолжени за одржување на контакти со локалните медиуми.

Врз основа на стратешката рамка подготвена во 2010 година и усвоена од страна на Владата на Република Македонија во 2011 година, Центарот за стручно образование и обука подготви специјализирана програма за обука, која беше одобрена од страна на Министерството за образование и наука во 2011 година. Со финансирање од Фондацијата Институт отворено општество Македонија, меѓу другите, програма за обука беше спроведена на 20 кандидати во текот на летото 2011 година. Од 20 кандидати, комисија составена од претставници на Министерството за здравство, Министерството за труд и социјална политика, Кабинетот на Министерот без ресор за Декадата за вклучување на Ромите и Стратегијата за Ромите во Република Македонија, и Асоцијација за здравствена едукација и истражување ХЕРА, избра 16 лица на крајот на 2011 година да послужат како Ромски здравствени медијатори.¹⁴⁵ Во мај 2012 година, петнаесет медијатори започнаа со работа во осум општини низ целата земја: три во Штип, по два во Гостивар, Карпош (Скопје), Кочани, Шуто Оризари (Скопје), и Тетово, а по еден ромски здравствен медијатор во Битола и Прилеп.¹⁴⁶

За разлика од ситуацијата во некои земји во Централна и Источна Европа, платата на Ромски здравствени медијатори во Македонија е поставена на ниво поврзано со завршено високо образование.¹⁴⁷ Од друга страна, пак, фактот дека Ромските здравствени медијатори се ангажирани

143 Бранкица Младеновиќ, *Ромски здравствени медијатори во јавно здравствениот систем на Република Македонија: Рамка за системско вклучување, следење и евалуација* (Скопје: Министерство за здравство, 2011), 4.

144 *Ibid.*, 5.

145 Министерство за здравство, *Записник од состанокот на Комисијата за избор на ромски здравствени медијатори од редот на лицата кои ја посетувале и успешно ја завршиле обуката за ромски здравствен медијатор, утврдена од Министерството за здравство со решение бр. 07-10624/1 од 04.11.2011 година, одржана на 11.11.2011 во просториите на Министерството за здравство* (Скопје: Министерство за здравство, 2011).

146 Министерство за здравство, "Ромски здравствени медијатори," достапно на <http://mz.gov.mk/romski-zdravstveni-medijatori-2/> (посетено: 15 февруари 2013).

147 Висината на платата на Ромските здравствени медијатори е иста како онаа на помлад соработник во рамките на државната администрација. Види Закон за државни службеници, *Службен весник на Република Македонија*, 76/2010, член 6.

врз основа на договор на фиксно времетраење на услугите значи дека ним не им е обезбедено здравствено и пензиско осигурување. Згора на тоа, Министерството за здравство распредели средства за финансирање на платите на само седум Ромски здравствени медијатори во 2012 година, додека другите беа покриени од страна на Фондацијата отворено општество Македонија. Додека Министерството за здравство требаше да ја преземе финансиската одговорност за сите Ромски здравствени медијатори платите во 2013 година, до средината на април 2013 година Министерот за здравство наводно ги потпишал договорите на медијаторите, но никој од медијаторите не добил нов договор и не примил плата за извршената работа по декември 2012 година и беше нејасно дали беше постигнато ретроактивно плаќање. Конечно, Ромските здравствени медијатори се соочија со логистички проблеми кои се движат од несоодветни и / или слабо опремени канцелариски простори до недоволно финансиски средства за транспорт.

Рамката за систематска интеграција, мониторинг и евалуација од 2011 ја вклучува следнава листа на индикатори за да послужат како основа за следење на функционалноста на проектот:

- Бројот на Роми кои се регистрирале на лекар како резултат на интервенцијата на ромски здравствен медијатор.
- Бројот на Роми кои поседуваат лична документација.
- Бројот на Роми информирани за тоа како да го остварат своето право на болнички услуги.
- Бројот на Роми кои имаат препишана терапија и се појавуваат редовно на прегледи.
- Бројот на Роми информирани преку индивидуални и групни активности за здрави животни стилови.
- Бројот на целосно вакцинирани ромски деца.
- Бројот на возрасни кои ги завршиле превентивните прегледи.
- Бројот на лица кои обезбедија документи поврзани со здравството за социјална заштита.
- Бројот на лица кои поседуваат документи поврзани со здравството / здравствено осигурување
- Бројот на лицата кои се насочуваат во соодветни институции.
- Бројот на лица придружувани во услужните институции.¹⁴⁸

Необработените податоци во врска со овие показатели треба да бидат испорачани од страна на Ромските здравствени медијатори во месечни извештаи и обработени од страна на Институтот за јавно здравје за влез во електронската база на податоци и известување на квартална основа до Министерството за здравство, Националниот координатор за Декадата и Одделението за имплементација на Стратегијата и Декадата за вклучување на Ромите“, како и за сите заинтересирани страни.¹⁴⁹ Почнувајќи од април 2013 година, беа обработени податоците за овие показатели, од работата на Ромските здравствени медијатори за 2012.

Без оглед на сегашниот недостиг на јавно достапни податоци за индикаторите со кои треба да се мери ефикасноста на работата на Ромските здравствени медијатори, проектот генерално беше поздравен од страна на претставниците на ромските НВОи кои учествуваа во една фокус група организирана во изготвувањето на овој извештај, како и од страна на интервјуирани лица, со исклучок на еден претставник на ромска политичка партија, кој ја карактеризираше иницијативата како финта за јавноста. Генерално првите месеци од имплементација на проектот укажуваат на тоа дека овој проект е пример за добра пракса во изработка, со Ромските здравствени медијатори кои се повеќе признати како ресурс од страна на државните институции во рамките на Министерството за образование и наука, Министерството за внатрешни работи и Министерството за труд и социјална политика, како и на Министерството за здравство, од една страна и локалните ромски заедници од друга страна. Доколку во наредните месеци се потврди ова со конкретни податоци за индикаторите наведени во Рамката за систематска интеграција, мониторинг и евалуација, тоа ќе биде од клучно значење за да се обезбеди стабилно финансирање за продолжување на работата на медијаторите, како и за проширување на проектот во други општини со бројно ромско население.

148 Бранкица Младеновиќ, *Ромски здравствени медијатори во јавно здравствениот систем на Република Македонија: Рамка за системско вклучување, следење и евалуација* (Скопје: Министерство за здравство, 2011), 8.

149 *Ibid.*, 6-7.

Домување: Легализација на нелегални живеалишта

Проценувајќи дека на 70% од Ромите им недостасуваат документи за сопственост за нивните живеалишта, *Стратегијата за Ромите во Република Македонија* од 2004 ја вклучува легализација на нелегалните населби населени со Роми како специфичен приоритет.¹⁵⁰ Покрај тоа, Стратегијата препорачува дека општо мерките што водат кон бездомништво и принуденото протерување посебно треба секогаш да се избегнуваат, а неопходните иселувања да бидат надоместени со обезбедување на избор за алтернативни сместувања.¹⁵¹

Законот за постапување со бесправно изградени објекти беше усвоен во 2011 година и е предвидено да заврши со имплементација во почетокот на 2017 година.¹⁵² Дизајниран за да донесе легализација на нелегалните конструкции, кои се компатибилни со приоритетите на урбанистичкото планирање¹⁵³ и завршени пред законот да стапи во сила (почетокот на 2011), законот содржи детални информации за процесот на спроведување. Во наједноставен случај, барањето за легализација мора да го вклучуваат следново:

- Сертификација на (македонско) државјанство или копија од лична карта на подносителот на барањето (во овој случај, и сопственикот на станот кој треба да биде легализиран);
- Доказ за поврзување, записи од јавни претпријатија, или во отсуство на такви врски, заверена изјава дека станот бил изграден пред усвојувањето на *Законот*;
- Геодетски елаборат за утврдување на параметрите на станот кој треба да биде легализиран, и
- Имотен лист на земјиштето на кое е сместен станот, или друга документација со која се утврдува дека подносителот на барањето има законско право за користење на земјиштето.¹⁵⁴

Официјалната временска рамка за одлуките за легализација е шест месеци по поднесувањето на комплетното барање.¹⁵⁵ Во случај на позитивна одлука, апликантите плаќаат надомест од околу 1 € (61 македонски денари) за квадратен метар на станот, за да биде легализиран, надоместот да се плати во рок од 10 работни дена или во месечни рати, но да биде поништен за корисниците на социјална финансиска помош.¹⁵⁶ Нелегалните живеалишта за кои поднесената пријава за легализација е одбиена, од друга страна пак се предмет на уривање.¹⁵⁷

Гледајќи на големиот дел на нелегална градба кај становите населени со ромски семејства, *Законот за постапување со бесправно изградени објекти* се појавува како ветувачки од гледна точка на барањата на Ромите (и другите) за нивните домови. Со проценката извршена во почетокот на 2013 година во рамките на проект финансиран од ЕУ на Организацијата за безбедност и соработка во Европа - Канцеларија за демократски институции и човекови права "Најдобрите практики за интеграција на Ромите" идентификувани се група проблеми со кои се соочуваат Ромите во аплицирањето за легализација на нелегалните живеалишта.¹⁵⁸ Како што беше дискутирано во Поглавје II.1, личните документи и понатаму остануваат проблем за многу Роми во Македонија, како што некој кој би сакал да го легализира своето живеалиште а нема правна положба потребна за да го иницира процесот.¹⁵⁹ Додека достапните информации сугерираат дека доказот за поврзаност со јавните комунални претпријатија генерално не е проблем, потребата од геодетски елаборат наметнува финансиски

150 Министерство за труд и социјална политика, *Стратегија за Ромите во Република Македонија* (Скопје: Министерство за труд и социјална политика, 2004), Дел I.3.

151 *Ibid.*, Дел I.3.

152 Закон за постапување со бесправно изградени објекти, *Службен весник на Република Македонија* 23/2011, Член 33.

153 *Ibid.*, Член 12.

154 *Ibid.*, Член 6.

155 *Ibid.*, Член 11.

156 *Ibid.*, Член 20.

157 *Ibid.*, Член 24.

158 Освен ако поинаку не е наведено, информациите презентирани во овој и следниот став беа обезбедени од страна на Билјана Лубаровска врз основа на проценката што таа ја спроведе како консултант на проектот "Најдобрите практики за интеграција на Ромите".

159 Види исто така Tatjana Perić, *The Housing Situation of Roma Communities: Regional Roma Survey 2011 [Cостојбата на ромските заедници со домувањето: Регионална анкета за Ромите 2011]* (Bratislava: United Nations Development Programme, 2012), 42.

товар што во некои случаи е надвор од можностите на кандидатите. Друг заеднички проблем е вадењето на документација со која се утврдува дека подносителот на барањето има законско право да го користи земјиштето на кое стои нелегалното живеалиште, како што формализацијата на претходно неформалните (а понекогаш и оспорени) имотни односи наметнува дополнителни административни и финансиски барања. Овие повеќе технички проблеми настануваат како резултат на ниските нивоа на свеста кај Ромите за можноста за легализација во целина како и специфичните барања на процесот посебно.

Надвор од било какви проблеми презентирани со исполнувањето на барањата на апликацијата од страна на индивидуални кандидати, имало извештаи за злоупотреби во примената на законот од страна на општинските власти, вклучувајќи, но не ограничувајќи се на фаворизирање на членови на една политичка партија додека се бараат суми на пари надвор од пропишаните такси за да ги завршат потребните процедури за другите. Покрај тоа, општиот услов на компатибилност со приоритетите на урбанистичкото планирање прави значителни делови од некои ромски населби (вклучувајќи околу 80% од општината Шуто Оризари ромско мнозинство) неподобни за легализација во отсуство на промени на постојните закони.

Како резултат на обемот на поднесени барања и на широкиот спектар на варијации во капацитетот на општините за обработка на апликации, помалку од 13% од вкупно 354 169 апликации за легализација поднесени според *Законот за постапување со бесправно изградени објекти* биле решени до февруари 2013 година, со 42 997 апликации одобрени и 497 одбиени.¹⁶⁰ Додека околу 19% од поднесените апликации (67 172) биле во процес, во речиси две третини од сите случаи (66.1%, или 234 132) обработката била прекината во очекување на завршувањето на апликационите пакети, со краен рок изречен во јуни 2014 година за поднесување на геодетските елаборати.

Додека 36,7% од испитаниците во анкетата спроведена за потребите на овој извештај навеле дека ситуацијата во врска со легализацијата на становите населени со Роми се подобрила во текот на последните две години, точно половина од испитаниците посочиле на недостиг на промени во истиот период, додека 10,6% го изнеле ставот дека ситуацијата се влошила. Без оглед на позитивната проценка на ситуацијата од страна на значителен број од испитаниците во анкетата, сепак, малиот процент на апликации за легализација решен до денес остава отворени прашања за вистинската перспектива за легализација на нелегалните населби населени со Роми (и други). Дури и во овој момент, сепак, со наодите на Регионалното истражување за Ромите од УНДП, Светска банка и ЕК од 2011 година како и од студиите на случај спроведени во Битола и Шуто Оризари во 2012 година се обезбеди доволна основа за очекување дека значителен (ако е непознат) број на Роми ќе биде всушност оставен како бездомници по одбивањето на нивните барања за легализација.¹⁶¹ И покрај препораката на *Стратегијата за Ромите во Република Македонија* од 2004, не постои план за алтернативно сместување на раселените сопственици на срушени нелегални живеалишта.

160 Бројките дадени во овој став беа обезбедени од страна на Билјана Лубаровска од прес-конференција организирана од страна на Министерството за транспорт и врски на која таа присуствуваше како консултант на проектот "Најдобрите практики за интеграција на Ромите" во Скопје на 22 февруари 2013 година.

161 Види Центар за регионални истражувања и соработка "Студиорум," *Студија на случај Општина Битола* (Скопје: Хабитат-Македонија, 2013); Центар за регионални истражувања и соработка "Студиорум," *Студија на случај Општина Шуто Оризари* (Скопје: Хабитат-Македонија, 2013); United Nations Development Programme, "Data on Roma" [Податоци за Ромите], достапно на <http://europeandcis.undp.org/data/show/D69F01FE-F203-1EE9-B45121B12A557E1B> (посетено: 29 ноември 2012).

БИБЛИОГРАФИЈА

- Агенција за вработување на Република Македонија. Активни мерки. Веб страница [посетена на 18 декември 2012]. Достапна на <http://www.zvrm.gov.mk/?ItemID=9ED2C0A22A9107498F0DCADFD2A19D3B>.
- Aloui, Lazhar, Violeta Petroska-Beshka, and Mirjana Najchevska. 1999. *Situation Analysis of Roma Women and Children* [Ситуациона анализа на ромските жените и децата Роми]. Скопје: UNICEF.
- Асоцијација за здравствена едукација и истражување ХЕРА. 2012. *Ромски здравствен медијатор (Билтен бр. 1)*. Скопје: Асоцијација за здравствена едукација и истражување ХЕРА.
- Атанасоска-Манасиева, Милена, и Зоран Гера Маџоски. 4 декември 2012. Образование на припадниците под 20 отсто: Гостивар има ромски средношколски клас. *Дневник*.
- Ацески, Илија. 1996. *Скопје: Визија и реалност*. Скопје: Филозофски факултет.
- Bojadzieva, Aleksandra, Уредник. 2009. *MK Decade Watch 2008: Roma Activists Assess the Progress of the Decade of Roma Inclusion 2005-2015* [МК Декадна Стража 2008: Роми активисти го набљудуваат напредокот на Декадата за вклучување на Ромите 2005-2015]. Скопје: Кома.
- _____, Уредник. 2010. *MK Decade Watch 2010: Roma Activists Assess the Progress of the Decade of Roma Inclusion 2005-2015* [МК Декадна Стража 2008: Роми активисти го набљудуваат напредокот на Декадата за вклучување на Ромите 2005-2015]. Скопје: Initiative for Social Change - InSoC.
- Влада на Република Македонија. 2008. *Записник од Осумнаесетата седница на Владата на Република Македонија, одржана на 7.10.2008 година*. Скопје: Влада на Република Македонија.
- _____. 2009. *Информации за склучување на Меморандумот за соработка помеѓу Владата на Република Македонија претставувана од Министерот без ресор Неждет Мустафа, Национален координатор на Декадата за вклучување на Ромите 2005-2015 и Стратегијата за Ромите во Република Македонија и општините*. Скопје: Влада на Република Македонија.
- _____. 2011. *Извадок од Нацрт-записникот од Двесте и четвртата седница на Владата на Република Македонија, одржана на 12.01.2011 година*. Скопје: Влада на Република Македонија.
- _____. 2012. *Извештај на Владата на Република Македонија до Европската Комисија за статусот на реализација на активностите од патоказот за реализација на приоритетните цели усвоени на Пристапниот дијалог на високо ниво*. Скопје: Влада на Република Македонија.
- _____. 2012. *Отчет на работењето на Владата на Република Македонија 2011-2012*. Скопје: Влада на Република Македонија.
- White, Julia M. 2012. *Pitfalls and Bias: Entry Testing and the Overrepresentation of Romani Children in Special Education* [Замки и тенденциозност: Тестирање при уписот на децата во училиште и надпропорционалната застапеност на ромските деца во специјалното образование]. Budapest: Roma Education Fund.
- World Bank. 2005. *Decade of the Roma: Non-Roma Groups Focus Groups Discussion Macedonia* [Декадата на Ромите: Дискусија во фокус групи на не-ромските групи Македонија]. Washington, DC: World Bank.
- Gicov, Aleksandar. 2012. *Habitation of Roma Community in Kochani -- Possibilities and Solutions* [Домување на ромската заедница во Кочани – Можности и решенија]. PowerPoint презентација.
- Government of the Republic of Macedonia. 2009. *Information on the Conclusion of Memorandum for Cooperation between the Government of the Republic of Macedonia Represented by the Minister without Portfolio Nezdet*

Mustafa, the National Coordinator of the Decade of Roma Inclusion 2005-2015 and the Roma Strategy in Republic of Macedonia and the Municipalities [Информација за заклучување Меморандум за соработка помеѓу Владата на Република Македонија претставена од Министерот без ресор Неждет Мустафа, Националниот координатор на Декадата за вклучување на Ромите 2005-2015 и Стратегијата за Ромите во Република Македонија и општините]. Skopje: Government of the Republic of Macedonia.

Grozdanovska Dimiškovska, Ljubica. 2012. "Racial Profiling on Macedonia's Borders? [Расно профилирање на македонските границите на Македонија?]" Веб страница [посетена 18 декември 2012]. Достапна на <http://www.tol.org/client/article/23232-macedonia-roma-profiling-eu.html>.

Delegation of the European Union to the former Yugoslav Republic of Macedonia. 2012. *EuropeAid/132-767/L/ACT/MK: Strengthening the Role of Civil Society in Promoting Human Rights and Democratic Reform* [EuropeAid/132-767/L/ACT/MK: ПоЗажакнување на улогата на граѓанското општество во промовирањето на човековите права и демократските реформи]. Skopje: Delegation of the European Union to the former Yugoslav Republic of Macedonia.

_____. 2012. *EuropeAid/132192/L/ACT/MK: IPA 2009/2010/2011 Cross-border Programme between the former Yugoslav Republic of Macedonia and Albania* [EuropeAid/132192/L/ACT/MK: IPA 2009/2010/2011 Прекуграничната програма помеѓу поранешна југословенска Република Македонија и Албанија]. Skopje: Delegation of the European Union to the former Yugoslav Republic of Macedonia.

DeMarchi, Giorgia. 2010. *Status Report: Implementation of the Action Plan on Improving the Situation of Roma and Sinti within the OSCE Area* [Извештај на статусот: Имплементација на Акциониот план за подобрувањето на состојбата на Ромите и Синтите во областа на дејствување на ОБСЕ]. Skopje: OSCE Spillover Monitor Mission to Skopje and Ministry of Labour and Social Policy.

Државен завод за статистика. 2011. *Статистички годишник на Република Македонија 2011*. Скопје: Државен завод за статистика.

_____. 2012. „Пазар на труд.“ Веб страница [посетена 22 април 2013]. Достапна на <http://www.stat.gov.mk/OblastOpsto.aspx?id=14>.

Eminova, Enisa, Nadica Janeva, и Violeta Petroska-Beška. 2011. *Roma Early Childhood Inclusion: Macedonian Report* [Инклузија на Ромите во раното детство: Македонски извештај]. Budapest: Open Society Foundations, Roma Education Fund, and UNICEF.

Eminova, Enisa, и Neda Milevska-Kostova. 2008. *Report on the Condition of Housing and Health in Roma Community in Republic of Macedonia* [Заедницата на Ромите во Република Македонија: Состојби и предизвици во домување и здравство]. Gostivar: Humanitarian and Charitable Roma Association "Mesečina".

European Commission. 2009. *Vademecum: The 10 Common Basic Principles on Roma Inclusion* [Вадемекум: 10те заеднички основни принципи за вклучувањето на Ромите]. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.

_____. 2012. "Europe 2020 – The EU Strategy for Smart, Sustainable and Inclusive Growth [Европа 2020 – Стратегијата на ЕУ за паметен, одржлив и инклузивен раст]." Веб страница [посетена 13 февруари 2013]. Достапна на http://ec.europa.eu/economy_finance/structural_reforms/europe_2020/index_en.htm.

European Court of Human Rights. 2002. *European Convention on Human Rights* [Европска конвенција за човекови права]. Strasbourg: Council of Europe.

_____. 2007. *Case of Jasar v. the former Yugoslav Republic of Macedonia (Application no. 69908/01)* [Случај на Јашар v. поранешна југословенска Република Македонија (Барање бр. 69908/01)]. Strasbourg: Council of Europe.

_____. 2008. *Case of Dzeladinov and Others v. the former Yugoslav Republic of Macedonia (Application no. 13252/02)* [Случај на Целадинов v. поранешна југословенска Република Македонија (Барање бр. 13252/02)]. Strasbourg: Council of Europe.

_____. 2008. *Case of Sulejmanov v. the former Yugoslav Republic of Macedonia (Application no. 69875/01)* [Случај на Сулејманов v. поранешна југословенска Република Македонија (Барање бр. 69875/01)]. Strasbourg: Council of Europe.

European Roma Rights Centre. 2012. *Macedonia: EU Enlargement Programme 2012 ERRC Report* [Македонија: Извештај на Европскиот центар за правата на ромите за програмата за проширувањето на ЕУ за 2012 година]. Budapest: European Roma Rights Centre.

_____. 2013. *Parallel Report by the European Roma Rights Centre Concerning Macedonia for Consideration by the Committee on the Elimination of Discrimination Against Women at Its 54th Session (11 February - 1 March 2013)* [Паралелен извештај од Европскиот центар за правата на Ромите за Македонија за разгледување од Комитетот за елиминација на дискриминацијата врз жените на својата 54-та седница (11 февруари – 1 март 2013)]. Budapest: European Roma Rights Centre.

European Roma Rights Centre и National Roma Centrum. 2012. *Fact Sheet: Overrepresentation of Romani Children in Special Education in Macedonia* [Листа на факти: Преголема застапеност на децата Роми во специјалното образование во Македонија]. Budapest: European Roma Rights Centre.

_____. 2012. *Letter to Mr Spiro Ristovski (Minister of Labour and Social Policy), Mr Pance Krlev (Minister of Education and Science), and Mr Nikola Todorov (Minister of Health)* [Писмо до г-динот СпиРО Ристовски (Министер за труд и социјална политика), г-дин Панче Крлев (Министер за образование и наука) и г-дин Никола Тодоров (Министер за здравство)]. Budapest: European Roma Rights Centre.

Здружение за еманципација, солидарност и еднаквост на жените на РМ. 2012. *Програма за работа на ЕСЕ*. Скопје: Здружение за еманципација, солидарност и еднаквост на жените на РМ.

Ivanov, Andrey, Jaroslav Kling, and Justin Kagin. 2012. *Integrated Household Surveys Among Roma Populations: One Possible Approach to Sampling Used in the UNDP-World Bank-EC Regional Roma Survey 2011* [Интегрирани анкети на домаќинствата кај ромските популации: Еден можен пристап за дизајнирање примерок користен во Регионалната анкета за Ромите на УНДП, Светска банка и ЕК]. Bratislava: United Nations Development Programme.

Kanev, Krasimir. 1996. Dynamics of Inter-Ethnic Tensions in Bulgaria and the Balkans [Динамиката на меѓуетничките тензии во Бугарија и на Балканот]. *Balkan Forum* 4, no. 2: 213-52.

Клековски, Сашо. 2011. Меѓуетничките односи во Македонија. Скопје: Македонски центар за меѓународна соработка.

Комисија за заштита од дискриминација. 2012. „Членови“. Веб страница [посетена 6 јануари 2013]. Достапна на <http://www.kzd.mk/mk/za-kzd/clenovi>.

Kotevska, Biljana. 2012. *Executive Summary: Country Report Macedonia (FYR) 2011 on Measures to Combat Discrimination* [Извршно резиме: Извештај на ниво на земјата за Македонија (БЈР) за 2011 година за мерките за борбата против дискриминацијата]. Brussels: European Network of Legal Experts in the Non-Discrimination Field.

Kóczé, Angéla. 2012. *Civil Society, Civil Involvement and Social Inclusion of the Roma* [Граѓанство општество, граѓанско учество и социјална инклузија на Ромите]. Bratislava: United Nations Development Programme.

Министерство за здравство. 2011. *Записник од состанокот на Комисијата за избор на ромски здравствени медијатори од редот на лицата кои ја посетувале и успешно ја завриле обуката за ромски здравствен медијатор, утврдена од Министерството за здравство со Решение бр. 07-10624/1 од 04.11.2011 година, одржана на 11.11.2011 во просорите на Министерството за здравство*. Скопје: Министерство за здравство.

_____. 2012. „Ромски здравствени медијатори.“ Веб страница [посетена 15 февруари 2013]. Достапна на <http://mz.gov.mk/romski-zdravstveni-medijatori-2/>.

Министерство за образование и наука. 2007. *Наставна програма за шесто одделение: Јазик и култура на Ромите*. Скопје: Министерство за образование и наука.

_____. 2010. *Прирачник за заштита и спречување на дискриминацијата во воспитно-образованиот систем во Република Македонија*. Скопје: Министерство за образование и наука.

Министерство за надворешни работи. 2013. *Заеднички основен документ*. Скопје: Министерство за надворешни работи.

- Министерство за образование и наука. 2007. *Наставна програма за шесто одделение: Јазик и култура на Ромите*. Скопје: Министерство за образование и наука.
- _____. 2010. *Прирачник за заштита и спречување на дискриминацијата во воспитно-образовниот систем во Република Македонија*. Скопје: Министерство за образование и наука.
- Министерство за труд и социјална политика. 2004. *Стратегија за Ромите во Република Македонија*. Скопје: Министерство за труд и социјална политика.
- _____. 2008. *Проект: Ромски информативни центри*. Скопје: Министерство за труд и социјална политика.
- _____. 2009. *Оперативен план за активните програми и мерки за вработување за 2009 година*. Скопје: Министерство за труд и социјална политика.
- _____. 2009. *Програма за работа и акционен план на Ромските информативни центри – РИЦ за периодот 2010-2012 година*. Скопје: Министерство за труд и социјална политика.
- _____. 2009. *Ревизија на Националните акциски планови од „Декадата за вклучување на Ромите 2005-2012“ и Стратегија за Ромите во Република Македонија за период 2009-2011*. Скопје: Министерство за труд и социјална политика.
- _____. 2010. *Национален акциски план за унапредување на општествената положба на Ромите во Р. Македонија 2011-2013*. Скопје: Министерство за труд и социјална политика.
- _____. 2010. *Оперативен план за активните програми и мерки за вработување за 2010 година*. Скопје: Министерство за труд и социјална политика.
- _____. 2010. *Правилник за внатрешна организација на Министерство за труд и социјална политика*. Скопје: Министерство за труд и социјална политика.
- _____. 2011. *Извештај од оценка на Стратегијата на Ромите: Резиме*. Скопје: Министерство за труд и социјална политика.
- _____. 2011. *Оперативен план за активните програми и мерки за вработување за 2011 година*. Скопје: Министерство за труд и социјална политика.
- _____. 2011. *Оперативен план за активните програми и мерки за вработување за 2012-2013 година*. Скопје: Министерство за труд и социјална политика.
- _____. 2011. *Стратегија за интензивирање на социјалната инклузија на Ромите во системот на социјалната заштита во Република Македонија за периодот 2012-2014 г.* Скопје: Министерство за труд и социјална политика.
- _____. 2012. *Годишен извештај за имплементација на Националниот акциски план за унапредување на општествената состојба на Ромките во Република Македонија 2011-2013 за 2012 година*. Скопје: Министерство за труд и социјална политика.
- _____. 2012. *Заврши процесот на ревизија на постоечките и развој на нови ЈАП-ови. Поддршка за имплементацијата на Стратегијата за Ромите*, бр. 5: 2. Достапен на http://www.mtsp.gov.mk/WBStorage/Files/pet_vesnik.pdf.
- _____. 2012. *Извештај за оцена на Ромските информативни центри: Клучни забелешки*. Скопје: Министерство за труд и социјална политика.
- _____. 2012. *Изменување и дополнување на Оперативниот план за активните програми и мерки за вработување за 2012-2013 година*. Скопје: Министерство за труд и социјална политика.
- _____. 2012. *Успешно заврши заедничкото спроведување на приоритетни мерки од ЈАП-овите. Поддршка за имплементацијата на Стратегијата за Ромите*, бр. 5: 3. Достапен на http://www.mtsp.gov.mk/WBStorage/Files/pet_vesnik.pdf.
- Ministry of Education and Science and OSCE HCNM. 2009. *Steps Toward Integrated Education in the Education System of the Republic of Macedonia [Чекори кон интегрираното образование во образовниот систем на Република Македонија]*. Скопје: Ministry of Education and Science.

- Ministry of Finance. 2011. *EuropeAid/133-337/L/ACT/MK: Support to Enhancement of Sustainability and Development of an Active Civil Society [EuropeAid/133-337/L/ACT/MK: Поддршка за унапредување на одржливоста и развој на активно граѓанско општество]*. Скопје: Ministry of Finance.
- Мишев, Стојан. 2012. *Анализа на состојбата во областа на домувањето на Ромите во Шито Оризари*. Скопје: Хабитат – Македонија.
- Младеновиќ, Бранкица. 2011. *Ромски здравствени медијатори во јавно здравствениот систем на Република Македонија: Рамка за системско вклучување, следење и евалуација*. Скопје: Министерство за здравство.
- Најчевска, Мирјана. 2001. Средното образование како фактор на меѓуетничката (не)толеранција. *Изворите и факторите на меѓуетничката (не)толеранција во процесите на образованието*. Уред. Мирјана Најчевска и Наташа Габер. Скопје: Институт за социолошки и политичко-правни истражувања.
- Народен правобранител. 2010. *Информација на Народниот правобранител по посетата на посебните основни училишта „Златан Сремац“ и „Иднина“ Скопје, „Св. Климент Охридски“ Ново Село и Државното средно училиште за образование и рехабилитација „Св. Наум Охридски“ Скопје и „Искра“ Штип*. Скопје: Народен правобранител.
- _____. 2012. *Годишен Извештај 2011*. Скопје: Народен правобранител.
- O’Higgins, Niall. 2012. *Roma and Non-Roma in the Labour Market in Central and South Eastern Europe [Ромите и не-Роми на пазарот на трудот во Централна и Југоисточна Европа]*. Bratislava: United Nations Development Programme.
- Official Journal of the European Communities. 2000. Council Directive 2000/43/EC of 29 June 2000 Implementing the Principle of Equal Treatment between Persons Irrespective of Racial or Ethnic Origin [Директива на Советот 2000/43/EC од 29 јуни 2000 година за спроведување на принципот на еднаков третман на луѓето без оглед на расно или етничко потекло]. *Official Journal of the European Communities*, no. 180.
- _____. 2000. Council Directive 2000/78/EC of 27 November 2000 Establishing a General Framework for Equal Treatment in Employment and Occupation [Директива на Советот 2000/78/EC од 27 ноември 2000 година за воспоставување на општа рамка за еднаков третман во вработувањето и занимањата]. *Official Journal of the European Communities*, no. 303.
- Павловски, Борјан. 2008. *Здравјето, здравствена заштита и влијанијата врз здравјето кај Ромите во Република Македонија*. Скопје: Здружение за еманципација, солидарност и еднаквост на жените во Република Македонија – ЕСЕ.
- Perić, Tatjana. 2012. *The Housing Situation of Roma Communities: Regional Roma Survey 2011 [Состојбата на ромските заедници со домувањето: Регионална анкета за Ромите 2011]*. Bratislava: United Nations Development Programme.
- Плусинфо. 2012. „Шлаканици летаат во ОУ ‘Страшо Пинџур’ како од шега.“ Веб страница [посетена 24 април 2013]. Достапна на <http://www.plusinfo.mk/vest/72413/Shlakanici-leta-at-vo-OU-Strasho-Pingzur-kako-od-shega>.
- _____. 2012. „Уште едно Ромче изеде котек во ОУ ‘Страшо Пинџур’ во Ѓорче Петров.“ Веб страница [посетена 24 април 2013]. Достапна на <http://www.plusinfo.mk/vest/71423/Ushte-edno-Romche-izede-kjotek-vo-OU-Strasho-Pingzur-vo-Gjorche-Petrov>.
- Project on Ethnic Relations. 2003. *The Romani “Mahalas” (Neighborhoods) of Southeastern Europe: Politics, Poverty and Ethnic Unrest [Ромските „маала“ (населби) во Југоисточна Европа: Политика, сиромаштија и етнички немири]*. Princeton: Project on Ethnic Relations.
- Реџеџи, Надир. 2007. *Заедницата на Роми во Република Македонија: Состојби и предизвици во образованието и вработувањето*. Гостивар: Хуманитарно и добротворно здружение на Ромите „Месечина“.
- Roma Center Skopje. 2013. *Submission to CEDAW: Commentary on the Realization of the Romani Women Rights with Focus on the 2006 CEDAW Committee Recommendation No. 28 [За доставување/Поднесување до CEDAW: Коментар за реализацијата на правата на жените ромки со акцент фокус на Препораката вр. 28 од Комитетот на CEDAW]*. Skopje: Roma Center Skopje.

Roma Education Fund. 2012. *Country Assessment: Macedonia [Национална проценка: Македонија]*. Budapest: Roma Education Fund.

Ромски експертски групи за интеграција на Ромите. 2005. *Ромите за интеграцијата: Анализа и препораки*. Скопје: European Centre for Minority Issues.

_____. 2006. *Ромите за интеграцијата II: Анализа и препораки*. Скопје: European Centre for Minority Issues.

Schaaf, Marta. 2011. *Roma Health Mediators: Successes and Challenges [Ромски здравствени медијатори: Успеси и предизвици]*. New York: Open Society Foundations.

Симоска, Емилија, Наташа Габер, Анета Јовевска, Петар Атанасов, и Климе Бабунски. 2008. *Колку е инклузивно македонското општество*. Скопје: Фондација Институт отворено општество – Македонија.

Службен весник на Република Македонија. 1994. Устав на Република Македонија. *Службен весник на Република Македонија*, бр. 52.

_____. 1996. Правилник за критериумите и начинот на остварување на основното образование на учениците со пречки во развојот. *Службен весник на Република Македонија*, бр. 27.

_____. 1997. Закон за народниот правобранител. *Службен весник на Република Македонија*, бр. 7.

_____. 2000. Закон за здравствено осигурување. *Службен весник на Република Македонија*, бр. 25.

_____. 2000. Правилник за оцена на специфичните потреби на лицата со пречки во физичкиот или психичкиот развој. *Службен весник на Република Македонија*, бр. 30.

_____. 2001. Амандмани IV, V, VI, VII, VIII, IX, X, XI, XII, XIII, XIV, XV, XVI, XVII и XVIII на Уставот на Република Македонија. *Службен весник на Република Македонија*, бр. 91.

_____. 2003. Закон за народниот правобранител. *Службен весник на Република Македонија*, бр. 60.

_____. 2008. Закон за заштита на правата на пациентите. *Службен весник на Република Македонија*, бр. 82.

_____. 2008. Закон за основното образование. *Службен весник на Република Македонија*, бр. 103.

_____. 2009. Закон за евиденции во областа на здравството. *Службен весник на Република Македонија*, бр. 2.

_____. 2009. Закон за изменување и дополнување на Законот за здравствено осигурување. *Службен весник на Република Македонија*, бр. 6.

_____. 2009. Закон за социјалната заштита. *Службен весник на Република Македонија*, бр. 79.

_____. 2010. Закон за државните службеници. *Службен весник на Република Македонија*, бр. 76.

_____. 2010. Закон за изменување и дополнување на Законот за основното образование. *Службен весник на Република Македонија*, бр. 33.

_____. 2010. Закон за изменување и дополнување на Законот за основното образование. *Службен весник на Република Македонија*, бр. 116.

_____. 2010. Закон за изменување и дополнување на Законот за основното образование. *Службен весник на Република Македонија*, бр. 156.

_____. 2010. Закон за спречување и заштита од дискриминација. *Службен весник на Република Македонија*, бр. 50.

_____. 2011. Закон за изменување и дополнување на Законот за основното образование. *Службен весник на Република Македонија*, бр. 18.

_____. 2011. Закон за изменување и дополнување на Законот за основното образование. *Службен весник на Република Македонија*, бр. 51.

- _____. 2011. Закон за изменување и дополнување на Законот за социјалната заштита. *Службен весник на Република Македонија*, бр. 36.
- _____. 2011. Закон за изменување и дополнување на Законот за социјалната заштита. *Службен весник на Република Македонија*, бр. 51.
- _____. 2011. Закон за постапување со бесправно изградени објекти. *Службен весник на Република Македонија*, бр. 23.
- _____. 2012. Национална годишна програма за јавно здравје во Република Македонија за 2012 година. *Службен весник на Република Македонија*, бр. 8.
- _____. 2012. Програма за активна здравствена заштита на мајките и децата во Република Македонија во 2012 година. *Службен весник на Република Македонија*, бр. 8.
- _____. 2012. Програма за задолжителна имунизација на населението во Република Македонија за 2012 година. *Службен весник на Република Македонија*, бр. 8.
- _____. 2012. Програма за превентивни мерки за спречување на туберкулозата кај населението во Република Македонија за 2012 година. *Службен весник на Република Македонија*, бр. 8.
- _____. 2012. Програма за систематски прегледи на учениците и студентите во Република Македонија за 2012 година. *Службен весник на Република Македонија*, бр. 8.
- _____. 2012. Закон за еднакви можности на жените и мажите. *Службен весник на Република Македонија*, бр. 6.
- _____. 2012. Закон за здравствена заштита. *Службен весник на Република Македонија*, бр. 43.
- _____. 2012. Закон за изменување и дополнување на Законот за основното образование. *Службен весник на Република Македонија*, бр. 6.
- _____. 2012. Закон за изменување и дополнување на Законот за постапување со бесправно изградени објекти. *Службен весник на Република Македонија*, бр. 155.
- Спасовски, Огнен, Сафет Балажи, и Ебен Фридман. 2010. *Политики и практики на мапирање за подготовка на наставниците за инклузивно образование во контекст на социјален и културен диверзитет: Извештај за поранешна југословенска Република Македонија*. Торино: Европска тренинг фондација.
- Државен завод за статистика. 2011. Статистички годишник на Република Македонија 2011. Скопје: Државен завод за статистика.
- Стојаноска, Биљана. 2012. Придонесот на ИПА фондовите за развојот на човечки капитал во Република Македонија. *Користење на фондовите на ЕУ во Република Македонија: Ефикасност, влијание и апсорпционен капацитет*. Скопје: European Policy Initiative и Friedrich Ebert Stiftung.
- Тасева, Емилија. 2012. ИПА компонента I за европски институции за гарантирање на демократијата, владеење на правото, човекови права, заштита на малцинства. *Користење на фондовите на ЕУ во Република Македонија: Ефикасност, влијание и апсорпционен капацитет*. Скопје: European Policy Initiative и Friedrich Ebert Stiftung.
- Ќосевска, Елена, Стефанка Перева, Надица Ташева, и Елена Стојановска. 2012. *Информација за здравствената состојба и здравствената заштита на Ромите во Република Македонија 2012*. Скопје: Институт за јавно здравје на Република Македонија.
- United Nations Development Programme. 2011. „Data on Roma [Податоци за Ромите].“ Веб страница [посетена 29 ноември 2012]. Достапна на <http://europeandcis.undp.org/data/show/D69F01FE-F203-1EE9-B45121B12A557E1B>.
- Framework Agreement. 2001. “Framework Agreement [Рамковен договор].” Веб страница [посетена 23 февруари 2013]. Достапна на http://faq.macedonia.org/politics/framework_agreement.pdf.
- Центар за регионални истражување и соработка „Студиорум“. 2013. *Студија на случај Општина Битола*. Скопје: Хабитат-Македонија.

_____. 2013. *Студија на случај Општина Шуто Оризари*. Скопје: Хабитат-Македонија.

Chachipe. 2012. *Selective Freedom: The Visa Liberalisation and Restrictions on the Right to Travel in the Balkans* [Селективна слобода: Визната либерализација и ограничувања на правото да се патува на Балканот].
Bérelange: Chachipe.

АНЕКС 1

Интервјуирани личности и учесници во фокус групите

Табела А1.1 Интервјуирани личности

Име	Афилијација	Датум на интервјутото
Чупи, Реџеп Али	Министерство за образование и наука	13 Ноември 2012
Фрлковски, Младен	Министерство за труд и социјална политика	18 Февруари 2013 (писмени одговори)
Ибрахими, Ибрахим	Унија на Роми	14 Ноември 2012
Ибраимовски, Самка	Странка за целосна еманципација на Ромите	14 Ноември 2012
Камбери, Мабера	Министерство за труд и социјална политика	20 Ноември 2012
Лубаровска, Билјана	Организација за обезбедување на соработка во Европа- Канцеларија за демократски институции и човекови права	4 Март 2013
Мемеди, Сенад	Министерство за здравство	12 Ноември 2012
Мемедова, Азбија	Ромски центар во Скопје	17 Декември 2012
Миновски, Душко	Комисија за заштита од дискриминација	20 Ноември 2012
Салиу, Шабан	Демократски сили на Ромите	23 Ноември 2012

Табела А1.2 Учесници во фокус групите со претставници од ромските НВОи (Скопје, 5 Декември 2012)

Име	Организација	Град
Абдулов, Зекир	Кхам	Делчево
Исеини, Шаип	Сумнал	Скопје
Камберовска, Дилбера	Даја	Куманово
Казимоски, Билент	Рома СОС	Прилеп
Шабан, Сонгул	Ромски центар Скопје	Скопје
Шаиновски, Сејнур	Национален ромски центар	Куманово
Шиковска, Љатифе	Амбрела	Скопје

Табела А1.3 Учесници во фокус група за образование со родители Роми (Скопје, 19 Февруари 2013)

Име	Населба	Град
Абди, Мирсада	Шуто Оризари	Скопје
Абдули, Ганимет	Шуто Оризари	Скопје
Азир, Мереме	Шуто Оризари	Скопје
Дехран, Амет	Шуто Оризари	Скопје
Илџаз, Елвис	Топана	Скопје
Исмаил, Пакизе	Шуто Оризари	Скопје
Керим, Фатима	Шуто Оризари	Скопје
Ќамуран, Исмаил	Шуто Оризари	Скопје
Лиман, Мина	Шуто Оризари	Скопје
Мемедов, Бернат	Шуто Оризари	Скопје

Табела А1.4 Учесници во фокус група за образование со даватели на услуги (Скопје, 20 Февруари 2013)

Име	Афилијација	Град
Андонакис, Анета	Специјално Основно Училиште “Златан Сремац”	Скопје
Демир, Љатиф	Биро за развој на образованието	Скопје
Мемедов, Аздријан	Ромаверзитас	Скопје
Митревска, Роберта	Специјално Основно Училиште “Златан Сремац”	Скопје
Петровска, Ивана	Предучилишна установа “8 Април” (Шуто Оризари)	Скопје
Симевска, Виолета	Предучилишна установа “8 Април” (Шуто Оризари)	Скопје
Велковска, Ирена	Дневен центар за деца од улица	Скопје
Заковска, Александра	Дневен центар за деца од улица	Скопје

АНЕКС 2

Прашања за интервјуа

Агенција за вработување

1. Колкав е степенот на невработеност кај Ромите во споредба со вкупното население во Република Македонија? (На што се должи тој степен на невработеност?)
2. Дали гледате некои промени – позитивни или негативни – во ситуацијата на Ромите во последнава година дена? (Доколку да, на што се должат тие промени?)
3. Што прави Агенцијата за зголемувањето на вработеноста кај Ромите?
 - Дали Агенцијата нуди некои програми насочени кон Ромите?
 - i. Доколку има, кои се тие програми? Од каде потекнуваат? Од кога се имплементираат? Со какви резултати? (Како да ги добиеме документите во кои програмите се претставени?)
 - ii. Доколку нема, зошто нема такви програми?
 - iii. Како се жените Ромки опфатени во релевантните програми на Агенцијата (во споредба со мажите Роми)?
4. Како ја проценувате работата на Националното координативно тело во спроведувањето на Стратегијата и Националните акциони планови за Ромите? (Зошто? Каков потенцијал за подобрување?)
5. Кои се идните планови Агенцијата за справување со предизвиците и проблеми на ромската заедница во Македонија?
6. Дали имате некоја препорака за Европската комисија во врска со Ромите?

Државен завод за статистика

1. Каква е ситуацијата на Ромите во споредба со останатите жители на Република Македонија?
2. Дали гледате некои промени – позитивни или негативни – во ситуацијата на Ромите во последнава година дена? (Доколку да, на што се должат тие промени?)
3. Како го проценувате досегашното спроведување на Националните акциони планови? (Позитивни страни? Негативни страни? Разлики помеѓу поединечните Национални акциони планови? Каков потенцијал за подобрување? Достапност на податоци за индикаторите во Националните акциони планови?)
4. Како ја проценувате работата на Националното координативно тело во спроведувањето на Стратегијата и Националните акциони планови за Ромите? (Зошто? Каков потенцијал за подобрување?)
5. Какви податоци се достапни преку Државниот завод за статистика во врска со значењето на следниве мерки за ситуацијата на Ромите:

- a. Процедури за запишување на децата во специјалните училишта?
 - b. Активни мерки за вработување?
 - c. Ромски здравствени медијатори?
 - d. Закон за легализација?
 - e. Закон за спречување и заштита од дискриминација?
6. Кои се идните планови на Државниот завод за статистика за справување со предизвиците и проблеми на ромската заедница во Македонија?
 7. Дали имате некоја препорака за Европската комисија во врска со Ромите?

Комисија за заштита од дискриминација

1. Каква е ситуацијата на Ромите во споредба со останатите жители на Република Македонија кога станува збор за дискриминација? (Со какви проблеми се соочуваат Ромите во оваа област? Со какви проблеми се соочуваат жените Ромки во оваа област?)
2. Каква е врската помеѓу степен на дискриминација врз Ромите и број преставки од Роми?
3. Дали гледате некои промени – позитивни или негативни – во ситуацијата на Ромите во последнава година дена? (Доколку да, на што се должат тие промени?)
4. Каква е врската помеѓу работата Комисијата за заштита од дискриминација од една страна и Стратегијата и Националните акциони планови за Ромите од друга страна?
5. Како ја проценувате работата на Националното координативно тело во спроведувањето на Стратегијата и Националните акциони планови за Ромите? (Зошто? Каков потенцијал за подобрување?)
6. Како го проценувате влијанието на досегашното спроведување на Законот за спречување и заштита од дискриминација врз ситуацијата на Ромите? (Каков потенцијал за подобрување?)
7. Како ја проценувате достапноста на Комисијата за заштита од дискриминација за Ромите? (Позитивни страни? Негативни страни? Каков потенцијал за подобрување?)
8. Каква е институционалната врска помеѓу Комисија за заштита од дискриминација и Народниот правобранител и? (Како се разликуваат улогите на двете институции? Дали граѓаните се доволно информирани за улогите на двете институции и врската помеѓу нив?)
9. Какви се вашите размислувања околу следните мерки и нивното значење за ситуацијата на Ромите:
 - a. Процедури за запишување на децата во специјалните училишта?
 - b. Активни мерки за вработување?
 - c. Ромски здравствени медијатори?
 - d. Закон за легализација?
 - e. Закон за спречување и заштита од дискриминација?

Министерство за здравство

1. Каква е ситуацијата на Ромите во споредба со останатите жители на Република Македонија во областа здравство? (Со какви проблеми се соочуваат Ромите генерално во пристап до здравството? Со какви проблеми се соочуваат жените Ромки во пристап до здравството?)
2. Дали гледате некои промени – позитивни или негативни – во ситуацијата на Ромите во последнава година дена? (Доколку да, на што се должат тие промени?)

3. Што прави Министерството за потребите на Ромите во областа здравство? (Што прави Министерството за потребите на жените Ромки?)
4. Дали Министерството има специфични мерки и/или политики за Ромите во областа здравство?
 - a. Доколку има, кои се тие мерки/политики? Од каде потекнуваат? Од кога се имплементираат? (Како да ги добиеме документите во кои мерките/политиките се претставени?)
 - b. Доколку нема, зошто нема такви мерки/политики?
5. Какви податоци се на располагање во врска со здравствената состојбата кај Ромите? Какви податоци се на располагање во врска со ефектите на преземените мерки на Ромите?
6. Како го проценувате досегашното спроведување на Националниот акционен план за здравство? (Позитивни страни? Негативни страни? Каков потенцијал за подобрување? Достапност на податоци за индикаторите во Националните акциони планови?)
7. Како ја проценувате работата на Националното координативно тело во спроведувањето на Стратегијата и Националните акциони планови за Ромите? (Зошто? Каков потенцијал за подобрување?)
8. Кои се идните планови на Министерството за справување со предизвиците и проблеми на ромската заедница во Македонија?
9. Дали имате некоја препорака за Европската комисија во врска со Ромите?

Министерство за образование и наука

1. Каква е ситуацијата на Ромите во споредба со останатите жители на Република Македонија во областа образование? (Со какви проблеми се соочуваат?)
2. Дали гледате некои промени – позитивни или негативни – во ситуацијата на Ромите во последнава година дена? (Доколку да, на што се должат тие промени?)
3. Што прави Министерството за потребите на Ромите во:
 - a. Основно образование?
 - b. Средно образование?
 - c. Високо образование?
4. Кои мерки насочени кон Ромите ги нуди Министерството?
 - a. Од каде потекнуваат? Од кога се имплементираат? (Како да ги добиеме документите во кои мерките/политиките се претставени?)
 - b. Дали Министерството има специфични мерки насочени кон девојките и жените Ромки?
5. Што прави Министерството за намалувањето на:
 - a. Ситуации во кои учениците Роми учат одвоени од учениците не-Роми?
 - b. Запишување на Роми со просечен (или надпросечен) интелект во училишта за децата со пречки во развој?
6. Како го проценувате досегашното спроведување на Националниот акционен план за образование? (Позитивни страни? Негативни страни? Каков потенцијал за подобрување? Достапност на податоци за индикаторите во Националните акциони планови?)
7. Како ја проценувате работата на Националното координативно тело во спроведувањето на Стратегијата и Националните акциони планови за Ромите? (Зошто? Каков потенцијал за подобрување?)

8. Кои се идните планови на Министерството за справување со предизвиците и проблеми на ромската заедница во Македонија?
9. Дали имате некоја препорака за Европската комисија во врска со Ромите?

Министерство за транспорт и врски

1. Каква е ситуацијата на Ромите во споредба со останатите жители на Република Македонија во областа домување? (Со какви проблеми се соочуваат?)
2. Дали гледате некои промени – позитивни или негативни – во ситуацијата на Ромите во последнава година дена? (Доколку да, на што се должат тие промени?)
3. Што прави Министерството за подобрувањето на условите за живеење кај Ромите?
 - a. Дали министерството има специфични мерки и/или политики за Ромите во областа домување?
 - i. Доколку има, кои се тие мерки/политики? Од каде потекнуваат? Од кога се имплементираат? (Како да ги добиеме документите во кои мерките/политиките се претставени?)
 - ii. Доколку нема, зошто нема такви мерки/политики?
4. Како оди соработката меѓу Министерството и Националниот координатор за имплементацијата на Стратегијата и Декадата (Министерот без ресор Неждет Мустафа)?
5. Како го проценувате досегашното спроведување на Националниот акционен план за домување? (Позитивни страни? Негативни страни? Каков потенцијал за подобрување? Достапност на податоци за индикаторите во Националните акциони планови?)
6. Како ја проценувате работата на Националното координативно тело во спроведувањето на Стратегијата и Националните акциони планови за Ромите? (Зошто? Каков потенцијал за подобрување?)
7. Колку Министерството за транспорт и врски вложува во Шуто Оризари? (Дали го сметате Шуто Оризари за гето? Дали треба да се вложува во гетоа?)
8. Колку и како мислите дека законот за легализација на дивоградбите ќе им помогне на Ромите?
9. Кои се идните планови на Министерството за справување со предизвиците и проблеми на ромската заедница во Македонија?
10. Дали имате некоја препорака за Европската комисија во врска со Ромите?

Министерство за труд и социјална политика

1. Каква е социјалната и економска ситуација на Ромите во споредба со останатите жители на Република Македонија? Колкав е степенот на невработеност кај Ромите во споредба со вкупното население во Република Македонија? Колку има корисници на социјална помош (Роми/вкупно)?
2. Дали гледате некои промени – позитивни или негативни – во ситуацијата на Ромите во последнава година дена? (Доколку да, на што се должат тие промени?)
3. Кои програми насочени кон Ромите ги нуди Министерството? (Од каде потекнуваат? Од кога се имплементираат? (Како да ги добиеме документите во кои програмите се претставени?)
4. Зошто беше основано Одделението за имплементација на Декадата и Стратегијата? Зошто во рамките на Министерството за труд и социјална политика? (Кои се предностите и недостатоците на овој аранжман?)

5. Каква и институционална врска помеѓу Одделението за имплементација на Декадата и Стратегијата од една страна и Националниот координатор за Декадата и Стратегијата (Министерот без ресор и неговиот Кабинет) од друга страна?
6. Како ја проценувате координацијата помеѓу Одделението и Министерот без ресор? (Позитивни страни? Негативни страни? Каков потенцијал за подобрување?)
7. Како ја проценувате координацијата помеѓу Одделението и другите институции кои носат одговорност за имплементацијата на Националните акциони планови? (Позитивни страни? Негативни страни? Каков потенцијал за подобрување?)
8. Дали се планира ревизија на Националните акциони планови? (Доколку да, кога? Во што ќе се разликуваат новите Национални акциони планови од претходните?)
9. Каква е врската помеѓу Националните акциони планови за вработување, домување, здравство и образование од една страна и Националниот акционен план за жените Ромки од друга страна?
10. Како го проценувате досегашното спроведување на Националните акциони планови? (Позитивни страни? Негативни страни? Разлики помеѓу поединечните Национални акциони планови? Каков потенцијал за подобрување? Достапност на податоци за индикаторите во Националните акциони планови?)
11. Како ја проценувате работата на Националното координативно тело во спроведувањето на Стратегијата и Националните акциони планови за Ромите? (Зошто? Каков потенцијал за подобрување?)
12. Кои се процедурите за финансирањето на мерките предвидените во Националните акциони планови? (Колку се ефикасни тие процедури? Зошто?)
13. Како го проценувате досегашното спроведување на Стратегијата и Декадата на локално ниво? Каква е врската помеѓу Националните и локалните акциони планови?
14. Какви се вашите размислувања околу следните мерки и нивното значење за ситуацијата на Ромите:
 - a. Процедури за запишување на децата во специјалните училишта?
 - b. Активни мерки за вработување?
 - c. Ромски здравствени медијатори?
 - d. Закон за легализација?
 - e. Закон за спречување и заштита од дискриминација?
15. Кои се идните планови на Министерството за справување со предизвиците и проблеми на ромската заедница во Македонија?
16. Дали имате некоја препорака за Европската комисија во врска со Ромите?

Народен правобранител

1. Каква е ситуацијата на Ромите во споредба со останатите жители на Република Македонија кога станува збор за човековите права? (Со какви проблеми се соочуваат Ромите во оваа област? Со какви проблеми се соочуваат жените Ромки во оваа област?)
2. Дали гледате некои промени – позитивни или негативни – во ситуацијата на Ромите во последнава година дена? (Доколку да, на што се должат тие промени?)
3. Каква е врската помеѓу работата на Народниот правобранител од една страна и Стратегијата и Националните акциони планови за Ромите од друга страна?

4. Како ја проценувате работата на Националното координативно тело во спроведувањето на Стратегијата и Националните акциони планови за Ромите? (Зошто? Каков потенцијал за подобрување?)
5. Како го проценувате влијанието на досегашното спроведување на Законот за спречување и заштита од дискриминација врз ситуацијата на Ромите? (Каков потенцијал за подобрување?)
6. Како ја проценувате достапноста на Народниот правобранител (како институција) за Ромите? (Позитивни страни? Негативни страни? Каков потенцијал за подобрување?)
7. Каква е институционалната врска помеѓу Народниот правобранител и Комисија за спречување и заштита од дискриминација? (Како се разликуваат улогите на двете институции? Дали граѓаните се доволно информирани за улогите на двете институции и врската помеѓу нив?)
8. Какви се вашите размислувања околу следните мерки и нивното значење за ситуацијата на Ромите:
 - a. Процедури за запишување на децата во специјалните училишта?
 - b. Активни мерки за вработување?
 - c. Ромски здравствени медијатори?
 - d. Закон за легализација?
 - e. Закон за спречување и заштита од дискриминација?
9. Дали имате некоја препорака за Европската комисија во врска со Ромите?

Национален координатор за Декадата/Министер без ресор

1. Каква е ситуацијата на Ромите во споредба со останатите жители на Република Македонија?
2. Дали гледате некои промени – позитивни или негативни – во ситуацијата на Ромите во последнава година дена? (Доколку да, на што се должат тие промени?)
3. Зошто беше креирана позицијата Министер без ресор? Зошто министер? Зошто без ресор? Позитивни и негативни страни на овој аранжман? (Одржливост?)
4. Каква и институционална врска помеѓу Националниот координатор за Декадата и Стратегијата (Министерот без ресор и неговиот Кабинет) од една страна и Одделението за имплементација на Декадата и Стратегијата од друга страна?
5. Како ја проценувате координацијата помеѓу Министерот без ресор и Одделението? (Позитивни страни? Негативни страни? Каков потенцијал за подобрување?)
6. Како ја проценувате координацијата помеѓу Министерот без ресор и другите институции кои носат одговорност за имплементацијата на Националните акциони планови? (Позитивни страни? Негативни страни? Каков потенцијал за подобрување?)
7. Дали се планира ревизија на Националните акциони планови? (Доколку да, кога? Во што ќе се разликуваат новите Национални акциони планови од претходните?)
8. Каква е врската помеѓу Националните акциони планови за вработување, домување, здравство и образование од една страна и Националниот акционен план за жените Ромки од друга страна?
9. Како го проценувате досегашното спроведување на Националните акциони планови? (Позитивни страни? Негативни страни? Разлики помеѓу поединечните Национални акциони планови? Каков потенцијал за подобрување? Достапност на податоци за индикаторите во Националните акциони планови?)

10. Како ја проценувате работата на Националното координативно тело во спроведувањето на Стратегијата и Националните акциони планови за Ромите? (Зошто? Каков потенцијал за подобрување?)
11. Кои се процедурите за финансирањето на мерките предвидените во Националните акциони планови? (Колку се ефикасни тие процедури? Зошто?)
12. Како го проценувате досегашното спроведување на Стратегијата и Декадата на локално ниво? Каква е врската помеѓу Националните и локалните акциони планови?
13. Какви се досегашните резултати на Меморандумот на соработка помеѓу Министерот без ресор и одредени општини?
14. Какви се вашите размислувања околу следните мерки и нивното значење за ситуацијата на Ромите:
 - a. Процедури за запишување на децата во специјалните училишта?
 - b. Активни мерки за вработување?
 - c. Ромски здравствени медијатори?
 - d. Закон за легализација?
 - e. Закон за спречување и заштита од дискриминација?
15. Кои се идните планови на Министерот без ресор за справување со предизвиците и проблеми на ромската заедница во Македонија?
16. Дали имате некоја препорака за Европската комисија во врска со Ромите?

Невладини организации

1. Каква е ситуацијата на Ромите во споредба со останатите жители на Република Македонија?
2. Дали гледате некои промени – позитивни или негативни – во ситуацијата на Ромите во последнава година дена? (Доколку да, на што се должат тие промени?)
3. Како ја проценувате координацијата помеѓу Министерот без ресор и Одделението за имплементација на Декадата и Стратегијата? (Позитивни страни? Негативни страни? Каков потенцијал за подобрување?)
4. Како ја проценувате координацијата помеѓу Министерот без ресор и другите институции кои носат одговорност за имплементацијата на Националните акциони планови? (Позитивни страни? Негативни страни? Каков потенцијал за подобрување?)
5. Како ја проценувате координацијата помеѓу Одделението и другите институции кои носат одговорност за имплементацијата на Националните акциони планови? (Позитивни страни? Негативни страни? Каков потенцијал за подобрување?)
6. Како го проценувате досегашното спроведување на Националните акциони планови? (Позитивни страни? Негативни страни? Разлики помеѓу поединечните Национални акциони планови? Каков потенцијал за подобрување? Достапност на податоци за индикаторите во Националните акциони планови?)
7. Како ја проценувате работата на Националното координативно тело во спроведувањето на Стратегијата и Националните акциони планови за Ромите? (Зошто? Каков потенцијал за подобрување?)
8. Дали има потреба од ревизија на Националните акциони планови? (Доколку да, зошто? Во што ќе се разликуваат новите Национални акциони планови од претходните?)

-
- 88
9. Како го проценувате досегашното спроведување на Стратегијата и Декадата на локално ниво? Каква е врска помеѓу Националните и локалните акциони планови?
 10. Како го проценувате процесите на развивање и имплементирање локални акциони планови? (Позитивни страни? Негативни страни? Разлики по област и/или општина? Достапност на податоци за индикаторите во локалните акциони планови?)
 11. Каква е перспективата за имплементацијата на локалните акциони планови? Ревизија? Проширувања во други општини?
 12. Какви се досегашните резултати на Меморандумот на соработка помеѓу Министерот без ресор и одредени општини?
 13. Кои се институциите на локално ниво најрелевантни за спроведувањето на Стратегијата и Националните акциони планови? (Кои се нивните најголеми успеси? Предизвици?)
 14. Какви се вашите размислувања околу следните мерки и нивното значење за ситуацијата на Ромите:
 - a. Процедури за запишување на децата во специјалните училишта?
 - b. Активни мерки за вработување?
 - c. Ромски здравствени медијатори?
 - d. Закон за легализација?
 - e. Закон за спречување и заштита од дискриминација?
 15. Дали имате некоја препорака за Европската комисија во врска со Ромите?

Ромски политички партии

1. Каква е ситуацијата на Ромите во споредба со останатите жители на Република Македонија?
2. Дали гледате некои промени – позитивни или негативни – во ситуацијата на Ромите во последнава година дена? (Доколку да, на што се должат тие промени?)
3. Како ја проценувате координацијата помеѓу Министерот без ресор и Одделението за имплементација на Декадата и Стратегијата? (Позитивни страни? Негативни страни? Каков потенцијал за подобрување?)
4. Како ја проценувате координацијата помеѓу Министерот без ресор и другите институции кои носат одговорност за имплементацијата на Националните акциони планови? (Позитивни страни? Негативни страни? Каков потенцијал за подобрување?)
5. Како ја проценувате координацијата помеѓу Одделението и другите институции кои носат одговорност за имплементацијата на Националните акциони планови? (Позитивни страни? Негативни страни? Каков потенцијал за подобрување?)
6. Како го проценувате досегашното спроведување на Националните акциони планови? (Позитивни страни? Негативни страни? Разлики помеѓу поединечните Национални акциони планови? Каков потенцијал за подобрување? Достапност на податоци за индикаторите во Националните акциони планови?)
7. Како ја проценувате работата на Националното координативно тело во спроведувањето на Стратегијата и Националните акциони планови за Ромите? (Зошто? Каков потенцијал за подобрување?)
8. Дали има потреба од ревизија на Националните акциони планови? (Доколку да, зошто? Во што ќе се разликуваат новите Национални акциони планови од претходните?)

9. Како го проценувате досегашното спроведување на Стратегијата и Декадата на локално ниво? Каква е врската помеѓу Националните и локалните акциони планови?
10. Какви се вашите размислувања околу следните мерки и нивното значење за ситуацијата на Ромите:
 - a. Процедури за запишување на децата во специјалните училишта?
 - b. Активни мерки за вработување?
 - c. Ромски здравствени медијатори?
 - d. Закон за легализација?
 - e. Закон за спречување и заштита од дискриминација?
11. Дали имате некоја препорака за Европската комисија во врска со Ромите?

Прашања за фокус групи

Прашања за фокус група со претставници на ромски невладини организации

1. Каква је моменталната состојба во врска со запишувањето на децата Роми во специјалните училишта? (На што се должи состојбата? Дали гледате некоја промена во последнава година дена? (Каква промена?))
2. Колку придонеле Активните мерки за вработување кон намалувањето на невработеноста кај Ромите? (Доколку придонеле, на што се должи придонесот? Како Активните мерки би можеле да бидат поефикасни?)
3. Какви се вашите впечатоци од досегашното спроведување на проектот за Ромските здравствени медијатори? (Што мислите за дизајнот на проектот? Каков потенцијал има проектот да влијае позитивно на здравствената состојба на ромското население? Кои предизвици може да се очекуваат?)
4. Како влијаел законот за легализација на ситуацијата на ромското население во областа домување? (Дали имате информации за случаи во кои Роми успешно легализирале претходно илегални живеалишта? Дали имате информации за случаи во кои Роми останале без живеалиште заради невозможноста да ги исполнат условите за легализација?)
5. Дали имате информации за случаи во кои Ромите се иселуваат од **легални** живеалишта заради притисок од страна на одредени членови на неромската популација?
6. До кој степен Законот за спречување и заштита од дискриминација им помагал на Ромите? (Колку се Ромите информирани за овој закон? Колку често Ромите поднесуваат преставки по основ на овој закон? Како влијае етничкиот состав на Комисијата за заштита од дискриминација на спроведувањето на Законот?)
7. Како ја проценувате општата положба на Ромите во Македонија во моментов? (Како се сменила ситуацијата на Ромите во текот на последнава година дена? (Доколку имало промена, на што се должи?) Како сметате дека ќе се развие ситуацијата на Ромите во нареднава година-две?)

Прашања за фокус група за образование со родители Роми

1. Каква е моменталната состојба во градинките со децата роми? Каков е пристапот на (не-) ромскиот персонал? Што би промениле?
2. Каква е моменталната состојба во основните училишта со децата роми? Што со деца надвор од образовниот систем? Предизвици, решенија? Што би промениле?
3. Каква е моменталната состојба во средните училишта со децата роми? Што би промениле? Како влијае задолжително средно образование врз стапката на учество и завршување? Како влијае условен паричен надоместок врз посетувањето на средно училиште кај Ромите?

4. Што е со средно училиште во Шуто Оризари? (дали ќе придонесе кон интеграција или сегрегација?)
5. Каква е моменталната состојба во универзитетите? (како влиаат стипендиите, позитивно/негативно?). Што би промениле?
6. Колку Ромите ги користат тнр. етнички квоти на факултетите? познавате ли некој таков кој се запишал според квота? (Со кои проблеми се соочуваат Ромите при запишување на факултет во таква квота?)
7. Каква е моменталната состојба околу запишување/во специјалните училишта на ромските деца? Се вршат ли некои проверки, кој ги врши, каде тие се вршат (во училиште или здравствена установа) се дава ли некакво решение за упис на дете во специјалните училишта, познавате ли некое дете запишано во такви училишта, паралелки Што би промениле?
8. Имате ли некои искуства со изборниот предмет „Јазик и култура на Ромите“? (придонесува ли кон интеграција?) Колку е битен за Ромите? Што е со останати градови?
9. Колку се Ромите опфатени во програмите за образование на возрасни? познавате ли некој таков (Кои се причините за оваа состојба?) Што би промениле?

Прашања за фокус група за образование со даватели на услуги

1. Каква е моменталната состојба во градинките со децата роми? Што е со проекти за инклузија? (Министерство за труд и социјална политика; Ромски образовен фонд), Каков е пристапот на (не-)ромскиот персонал?
2. Што ќе се случи доколку за наредната учебнагодина нема поддржувачи за упис на деца Роми во предучилишно образование (градинка)
3. Каква е моменталната состојба во основните училишта со децата роми ? Што е со деца надвор од образовниот систем? Предизвици, решениа?
4. Каква е моменталната состојба во средните училишта со децата роми?
5. Постои ли некаква статистика за осипување на деца од основно во средно образование Како влијае задолжително средно образование врз стапката на учество и завршување? Како влијае условен паричен надоместок врз посетувањето на средно училиште кај Ромите?
6. Што е со средно училиште во Шуто Оризари? (дали ќе придонесе кон интеграција или сегрегација?)
7. Каква е моменталната состојба во универзитетите? (како влиаат стипендиите, позитивно/негативно?) Што е со етнички квоти? Проблеми со квоти? Што би промениле?
8. Каква е моменталната состојба во специјалните училишта какво е учеството на ромски деца во таквите паралелки? Што би промениле?
9. Какви се вашите искуства со изборниот предмет „Јазик и култура на Ромите“? (придонесува ли кон интеграција?) Кој / што би можело да се направи за да изборниот предмет биде по прифатлив (и за останатите градови)?
10. Колку се Ромите опфатени во програмите за образование на возрасни? Што би промениле?
11. Што би промениле во областите каде вие работите (предучилишно, основно, средно, високо образование, посебни потреби, образование за возрасни)

АНЕКС 4

Анкетен прашалник

Упатство за пополнување на прашалникот

Со свои зборови наведете го следното:

1. Претставување на интервјуирач: име и презиме, член на набљудувачки тим
2. Опис на интервјуто
 - a. цел: да се разбере мислењето на ромската заедница за важните прашања од животот
 - b. начин: преку интервју во траење од околу половина час, така што интервјуирачот поставува прашања и доколку е потребно ги дообјаснува, а интервјуираните одговара – одговорите ги забележува интервјуирачот на лист
 - c. интервјуиран: присутен членот на домаќинството кој најбрзо ќе има роденден (најмалку 14 години) – прашање – на кого од вас најбрзо му е роденден? (помага и за разбивање на формалната атмосфера) – ова е потребно поради случаен избор на примерокот – да не биде секогаш ист член на семејството
3. Опис на користењето на податоците
 - a. податоците ќе бидат искористени за да се направи анализа, во која ќе бидат наведени општи заклучоци (на пример, колку од интервјуираните сметаат дека образованието се подобрило)
 - b. извештајот нема да содржи никакви лични податоци на никој од интервјуираните (само збирни податоци)
 - c. податоците ќе се чуваат и нема да се дозволи јавно да се открие било каков податок кој го дал интервјуираните. ИнСоК – Иницијатива за социјална промена Скопје гарантира за заштита на личните податоци на секој интервјуиран.
 - d. извештајот ќе биде објавен и ќе се користи да се инсистира пред надлежните за подобрување на состојбата на Ромите
4. Влевање самодоверба кај интервјуираните
 - a. мислењето и ставовите на секој човек од ромската заедница се многу важни за понатамошната работа за решавање на проблемите со кои се соочуваат Ромите – секое мислење е важно
 - b. интервјуираните има можност преку прашалникот да даде свое видување и да поттикне позитивни промени
 - c. преку изразувањето на мислењето на ромската заедница се застапува за поефикасно спроведување на јавните политики и овозможување позитивни промени кон побрзата интеграција на Ромите во Република Македонија.

(Интервјуирачот го чита секое прашање – текстот на прашањата е задебелен. Не се чита текстот во заградите – овој текст е за интервјуирачот. Се читаат и опциите за одговор на прашањето освен кога е нагласено поинаку, но не се чита опцијата „не знам/нема одговор“. Одговорите се пополнуваат со заокружување на бројката во соодветното квадратче или оставање празно доколку нема одговор или не знае, а таква опција не е предвидена; со впишување на линијата предвидена за одговор.

Интервју – анкета за мислење

Интервјуирач	
Општина	
Датум	
Време на почнување	
Време на завршување	

1. Етничка припадност

1. Ром

2. Друго

Прашања поврзани со вработување

1. **Според вас, можностите на Ромите за стекнување работни квалификации во последните 2 (две) години се:** (заокружи 1 одговор) (доколку е потребно објаснување за стекнување работни квалификации се објаснува дека тоа значи човек да стане способен да се занимава со некоја работа – на пример да шие, да работи на компјутер, да поправа апарати, да зборува странски јазик, итн; при што способностите можат да се стекнат преку обука организирана од некого, учење на работата во претпријатието, итн)

0.	не знам / нема одговор
1.	значително намалени
2.	намалени
3.	исто како пред две години
4.	зголемени
5.	значително зголемени

2. **За секоја од следните можности за вработување на Ромите дајте ваше мислење дали е намалена, иста или зголемена во текот на последните пет години:** (одговори ги сите, заокружи во соодветното поле)

	Нема одговор	Намалено	Исто	Зголемено	
1.	Можност за вработување во јавен сектор	0.	1.	2.	3.
2.	Можност за вработување во приватен сектор	0.	1.	2.	3.
3.	Можност за вработување во граѓански сектор	0.	1.	2.	3.
4.	Можност за работа на јавни работи	0.	1.	2.	3.
5.	Можност за работа на привremени/сезонски работи	0.	1.	2.	3.
6.	Можност за отварање сопствено претпријатие	0.	1.	2.	3.
7.	Можност за семејна дејност (работа дома)	0.	1.	2.	3.
8.	Можност за работа во странство	0.	1.	2.	3.
9.	Можност за друга платена активност (трговија, итн).	0.	1.	2.	3.

3. **На кој начин сметате дека Ромите најсоодветно можат да стекнат работни квалификации?** (заокружи 1 одговор)

0.	не знам / нема одговор
1.	преку формалното стручно образование
2.	преку обука организирана од центар за вработување
3.	преку обука организирана од граѓанска организација
4.	преку работа во претпријатие/стажирање/чиракување
5.	друго (наведи)

4. **Изберете најмногу три начини кои значително можат да помогнат за вработување на Ромите.** (заокружи 3 одговори)

0.	не знам / нема одговор
1.	вработување во јавен сектор преку преговори помеѓу политичарите
2.	обезбедување пари од државата за работодавците за секој вработен Ром
3.	обезбедување помош за отворање на сопствени претпријатија
4.	обезбедување помош за работата на постоечки претпријатија
5.	програми за стекнување работни квалификации
6.	програми за испраќање работници во странство
7.	привлекување на странски инвестиции во/близу населби населени со Роми
8.	казнување на работодавци кога неосновано одбиваат да вработат Роми
9.	друго (наведи)

5. **Односот кон Ромите кои бараат работа од страна на работодавачи и соработници не-Роми во последните 2 (две) години според вас е:** (заокружи 1 одговор)

0.	не знам / нема одговор
1.	значително влошен
2.	влошен
3.	исто како пред две години
4.	подобрен
5.	значително подобрен

6. **Можете да посочите пример (причина) зошто така тврдите?**

Прашања поврзани со домување

1. **Според вас, како е променета состојбата со домувањето на Ромите во вашиот град во последните две години?** (заокружи 1 одговор)

0.	не знам / нема одговор
1.	влошена е бидејќи повеќе Роми немаат дом за живеење
2.	влошена е бидејќи условите во станите/куќите се влошени
3.	состојбата е иста како и пред пет години
4.	состојбата е подобрена бидејќи има подобри услови во станите/куќите
5.	состојбата е подобрена бидејќи повеќе Роми кои претходно немаа свој дом сега имаат.

2. **Каково е вашето мислење во однос на состојбата со инфраструктурата во вашата општина во последните 2 (две) години:** (одговори ги сите, заокружи во соодветното поле)

	Нема одговор	Влошена	Исто	Подобрена
1. улици и нивно уредување	0.	1.	2.	3.
2. улично осветлување	0.	1.	2.	3.
3. канализациона мрежа	0.	1.	2.	3.
4. електрична мрежа (струја)	0.	1.	2.	3.
5. снабдување со вода	0.	1.	2.	3.
6. паркови и зеленило	0.	1.	2.	3.
7. јавни објекти (училишта, културни објекти, итн)	0.	1.	2.	3.
8. легализирани се живеалишта (куќи) каде живеат Роми	0.	1.	2.	3.
9. донесен е детален урбанистички план	0.	1.	2.	3.

3. **Според вас што најмногу може да помогне за Ромите во вашата општина во надминување на проблемот со имотна документација?** (заокружи 1 одговор)

0.	не знам / нема одговор
1.	преку обезбедување правна помош
2.	преку ослободување од давачки на имот
3.	да се искористи можноста со законот за легализирање на бесправно изградените објекти
4.	преку урбанистичко планирање на населбите
5.	друго (наведи)

4. **Дали според вас проблемот со имотната документација на Ромите во последните 2 (две) години е:** (заокружи 1 одговор)

0.	не знам / нема одговор
1.	зголемен
2.	непроменет
3.	намален

5. **Можете да посочите пример (причина) зошто така тврдите?**

6. **Изберете најмногу три начини кои значително можат да помогнат за домувањето на Ромите?**

0.	не знам / нема одговор
1.	Можност за купување на станови/куќи на Роми по поволни услови (ниски цени)
2.	Овозможување сместување на Ромите во станови/куќи со ниска цена за станарина
3.	инвестиции за изградба на стамбени згради во замена за куќите
4.	помош за обнова и реконструкција на станови/куќи на Роми (кредит со поволни камати, грантови)
5.	помош за одржување на станови/куќи на Роми (плаќање комуналии)
6.	опремување на станови/куќи на Роми со покуќнина
7.	доделување на државни градежни земјишта на Роми за изградба
8.	помош за изградба на станови/куќи на Роми кои имаат земјиште
9.	друго (наведи)

7. Според вас, какво е мислењето во вашата општина, на не-Ромите, за Роми во нивното соседство, во споредба со периодот пред 2 (две) години: (заокружи 1 одговор)

0.	не знам / нема одговор
1.	значително влошено
2.	влошено
3.	исто како пред две години
4.	подобро
5.	значително подобро

Прашања поврзани со здравство

1. Каково е вашето мислење за општата здравствена состојба на Ромите во вашата општина во споредба со состојбата пред 2 (две) години? (заокружи 1 одговор)

0.	не знам / нема одговор
1.	значително влошено
2.	влошено
3.	исто како пред две години
4.	подобро
5.	значително подобро

2. Дали сметате дека бројот на здравствено осигурени Роми во последните две години е: (заокружи 1 одговор)

0.	не знам / нема одговор
1.	зголемен
2.	непроменет
3.	намален

3. Според вас кои три начини кои значително можат да помогнат за здравствената состојба на Ромите во вашата општина?

0.	не знам / нема одговор
1.	вакцинација на сите деца
2.	редовни систематски здравствени прегледи на деца
3.	редовни здравствени прегледи на жени
4.	редовни здравствени прегледи на сите Роми
5.	намалување на цените за здравствените услуги (прегледи, дијагнози, итн)
6.	одредени здравствени услуги да бидат бесплатни
7.	информирање на Ромите за здравство и спречување болести
8.	казнување на лекарите кои неосновано одбиваат да ги услужат Ромите
9.	олеснување на плаќање на пропишана терапија и лекови
10.	друго (наведи)

4. **На кој начин сметате дека Ромите кои не се здравствено осигурени можат да добијат осигурување?** (заокружи 1 одговор)

0.	не знам / нема одговор
1.	преку обезбедување правна помош
2.	преку олеснување на условите за добивање здравствено осигурување
3.	преку ослободување од давачки поврзани со здравственото осигурување
4.	преку воведување лично здравствено осигурување за секој
5.	преку одвојување на здравственото осигурување од другите социјални услуги
6.	друго (наведи)

5. **Според Вас каква е грижата на Ромите за сопствената здравствена состојба во споредба со периодот пред 2 (две) години :** (заокружи во соодветното поле или не означувај доколку не знае или нема одговор)

	Нема одговор	Намалено	Исто	Зголемено	
1.	редовно одење на здравствени прегледи	0.	1.	2.	3.
2.	обезбедување на здравствено осигурување	0.	1.	2.	3.
3.	барање информации во однос на здравството	0.	1.	2.	3.
4.	придржување кон пропишана терапија и лекови	0.	1.	2.	3.
5.	друго(наведи):	0.	1.	2.	3.

6. **Според Вас бројот на Роми вработени во здравствениот сектор во однос на периодот пред 2 (две) години според вас е:** (заокружи 1 одговор)

0.	не знам / нема одговор
1.	зголемен
2.	непроменет
3.	намален

7. **Според вас, каков е односот на не-Ромите вработени во здравството кон Ромите кои користат здравствени услуги, во споредба со периодот пред 2 (две) години:** (заокружи 1 одговор)

0.	не знам / нема одговор
1.	значително влошен
2.	влошен
3.	ист како пред две години
4.	подобрен
5.	значително подобрен

Прашања поврзани со образование

1. **Според вашите сознанија вклученоста во предучилишно / подготвително образование на децата Роми во споредба со периодот пред 2 (две) години е:** (заокружи 1 одговор)

0.	не знам / нема одговор
1.	зголемена

2.	непроменета
3.	намалена

2. Според вас на кого би дале предност за продолжување на образованието?

0.	не знам / нема одговор
1.	на машките деца
2.	на женските деца
3.	на женските и машките подеднакво

3. Дали сметате дека бројот на децата кои одат во специјално училиште во вашата општина е голем?

0.	не знам / нема одговор
1.	Да тој не соодветствува со реалната состојба
2.	Соодветствува со реалноста
3.	друго (наведи)

4. Како ќе ја оцените содржината за Ромите во наставата: (заокружи 1 одговор)

0.	не знам / нема одговор
1.	многу малку има содржини за Ромите во наставата
2.	има содржини но нереално ги прикажуваат Ромите
3.	има содржини иреално ги прикажуваат Ромите
4.	има содржини и истите го нарушуваат достоинството на Ромите
5.	друго (наведи)

5. Изберете најмногу пет начини кои значително можат да помогнат за предучилишно и подготвително образование на Ромите?

0.	не знам / нема одговор
1.	обезбедување бесплатно вклучување во дневен престој во градинка
2.	обезбедување бесплатно вклучување во кратки подготвителни програми
3.	обезбедување поддршка и организирање активности со родители
4.	мешање деца Роми и не-Роми во предучилишно/подготвително образование
5.	обезбедување подготовка за образование во домашни услови
6.	олеснување на плаќањето на предучилишното образование
7.	воведување посебни програми за работа со Роми во предучилишно (пр. јазик)
8.	обезбедување пропратни потреби за работа со децата Роми, (облека, материјали, превоз)
9.	воведување содржини од ромски јазик и култура во предучилишно образование
10.	друго (наведи)

6. Вклученоста на децата Роми во основно образование во споредба со периодот пред 2 (две) години според вас е: (заокружи 1 одговор)

0.	не знам / нема одговор
1.	зголемена
2.	непроменета
3.	намалена

7. **Вклученоста на децата Роми во средно образование во споредба со периодот пред 2 (две) според вас е:** (заокружи 1 одговор)

0.	не знам / нема одговор
1.	зголемена
2.	непроменета
3.	намалена

8. **Изберете најмногу три начини кои значително можат да помогнат за основното образование на Ромите?**

0.	не знам / нема одговор
1.	обезбедување поддршка и организирање активности со родители
2.	обезбедување поддршка на Роми за совладување на наставниот план
3.	мешање деца Роми и не-Роми во одделенијата и училишните активности
4.	воведување посебни програми за работа со Роми (пр. јазик)
5.	обезбедување пропратни потреби за децата, (облека, материјали, превоз итн)
6.	вклучување на наставници Роми во основно образование
7.	воведување содржини од ромски јазик и култура
8.	вклучување на децата од специјални училишта во редовното основно образование
9.	друго (наведи)
10.	не знам / нема одговор

9. **Изберете најмногу три начини кои значително можат да помогнат за средното образование на Ромите?**

0.	не знам / нема одговор
1.	обезбедување стипендии за учениците Роми
2.	обезбедување поддршка и организирање активности со родители
3.	обезбедување поддршка на Роми за совладување на наставниот план
4.	мешање деца Роми и не-Роми во одделенијата и училишните активности
5.	воведување посебни програми за работа со Роми (пр. јазик)
6.	обезбедување пропратни потреби за децата, (облека, материјали, превоз итн)
7.	вклучување на наставници Роми во средно образование
8.	воведување содржини од ромски јазик и култура
9.	вклучување на децата од специјални училишта во редовното средношколско образование
10.	друго (наведи)
11.	не знам / нема одговор

10. **Бројот на Роми студенти во споредба со периодот пред пет години според вас е:** (заокружи 1 одговор)

0.	не знам / нема одговор
1.	зголемен
2.	непроменет
3.	намален

11. Изберете најмногу три начини кои значително можат да помогнат за високото образование на Ромите.

0.	не знам / нема одговор
1.	обезбедување стипендии за студенти
2.	воведување предмети за ромски јазик, историја, култура на соодветни факултети
3.	организирање дополнителни заеднички активности за Роми и не-Роми
4.	обезбедување поддршка на Роми за совладување на наставниот материјал
5.	обезбедување пропратни потреби, како облека, сместување, превоз итн
6.	обезбедување подготвителна настава за запишување на факултет
7.	отворање на студиски групи на ромски јазик на некои факултети (пр. Педагошки)
8.	поддршка за организирање на студентите Роми (во студентски сојузи и сл.)
9.	друго (наведи)

12. Дали според вас, во последните 2 (две) години заедничкото учење и дружењето помеѓу учениците Роми и не-Роми е: (заокружи во соодветното поле, не означувај доколку не знае/нема одговор)

	Нема одговор	Намалено	Исто	Зголемено	
1.	предучилишно образование	0.	1.	2.	3.
2.	основно образование	0.	1.	2.	3.
3.	средно образование	0.	1.	2.	3.
4.	високо образование	0.	1.	2.	3.
5.	специјални училишта	0.	1.	2.	3.

13. Изберете најмногу три начини кои значително можат да придонесат кон заедничкото учење и дружењето помеѓу учениците Роми и не-Роми.

0.	не знам / нема одговор
1.	казнување на образовните институции кои ги двојат децата Роми од останатите
2.	воведување задолжителни стандарди за мешање на децата во мешани средини
3.	воведување двојазична или повеќејазична настава (македонски – ромски или македонски – ромски – албански – англиски)
4.	воведување на содржини за изучување на различните култури
5.	воведување активности и содржини кои поттикнуваат толеранција, разбирање меѓу Ромите и не- Ромите
6.	промена на условите за запишување на деца во специјални училишта
7.	поттикнување соработка помеѓу училишта од ромски и не-ромски средини
8.	друго (наведи)

14. Колку се согласувате со следната изјава „Ромите сами прават повеќе напори да се вклучат во образованието во последните пет години“: (заокружи 1 одговор)

0.	не знам / нема одговор
1.	воопшто не се согласувам
2.	не се согласувам
3.	делумно се согласувам
4.	целосно се согласувам

15. Според вас, каков е односот на не-Ромите наставници кон Ромите во образованието, во споредба со периодот пред 2 (две) години: (заокружи 1 одговор)

0.	не знам / нема одговор
1.	значително влошен
2.	влошен
3.	ист како пред две години
4.	подобрен
5.	значително подобрен

Општи прашања за ситуацијата на ромите

1. Оценете како се однесува државата кон Ромите во следните области:

(одговорите во сите колони)

Област	Немам став	ја влошува состојбата	ништо не прави	малку ја подобрува состојбата	ја подобрува состојбата	значително ја подобрува состојбата
образование	0	1	2	3	4	5
вработување	0	1	2	3	4	5
домување	0	1	2	3	4	5
здравство	0	1	2	3	4	5
намалување стереотипи и предрасуди	0	1	2	3	4	5
спречување и заштита од дискриминација	0	1	2	3	4	5
подобрување на положбата на жената Ромка	0	1	2	3	4	5
надминување на сиромаштијата	0	1	2	3	4	5
регистрирање на лица без документи	0	1	2	3	4	5

2. Оценете како се однесува општината кон Ромите во следните области:

(одговорите во сите колони).

Област	Немам став	ја влошува состојбата	ништо не прави	малку ја подобрува состојбата	ја подобрува состојбата	значително ја подобрува состојбата
образование	0	1	2	3	4	5
вработување	0	1	2	3	4	5
домување	0	1	2	3	4	5
здравство	0	1	2	3	4	5
намалување стереотипи и предрасуди	0	1	2	3	4	5
спречување и заштита од дискриминација	0	1	2	3	4	5
подобрување на положбата на жената Ромка	0	1	2	3	4	5
надминување на сиромаштијата	0	1	2	3	4	5
регистрирање на лица без документи	0	1	2	3	4	5

3. **Дали сметате дека бројот на лица без документи во вашата општина е:** (заокружи 1 одговор):

0.	не знам / нема одговор
1.	многу мал (од 5-15) лица
2.	Мал (15-30) лица
3.	голем (30-50) лица
4.	многу голем (над 50) лица

4. **Со која од следните изјави се согласувате?** (заокружи во соодветното поле или не означувај доколку не знае или нема одговор):

Изјава	да	не
Знам или сум слушал/а за некои активности од страна на државата за решавање на проблемите на Ромите	1	2
Знам или сум слушал/а за некои активности од страна на општината за решавање на проблемите на Ромите	1	2
Знам или сум слушал/а за Националната стратегија за Роми	1	2
Знам или сум слушал/а за Декадата за вклучување на Роми 2005-2015	1	2

5. (Ако интервјуираниот одговорил со „да“ барем на една изјава од прашањето 45) **Од каде имате добиено информација?** (можни се повеќе одговори)

0.	не знам / нема одговор
1.	преку медиумите (телевизија, весник, радио)
2.	преку институциите (училишта, социјални центри, итн)
3.	преку Ромски информативен центар во градот
4.	преку граѓанска организација (НВО)
5.	преку политичка партија
6.	преку пишани документи (извештаи, закони, студии, книги, итн)
7.	преку интернет
8.	друго (наведи)

6. (Ако интервјуираниот одговорил со „да“ на последната изјава од прашање 45) **Што за вас претставува Декадата за вклучување на Ромите?** (можни се повеќе одговори)

0.	не знам / нема одговор
1.	фондови/пари за проекти за Ромите
2.	фондови/пари за делење меѓу Ромите
3.	програма на граѓанска организација
4.	програма на политичка партија
5.	државна политика
6.	изјава на државата со која се залага за решавање на проблемите на Ромите
7.	план за активности за решавање на проблемите на Ромите
8.	слично на охридски рамковен договор, само за Роми
9.	начин за вклучување на Ромите во институциите на државата и општините
10.	друго (наведи)

7. (Ако интервјуираниот одговорил со „да“ на последната изјава од прашање 45) **Кон што треба да придонесе Декадата за вклучување на Ромите?** (можни се повеќе одговори)

0.	не знам / нема одговор
1.	подобрување на вработувањето на Ромите
2.	подобрување на домувањето на Ромите
3.	подобрување на здравјето на Ромите
4.	подобрување на образованието на Ромите
5.	надминување на стереотипи и предрасуди кон Роми
6.	подобрување на односите помеѓу Ромите и не-Ромите
7.	спречување и заштита на Ромите од дискриминација
8.	подобрување на еднаквоста и рамноправноста меѓу мажите и жените Роми
9.	надминување на сиромаштијата помеѓу Ромите
10.	вклучување на Ромите во одлучувањето во државата/општината
11.	прибирање на информации и податоци за ромската заедница
12.	подобрување на позицијата на ромските политички партии
13.	зголемување на активностите на граѓанските организации кои работат со Роми
14.	соработка со други држави за решавање на прашањата/проблемите на Ромите
15.	искористување на фондовите на Европската унија во корист на Ромите
16.	искористување на фондовите од други донатори во корист на Ромите
17.	друго (наведи)

8. (Ако интервјуираниот одговорил со „да“ на последната изјава од прашање 45) **Кон што придонесе Декадата за вклучување на Ромите во последните две години?** (можни се повеќе одговори)

0.	не знам / нема одговор
1.	подобрување на вработувањето на Ромите
2.	подобрување на домувањето на Ромите
3.	подобрување на здравјето на Ромите
4.	подобрување на образованието на Ромите
5.	надминување на стереотипи и предрасуди кон Роми
6.	подобрување на односите помеѓу Ромите и не-Ромите
7.	спречување и заштита на Ромите од дискриминација
8.	подобрување на еднаквоста и рамноправноста меѓу мажите и жените Роми
9.	надминување на сиромаштијата помеѓу Ромите
10.	вклучување на Ромите во одлучувањето во државата/општината
11.	прибирање на информации и податоци за ромската заедница
12.	подобрување на позицијата на ромските политички партии
13.	зголемување на активностите на граѓанските организации кои работат со Роми
14.	соработка со други држави за решавање на прашањата/проблемите на Ромите
15.	искористување на фондовите на Европската унија во корист на Ромите
16.	искористување на фондовите од други донатори во корист на Ромите
17.	друго (наведи)

9. **Дали има нешто што не ве прашавме, а вие би сакале да кажете?**

Демографски прашања

1. **Име и презиме**
2. **Адреса**
3. **Контакти** (телефон, мобилен, е-адреса, итн)
4. **Пол** (заокружи)

1. ☐ Машки	2. ☐ Женски
-----------------------------------	------------------------------------

5. **Возрасна група (колку години имате?)**

1. ☐ 14-18	2. ☐ 19-25
-----------------------------------	-----------------------------------

3. ☐ 26-30	4. ☐ 31-40
-----------------------------------	-----------------------------------

5. ☐ 41-50	6. ☐ 51-65
-----------------------------------	-----------------------------------

7. ☐ над 65

6. **Брачен статус**

1. ☐ неженет/немажена	2. ☐ оженет/омажена
--	--

3. ☐ заедница со партнер/ка	4. ☐ живее разделено од партнер/ка
--	---

5. ☐ разведен/а	6. ☐ разведен/а
--	--

7. **Семеен статус**

1. Број на членови во домаќинството
2. Број на деца во домаќинството (членови на последна генерација)
3. Број на возрасни (родители, браќа и сестри на родителите) во домаќинството
4. Број на стари лица (баби/дедовци) во домаќинството

8. **Како во моментов финансиски се издржува домаќинството?** (прочитај ги можностите и заокружи ги **сите наведени** од интервјуируаниот)

0. ☐ Не знам / нема одговор	
1. ☐ социјална помош	
2. ☐ плата од вработени во домаќинството	
3. ☐ пензија	
4. ☐ стипендија	
5. ☐ Друго(наведи)	

9. **Образовен статус** (во „последна година“ завршено или е во тек)

Образование	Завршено			Одделение								Занимање/ струка/ занает
	да	не	учи	1	2	3	4	5	6	7	8	
1. основно	да	не	учи	1	2	3	4	5	6	7	8	н/а
2. средно	да	не	учи	1		2		3		4		
3. високо	да	не	учи	1		2		3		4		
4. магистратура	да	не	учи	н/а								
5. докторат	да	не	учи	н/а								

10. **Каква е вашата економска активност?** (не ги читај можностите, објасни и заокружи ги сите наведени од интервјуиранитот)

0.	Не знам / нема одговор
1.	невработен
2.	Вработен (неопределено работно време)
3.	Вработен (со договор за времено вработување)
4.	Друго(наведи)

11. **Каква е вашата општествена активност?** (прочитај ги можностите и заокружи ги сите наведени од интервјуиранитот)

0.	Не знам / нема одговор
1.	Сум член на политичка партија
2.	Не сум член на партија
3.	Сум член на здружение на граѓани
4.	Не сум член на здружение на граѓани
5.	Друго(наведи)

Овој извештај беше подготвен од страна на коалицијата за граѓанско општество сочинета од следниве организации: Асоцијација Иницијативата за социјална промена ИнСоК (Скопје), Хуманитарното и добротворно здружение на Ромите “Месечина” (Гостивар), Асоцијацијата за демократски развој на Ромите “Сонце” (Тетово), и Ромскиот образовен центар “Амбрела” (Шуто Оризари – Скопје). Водечки истражувач на коалицијата е Ебен Фридман (независен консултант) и менаџер на проектот е Гордана Родиќ-Китановски (независен консултант / Ромски образовен центар “Амбрела”).

Автори на извештајот се: Ебен Фридман (независен консултант), Ферди Исмаили (Асоцијација за демократски развој на Ромите “Сонце”), Гордана Родиќ-Китановски (независен консултант/ Ромски образовен центар “Амбрела”), Самет Скендери (Асоцијација Иницијативата за социјална промена ИнСоК (Скопје)), Љатифе Шиковска (Ромски образовен центар “Амбрела”), и Мухамед Точи (Хуманитарно и добротворно здружение на Ромите “Месечина”). Следниве истражувачи беа вклучени во проектот: Недиме Алиевска, Абдулселама Арифи, Мартина Асановски, Џенгис Хусеини, Самедин Кананоски, Рабија Мамудоска, Ирфан Мартез, Аида Мустафовска, Шенај Османов, Сабина Рамаданова, Љатифе Шиковска, Ервин Шиковски, Шукри Точи, и Феризан Зекиров.

Во советувањето за извештајот беа вклучени следниве организации: Фондацијата Секретаријат за Декадата за вклучување на Ромите, одделот на Централноевропскиот Универзитет за јавна политика, Европскиот центар за правата на Ромите, Хабитат, Ромскиот образовен фонд и од Фондацијата Отворено Општество: Програмата за правење што е можно повеќе од фондовите на ЕУ (*Making the Most of EU Funds for Roma*), Канцеларијата за ромски иницијативи и Ромската здравствена програма.

Во пилот годината 2012, Секретаријатот на Декадата одлучи да ги поддржи извештаите од коалициите за граѓанско општество во седум земји (Албанија, Бугарија, Унгарија, Македонија, Романија, Словачка, Шпанија) и Канцеларијата за ромски иницијативи беше овластена за дополнителен извештај од Република Чешка. Покрај тоа Секретаријатот на Декадата направи јавен образец за да ги охрабри другите чинители во граѓанското општество да ја набљудуваат имплементацијата на Националните стратегии за интеграција на Ромите (НСИР) и Акционите планови на Декадата.

Во извештаите, коалициите за граѓанско општество дополнуваат или презентираат алтернативни информации во извештаите за напредокот на Декадата поднесени од Владите учеснички во Декадата за вклучување на Ромите и во било кои извештаи поднесени од Држави договорни страни до Европската комисија за имплементација на нивната НСИР. Овие извештаи не се наменети да го заменат квантитативното следење и евалуација од страна на државните органи, туку да го емитуваат локалното знаење во процесите на националната и европската политика и се одразуваат на вистинското социјално влијание на владините мерки. Извештаите на граѓанското општество обезбедуваат дополнителни податоци на оние официјалните, алтернативни податоци каде што не постои официјален податок, или алтернативно толкување на објавени податоци.

Проектот е координиран од Фондацијата Секретаријат за Декадата за вклучување на Ромите во соработка со Програмата за правење што е можно повеќе од фондовите на ЕУ (*Making the Most of EU Funds for Roma*) и Канцеларијата на ромски иницијативи.

DECADE OF
ROMA INCLUSION
2005-2015
www.romadecade.org

OPEN SOCIETY
FOUNDATIONS

Decade of Roma Inclusion Secretariat Foundation

Teréz körút 46.

1066 Budapest, Hungary

www.romadecade.org